

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1

Питања од посебног значаја у Стратегији за смањење сиромаштва

- 1. Смањење сиромаштва међу избеглим и интерно расељеним лицима**
- 2. Смањење сиромаштва код деце**
- 3. Смањење сиромаштва код омладине**
- 4. Смањење сиромаштва код особа са инвалидитетом**
- 5. Смањење сиромаштва код Рома**
- 6. Родни аспекти сиромаштва**
- 7. Сиромаштво и људска права**

1. Смањење сиромаштва међу избеглим и интерно расељеним лицима

Према социјалном положају избегла и интерно расељена лица спадају у најрањивије групе у друштву Србије. Нагли прекид циклуса обављања економског, социјалног и културног капитала ставља их у позицију ускраћености свих врста ресурса: прихода, својине, друштвених мрежа, емотивне сигурности. Проблем сиромаштва у овим групама неопходно је сагледати и из перспективе основних људских права, будући да се припадници ових група у пракси сусрећу са проблемом остваривања права на слободу кретања, прибављања потребних докумената, слободе располагања имовином, приступа формалном тржишту рада, адекватној здравственој услузи, социјалној помоћи, квалитетном образовању и сл. Сходно томе и решење њихових проблема може бити ефикасно само ако је целовито, ако нуди правни статус који уклања препреке у реализацији гарантованих људских права и ако нуди компензацију и подстиче на опоравак свих поменутих ресурса.

1.1. Стање и перспективе

У Србији живи 278.000 избеглица и преко 200.000 лица расељених са Косова (процена Комесаријата за избеглице, 2003. године). Од тога 18.500 избеглих лица је смештено у колективним центрима. Као што је познато, не постоје ажурне процене стопе и дубине сиромаштва међу избеглим и интерно расељеним лицима. Процене из истраживања које су радили WFP и CES MECON 2000. године говоре да је пропорција сиромашних међу избеглим и интерно расељеним лицима двоструко већа него у укупној популацији. Сличну процену дају и резултати из анкете о животном стандарду домаћинстава и анкете о стратегијама опстанка домаћинстава из 2002. године. Сиромаштво је у сва три истраживања мерено различитим методологијама, али у последња два поменута избеглице и интерно расељена лица нису пропорционално заступљени у узорку. Доста квалитативних налаза може се наћи у извештајима различитих међународних и невладиних организација. Они указују да је сиромаштво неравномерно распоређено у овој групи у погледу регионалног распореда (веће у Централној Србији него у Војводини и Београду), старости (веће међу старијима), типу смештаја (колективни центри), нивоу квалификација... Недостатак ажурираних информација о овим проблемима представља велик проблем за непристрасну оцену сиромаштва међу избеглицама и расељеницима. Ипак, процене указују да је број сиромашних међу избеглим и интерно расељеним лицима између 120.000 и 140.000. Што се тиче перспективе, најаве о репатријацији великог броја избеглих и интерно расељених лица која су затражила азил у земљама Западне Европе (око 40.000 само из Немачке) указују да ће проблем у најмању руку стагнирати, ако не и расти. Већина оних који буду враћени из Немачке су интерно расељени Роми са Косова који највећим делом спадају у категорију сиромашних. Посебан проблем представља око 30.000 интерно расељених лица који су грађани Србије, а налазе се у Црној Гори.

Стање ресурса

Економски ресурси који стоје на располагању за решавање проблема сиромаштва се смањују. Буџетски прилив је сувише мали за проблем оваквог интензитета, међународне организације најављују смањење или гашење својих програма. Ово су околности које додатно учвршћују одлуку да треба смањивати обим директних трансфера свим сиромашнима, па самим тим и сиромашним избеглицама и

расељеницима, и подстицати њихов улазак на тржиште рада. Оскудност економских ресурса код избеглица и интерно расељених лица само је делом последица високе стопе незапослености (готово двоструко веће у односу на домаћу популацију), а делом губитка имовине (било због тога што је разорена за време ратних сукоба, или што не постоје могућности да се њоме слободно располаже у смислу употребе или продаје). Отклањање препрека у остваривању имовинских права може значајно утицати на смањивање обима сиромаштва и промену у структури сиромаштва код ових група. Изразита оскудност стамбених ресурса, као и веома неповољни услови смештаја сиромашних избеглих и расељених лица представљају најважнију последицу ускраћених имовинских права и изражену специфичност сиромаштва ових категорија.

Институционална и организациона покривеност проблема избеглих и интерно расељених лица је боља је него код неких других угрожених група. Најпре, Влада Србије израдила је Националну стратегију за решавање проблема избеглих и интерно расељених лица. Комесаријат за избеглице Владе Србије има мрежу повереника у свим градовима у Србији у којима постоје веће групе избеглих и расељених. Све велике међународне организације које се баве избеглицама већ годинама веома активно раде на овом проблему у Југославији, а међу великим бројем невладиних организација и удружења која су специјализована за овај проблем има неколико оних које су основала или у њима раде избегла и интерно расељена лица. Међутим, ови поменути носиоци организоване активности на помоћи избеглицама и расељенима различито оцењују квалитет и ефикасност међусобне сарадње, што само по себи указује на проблем на том плану. На основу изнетих мишљења чини се да је кључни проблем у недовољној координацији различитих институција и организација и нарочито у недостатку централизованог система прикупљања и дистрибуције информација. Проблем неажурираности информација о имовинском, легалном, здравственом итд. статусу важи за избегле и расељене уопште, а код планирања мера за смањење сиромаштва у овој групи то представља још већи проблем, посебно у случају планирања и имплементације посебних мера.

Социјални капитал као посебан ресурс представљен бројем друштвених мрежа и интезитетом повезаности појединца у њих стоји у чврстој вези са економском репродукцијом домаћинства. Сиромашне избеглице по правилу стоје лоше на овом пољу, њихов приступ друштвеним институцијама и организацијама је лош, круг пријатеља мали, а многима су покидане и породичне везе. Они тешко долазе до информација и услуга које би могле да им поправе животну ситуацију.

Са социјалним капиталом повезан је и **систем вредности и ставова** који преовлађује међу избеглицама и у локалној заједници и који у великој мери утиче на степен интеграције у локалну заједницу. Што се ове ставке тиче, може се рећи да је однос локалног становништва према избеглицама позитиван, с изузетком Војводине¹. Позитиван став локалног становништва према избеглицама је често исказан у солидарности, међутим за бољу интеграцију потребно је профилисање те солидарности у ефикасне акције, а за то је неопходна координација активности државних институција и међународних и невладиних организација. Треба имати на уму да у ситуацији рестрикције економских ресурса локална заједница може представљати потенцијални извор средстава за спровођење одређених акција.

---

¹ У Војводини се етничке мањине прибојавају промене националног састава, а присутан је и стари анимозитет староседелаца према «дођошима». Ипак избеглице су се у Војводини ослањале управо на концентрацију «колониста» у одређеним насељима.

Што се тиче **хуманог капитала**, то јест знања, вештина и способности, избеглице имају релативно добру образовну структуру, што свакако представља предност на тржишту рада. С друге стране, већина ових људи проживела је трауму због насилног прекида дотадашњег начина живота и наглих економских, емотивних и других губитака. Многи од њих запали су у стање апатије и вредносне дезоријентисаности што темељно утиче на њихове радне и адаптивне способности. Међу интерно расељеним лицима проблем са хуманим капиталом још је већи јер је њихова образовна структура лошија, односно сличнија образовној структури домицилне популације. Ово указује на потребу диференцираног приступа избеглицама и интерно расељенима у погледу јачања хуманог капитала.

1.2. Циљеви

Код формулисања стратегије за смањење сиромаштва примарна су два циља: један је смањење стопе сиромаштва и јаза сиромаштва, а други је скраћење просечне дужине боравка појединаца у статусу сиромашног/е. Сиромашне избеглице и интерно расељена лица су појачано изложени ризику дуготрајног сиромаштва и са њим повезаног покретања циклуса међугенерациске репродукције сиромаштва. Развијање културе пасивизма и беде има посебну улогу за покретање овог циклуса и њеном спречавању треба поклонити одговарајућу пажњу приликом формулисања програма за смањење сиромаштва. У овом смислу, да би се остварили поменути циљеви стратегије у фокусу акције поред обезбеђивања минимума социјалне репродукције мора бити и активирање појединаца, домаћинстава или заједница у правцу економског осамостаљења. Проблем њиховог активирања везан је и за два неекономска чиниоца. Један су индивидуалне вредности и мотивација за економско осамостаљење. Овде треба поново нагласити проблем посттрауматске апатије. Други неекономски чинилац који веома утиче на активирање сиромашних избеглих и интерно расељених лица на тржишту рада јесте слабљење социјалног капитала, тј. кидање друштвених веза и тешкоће при формирању нових у средини у којој сада живе.

1.3. Стратешки правци, мере деловања и активности

У складу са водећим принципима Уједињених нација о интерној расељености, Конвенцијом о статусу избеглица и Протоколом уз конвенцију, државне институције и шира друштвена заједница носе одговорност за помоћ избеглим и интерно расељеним лицима. Међутим, уколико би програми помоћи оваква лица третирали само као пасивне кориснике, терет одговорности државе временом би само растао, а проблем не би био квалитетно решен. Штавише, већина избеглица, расељених и њихових домаћинстава и у новим околностима наступају као економски и друштвени актери који покушавају да формулишу оптималну стратегију комбиновања различитих ресурса и да побољшају свој економски положај. И док неки од њих реално не успевају да изађу из ситуације зависности од помоћи и трансфера (нпр. старачка домаћинства), дешава се да за неке друге организована помоћ заједнице представља само један од доступних извора ресурса. Свака озбиљна стратегија за решење проблема избеглих и интерно расељених лица мора да размишља у оба правца:

- а) како да максимизира ефикасност програма омогућујући услове и подстичући кориснике на економско осамостаљивање и друштвену интеграцију и
- б) како да избегне злоупотребу програма социјалне помоћи.

Проблем сиромаштва међу избеглим и интерно расељеним лицима треба решавати на три начина:

- Општи ефекти привредног раста утицаће и на ову групу. Треба, међутим, још једном нагласити да су због лоше интегрисаности и слабе мотивисаности сиромашни међу избеглицама мање осетљиви на општи контекст економског напретка.
- Посебна стратегија за помоћ избеглима и интерно расељеним. Онако како је планирана, Национална стратегија циља на обнову укупних ресурса оваквих лица и самим тим би у великој мери допринела смањењу сиромаштва међу њима. Два главна правца акције, повратак и интеграција, стварају добар оквир за економски опоравак знатном броју угрожених. Међутим, да би се ова два решења међусобно искључивала и тако постигла боља генерална таргетираност, потребно је потпуно ажурирати систем информација о кандидатима.
- Посебним програмима, као што је већ речено, треба дефинисати акције којима ће се подстаћи економско осамостаљивање оних за које се процењује да ће остати социјално зависни и након имплементације Националне стратегије.

Процењује се да ће у Србији почетком 2004. године у колективним центрима бити смештено око 8.500 избеглица. Годишњи трошак смештаја једног лица у колективном центру је око \$ 1.000, док би пројекат активног решавања положаја ових лица коштао \$ 3.000 по особи једнократно. То значи да би се буџетом потребним за трогодишњи смештај ових лица у колективним центрима (\$25 милиона) проблем трајно решио (изградња стамбених јединица, програми запошљавања, једнократна новчана помоћ, конверзија колективних центара у домове за старе). Оваквим решењем буџет Републике Србије би после треће године штедео 8.500 милиона долара годишње.

Стратегија смањења сиромаштва међу избеглицама и интерно расељеним лицима треба да буде усмерена у неколико кључних правца:

Први стратешки правац усмерен је на афирмацију основних људских права. Мере које се дефинишу у оквиру овог правца односе се на уклањање неких препрека које могу ометати ефикасност општих мера смањења сиромаштва због правног статуса избеглица и административних проблема у обезбеђивању одговарајућих докумената избеглица и интерно расељених лица:

- спровођење новог пописа избеглица и интерно расељених лица, који би обухватао више података о овим групама и служио као боља основа за усмеравање програма и праћење реализације;
- олакшавање процедуре издавања личних докумената за избегла и интерно расељена лица (л.к., извод из матичне књиге рођених, потврда о пребивалишту, уверење о држављанству и сл.); у ову сврху потребно је направити међудржавни споразум о сарадњи општинских администрација (за избеглице), односно донети уредбу којом се омогућује да интерно расељена лица потребна документа могу прибављати поштанским путем, а информацију о процедури прибављања докумената у општини у којој тренутно бораве;
- издавање нових докумената (или копија докумената) за оне који су остали без истих; у ову сврху требало би донети уредбу којом се регулише начин издавања нових радних књижица, л.к., пасоша и сл.;
- олакшавање прибављања потврда о боравишту за интерно расељена лица; у ову сврху потребно је израдити и дистрибуирати допис одељењима Министарства унутрашњих послова у којем се налаже ажурније обављање овог посла; онима који су смештени у нерегистрованим колективним центрима треба омогућити да за адресу боравишта наведу адресу одговарајуће установе (нпр. локалне канцеларије Комесаријата за избеглице Владе Републике Србије);
- олакшавање процедуре стицања држављанства за избеглице (убрзавање процедуре и ослобађање плаћања таксе за упис у књигу држављана);

- стварање предуслова, путем међудржавних споразума, да се лицима која то желе олакша поступак репатријације;
- увођење обавезних здравствених картона за избегла и интерно расељена лица у установама примарне здравствене заштите у местима у којима тренутно живе; у ову сврху потребно је донети уредбу за избеглице, односно од Министарства здравља захтевати ажурније обављање овог посла за интерно расељена лица.

Други правац обухватио би неколико различитих скупова мера у зависности од врсте ресурса на које би био усмерен:

- обезбеђивање стамбених ресурса и затварање колективних центара представљају значајан предуслов (заједно са изједначавањем правног статуса и укључивањем на тржиште рада) социјалне интеграције избеглица и интерно расељених лица. Неусловни колективни смештај појачава социјалну изолацију, отежава приступ информацијама, тржишту рада, различитим социјалним институцијама и значајно доприноси развоју и репродукцији културе беде и пасивизма. Стање је незнатно боље код избеглица и интерно расељених лица смештених у изнајмљеним становима, јер отвара нешто већи простор за развој социјалних мрежа и евентуално приступ потребним информацијама, али тешко оптерећује крхку економску егзистенцију домаћинства;
  - смештај у оквиру програма социјалног становања за оне који немају стан у власништву, уништена им је имовина и налазе се испод линије сиромаштва;
  - субвенционисање самоградње и помоћ у започетој градњи намењена оним који немају стан у власништву, не могу да располажу имовином у земљи порекла и налазе се испод линије сиромаштва;
  - смештај у социјалне установе намењен интерно расељеним лицима који су старији од 65 година и избеглицама старијим од 60 година којима не треба туђа нега и помоћ, ако се налазе се испод линије сиромаштва и живе у колективним центрима или као подстанари;
  - смештај у здравствене установе намењен особама са инвалидитетом, тешко хронично оболелима и ментално хендикепиранима из колективних центара, као и ментално оболелима из сиромашних породица.

Наведени програми се ослањају на програме предвиђене Националном стратегијом за решавање питања избеглих и интерно расељених лица.

- Мере усмерене на остваривање права над постојећом имовином у месту порекла. Од степена реализације ових мера у великој мери зависи не само повратак избеглица и интерно расељених лица у место порекла, већ и могућност успешније интеграције, која би била олакшана конверзијом напуштених ресурса. У овом домену Стратегија за смањење сиромаштва само може да се ослони на међународне и међудржавне договоре и дипломатске активности влада СЦГ и Србије.
- Мере усмерене на запошљавање, којима би се дао приоритет за радно способне појединце из посебно угрожених домаћинстава (нпр. самохраних, из домаћинстава у којима нема ниједног запосленог и сл.). Посебна мера може бити запошљавање избеглих и интерно расељених лица на спровођењу програма за смањење сиромаштва у овим групама. Следеће мере предвиђене су за тржиште рада:
  - субвенционисање дела трошкова рада, чиме би била подстицана предузећа да запошљавају избегла и интерно расељена лица;
  - индивидуално и групно samozапосљавање на основу бескаматних кредита са повољним роком отплате;

- субвенционисани откуп радног стажа за интерно расељена лица којима је остало мање од три године до пензије;
- запошљавање на јавним радовима за незапослене избеглице и интерно расељена лица са ниским или без квалификација;
- запошљавање у пољопривреди на основу доделе обрадиве земље на трајно коришћење или у власништво и повољан кредит за механизацију и производне сировине;
- давање отпремнина вишку радне снаге запослене у државним предузећима и администрацији косовских општина и њихово преусмеравање на друге програме тржишта рада.

Трећи стратешки правац треба да буде усмерен на програме оснаживања социо-културних ресурса и јачање хуманог капитала. Поред основних образовних програма, овај правац требало би да укључи: информисање избеглица и интерно расељених лица, подизање мотивације, подстицање на активизам, односно напуштање пасивног положаја ослањања на различите облике помоћи, едукацију усмерену на напуштање неких традиционалних вредности (посебно у погледу запошљавања жена), подстицање на мобилност која би омогућила лакше запошљавање и сл. Циљна група ових програма требало би да буде и домицилна локална популација, код које треба подстицати солидарност и недискриминишући однос према избеглицама и интерно расељеним лицима у циљу ефикасне интеграције. Значајну улогу у осмишљавању и спровођењу оваквих програма имале би НВО које већ имају развијене мреже, методологије рада на терену и изграђене односе поверења са избеглицама и интерно расељеним лицима. Што се тиче програма обуке и образовања предвиђени су:

- доквалификација и преквалификација незапослених сиромашних избеглица и интерно расељених лица у складу са потребама тржишта рада;
- обавезно предшколско образовање за децу избеглица и интерно расељених лица кроз програм једногодишње припреме за основну школу (пет дана у недељи, пет сати дневно);
- стипендије за средњошколско и универзитетско образовање за децу из сиромашних избегличких и интерно расељених домаћинстава.

Четврти стратешки правац треба да буде усмерен на прецизно дефинисање категорија на које је потребно усмерити социјална давања. У формулисању ових мера, неопходно је прецизно усмерити одговарајуће врсте давања према корисницима, али истовремено спречити и могуће злоупотребе које би водиле расипању ресурса и смањењу ефикасности усмеравања различитих облика материјалне помоћи. Основни програми у оквиру овог правца су:

- МОП за интерно расељена лица и директна новчана помоћ за избегличка домаћинства која испуњавају услове за доделу МОП;
- дечији додатак за децу до 14 година, за домаћинства интерно расељених лица и избегличка домаћинства која испуњавају услове за дечији додатак;
- накнада за туђу негу и помоћ за сиромашна интерно расељена лица и избеглице којима је потребна оваква помоћ;
- надокнада за ортопедска и слична помагала за одговарајуће групе интерно расељених лица и избеглица са инвалидитетом.

Да би прецизно формулисани програми и мере постигли одговарајући ефекат у ситуацији вишеструко детерминисаног сиромаштва избеглица и интерно расељених лица, потребно је предвиђене мере поставити у систем уређених приоритета. Циљ није само да се краткорочно угасе највећа жаришта сиромаштва у овој популацији, него и да се појединци и домаћинства што пре ставе у центар економских активности. У том

смислу, најпре треба остварити услове да избегла и интерно расељена лица за све програме конкуришу равноправно са осталим становништвом. То подразумева да мере из првог стратешког правца имају приоритет, заједно са побољшањем координације програма и протока информација. Следећи по значају су одређени програми тржишта рада који ће на једноставан начин упослити већи број лица (субвенционисано запошљавање, запошљавање у пољопривреди и јавним радовима), програми обуке и образовања и програми становања и смештаја који ће омогућити брже затварање колективних центара (социјално становање, смештај у социјалне и здравствене установе). Истицање наведених приоритета не подразумева потискивање МОП на мање значајно место, већ претпоставља његово растерећење у условима ефикасног спровођења наведених мера.

У општинама или регионима у којима постоји изразита концентрација сиромашних избеглих и интерно расељених лица треба формулисати посебне акционе планове како би се боље ускладили планирани програми и остварила ефикаснија таргетираност.

1.4. Институционално-организациони оквир

Институционална и организациона решења за спровођење мера и програма смањења сиромаштва код избеглица и интерно расељених лица, као и њиховог мониторинга, требало би да повежу три групе актера: републичку Владу (као носиоца стратегије), локалне органе власти и одговарајуће невладине организације.

Што се тиче нивоа акције, с обзиром на наведено стање проблема и ресурса, чини се да би само стратешко планирање као и прикупљање и усмеравање информација требало да буду централизовани, тј. у надлежности Владе (Комесаријата за избеглице) уз сарадњу одређених међународних и невладиних организација. У ту сврху потребно је законски проширити мандат Комесаријата тако да он постане одговоран за решавање проблема интерно расељених лица исто као за избеглице. Осим тога неопходно је побољшање комуникације и размене информација између комесаријата и различитих министарстава. Формулисање и реализацију конкретних програма требало би препустити институцијама и невладиним организацијама и удружењима на локалном нивоу, уз одговорност локалног повереника Комесара за избеглице за координацију и мониторинг. У том смислу његов статус мора бити везан за Комесаријат, а не за локалну управу. Средства би могла потицати из различитих извора (буџет, међународне организације, локална заједница). НВО треба да играју важну улогу у реализацији и мониторингу програма помоћи сиромашним избеглим и интерно расељеним лицима (улога Комесаријата и НВО би у том смислу била комплементарна). Да би овај посао био квалитетно обављен, требало би предвидети програме обуке за мониторинг намењене активистима НВО.

Низ програма понуђених у ССС полази од већ формулисаних решења у Националној стратегији за решавање проблема избеглих и интерно расељених лица. Проблем за чвршће повезивање двеју стратегија представља чињеница да су програми из Националне стратегије до сада реализовани у веома малој мери, као и да није довољно прецизирано у којој мери програми укључују и интерно расељена лица. Међутим, у процесу имплементације потребно је координирати две стратегије тако што ће реализовани програми из ССС растеретити одговарајуће програме из Националне стратегије, односно, уколико поједини програми из Националне стратегије раније обезбеде услове за спровођење, укључиће по принципу приоритета сиромашне избеглице и интерно расељена лица и тиме растеретити аналогне програме ССС.

1.5. Потребни финансијски и други ресурси

Финансијски ресурси потребни за спровођење програма предвиђених ССС једним делом ће бити ослоњени на републички буџет, а другим делом на зајмове, донације и сличне фондове. Прецизније процене трошкова према програмима и броју потенцијалних корисника налазе се у посебном поглављу Стратегије.

Институционална и организациона мрежа је довољно развијена, али слабо координисана. Потребно је побољшати комуникацију између свих актера. Ради ефикаснијег осмишљавања и реализације програма на локалном нивоу, било би добро основати координациона тела у којима би се налазили представници Комесаријата, локалне самоуправе, међународних и невладиних организација.

1.6. Индикатори и мониторинг

У процесу праћења реализације програма предвиђених ССС потребно је дефинисати актере, методе и индикаторе. Постојећи извори података и процедуре редовних званичних статистичких прикупљања релевантних података, као и фрагментираност, неуједначеност и информациона неповезаност база података и процедура праћења различитих међународних и домаћих НВО, захтевају значајније интервенције у овој области. Као што је већ наглашено, адекватнији начини прикупљања података и информационо повезивање различитих база неопходни су не само за мониторинг спровођења Стратегије већ и за бољу таргетираност посебних група и корисника специфичних програма. Праћење најрелевантнијих показатеља сиромаштва код избеглица и интерно расељених лица требало би сместити у надлежне домаће званичне институције, што подразумева да у прикупљању података статистичких завода, ресорних министарстава и осталих одговарајућих служби, инструменти треба да препознају припаднике ових двеју специфичних група.

Праћење треба да обухвати показатеље о броју и врсти програма чије је спровођење започело; инвестицијама (у ширем смислу) према извору и типу програма, одвијању процеса спровођења програма (редовним извештавањем организације преко које се програм спроводи) и учинцима програма преко извештаја (надлежних организација), општих и специфичних показатеља. Општим показатељима сматрају су сви релевантни показатељи наведени у поглављу 7. Стратегије, који би показивали промене стања сиромаштва код избеглих и интерно расељених према истим димензијама као и код домицилног становништва. Специфични показатељи односе се на специфичне димензије сиромаштва код наведених група, односно на спровођење специфичних програма које ССС предвиђа за избеглице и интерно расељена лица. У најважније специфичне индикаторе треба уврстити следеће:

- број избеглица који се вратио у државе из којих су избегли;
- број интерно расељених који се вратио на Косово;
- број избеглица који су се уписали у књигу држављана Србије и Црне Горе;
- број интерно расељених лица који је пријавио ново пребивалиште у Србији;
- број интерно расељених лица из незваничних колективних центара који су пријавили боравиште у Србији;
- број затворених регистрованих и нерегистрованих колективних центара;
- број изграђених социјалних станова у којима су смештене избеглице и интерно расељена лица;
- број додељених кредита за самоградњу или завршетак започете градње;

- број завршених објеката за које су додељени кредити из програма за самоградњу и завршетак започете градње;
- број избеглица и интерно расељених лица смештених у социјалне установе;
- број избеглица и интерно расељених лица смештених у здравствене установе;
- број и радни статус избеглица и интерно расељених лица запослених кроз различите програме Тржишта рада предвиђене овом стратегијом;
- број интерно расељених лица пензионисаних кроз програм субвенционисаног откупа радног стажа;
- број домаћинстава избеглих и интерно расељених којима је додељено пољопривредно земљиште у програму запошљавања у пољопривреди;
- тип и обим производње ових домаћинстава;
- број интерно расељених лица која су добила отпремнину на основу програма запошљавања вишкова запослених у државним предузећима са Косова и државној администрацији косовских општина;
- број домаћинстава корисника МОП и директних новчаних трансфера;
- број домаћинстава корисника дечијих додатака;
- број лица укључених у програме доквалификације/преквалификације;
- број избеглица и интерно расељених лица из ових програма који су се запослили;
- број стипендија за средњошколце;
- број стипендија за студенте;
- број деце избеглица и интерно расељених лица укључених у програм обавезног предшколског образовања.

Стварање целовите слике о ефектима ССС на стање сиромаштва код избеглица и интерно расељених лица требало би да буде презентовано годишњим извештајима Комесаријата, а пожељно је и да релевантне НВО подробније прате имплементацију и о њеним ефектима приређују независне извештаје.

2. Смањење сиромаштва код деце

2.1. Полазна основа

У анализи сиромаштва код деце неопходно је да се пође од врло јасног увида да различите мере државне политике (економска политика, фискална политика, политика цена, модел транзиције итд.) на различите начине погађају становништво различитих узраста, па, према томе, и децу. Још је важније да се при конципирању различитих компонената политике Владе има на уму да поједине мере које предузима Влада на различите начине погађају различите делове популације деце. Све ово важи и за анализу сиромаштва код деце и важно је и за сваку стратегију за смањење сиромаштва.

Борба против сиромаштва код деце и младих од посебног је значаја за дугорочну стратегију за смањење сиромаштва јер се само на тај начин може избећи трансгенерацијска репродукција сиромаштва и пресецање зачараног круга сиромаштва код неких делова популације.

Основни проблеми у конципирању стратегије за смањење сиромаштва код деце проистичу управо из чињенице да је отклањање сиромаштва код деце дугорочан процес.

2.2. Показатељи сиромаштва код деце и породица са децом

Манифестације сиромаштва код деце су бројне и разноврсне и све имају погубан утицај на развој деце и на њихове шансе за укључивање у живот заједнице:

- **смртност одојчади и деце** у првих пет година живота (и то посебно код неких делова популације и у неким регионима земље);
- **ниска телесна тежина при рођењу** (што укључује и многе негативне ефекте пренаталне малнутриције, евентуалне интоксикације итд.);
- **потхрањеност** у току детињства;
- **чешће разбољевање**, хроничне болести и специфична структура болести (већа учесталост болести које се лакше контролишу и ефикасније лече);
- **проблеми у физичком развоју** (заостајање у развоју, деформитети, последице хроничних болести);
- **неки проблеми у менталном развоју** (већа учесталост менталне заосталости, чешће заостајање и поремећаји у развоју);
- неки облици **социјално-културног хендикеп** (ментална псеудозаосталост, језички хендикеп итд.);
- **проблеми у школовању** (неуписивање у школу или закаснило уписивање, осипање већ у току основне школе, понављање, завршавање школе без стицања знања, далеко мања доступност средњег и високог образовања);
- неки облици **социјалне девијантности** (већа учесталост антисоцијалних понашања, малолетнички криминалитет итд.).

Ови показатељи сиромаштва понекад се јављају као изоловани али је чешћи случај да се јављају **комбиновано** (тј. као сложени синдром сиромаштва) и/или **кумулятивно** у времену где ране манифестације сиромаштва производе касније и тако доводе до затварања «зачараног круга сиромаштва», јер комбиноване и кумулиране манифестације сиромаштва спречавају социјалну интеграцију и социјалну промоцију младе генерације и на тај начин се сиромаштво репродукује у следећој генерацији.

За разумевање природе сиромаштва код деце и за дефинисање стратегија за смањење сиромаштва важно је да се сагледа **разноврсност манифестација сиромаштва** јер ће и стратегије за смањење сиромаштва делимично бити различите (на пример, на један начин се у нашој земљи може решавати проблем малнутриције деце а на други спречавање школског неуспеха).

Посебно угрожене категорије деце

Наведене манифестације сиромаштва деце учесталије се јављају код неких посебних категорија деце, тј. код деце из неких типова породица и из неких социјалних група.

По подацима из Анкете о животном стандарду сиромаштвом су највише погођена деца узраста 7-14 година (12,71% сиромашних) и деца 15-18 година (10,72%) и то највише из вишепородичних домаћинстава (16,05% сиромашних) и из породица незапослених родитеља (21,34%).

Међутим треба рећи да је због састава узорка који је обухваћен Анкетом и због недовољне дезагрегације података сиромаштво неких категорија деце (Роми, самохране мајке, избеглице итд.) вероватно маскирано. Уопште, треба рећи да је природа анкете таква да проблеми сиромаштва деце нису довољно видљиви.

За разумевање природе сиромаштва и за диференциране мере за смањење сиромаштва важно је имати на уму да су неке од наведених манифестација сиромаштва чешће повезане са неким управо наведеним категоријама деце. Тако се, на пример, манифестације социјално-културног хендикепа чешће јављају у категорији сеоске сиротиње, хронично разбољевање чешће у градским нехигијенским четвртима (сламовима) у којима живи ромска етничка група, проблеми потхрањености код сиротиње у избеглиштву итд.

2.3. Природа сиромаштва код деце

Опис различитих манифестација сиромаштва код деце и набрајање категорија деце која су посебно угрожена нужно нас води ка дефинисању различитих категорија сиромаштва код деце.

Ниски приходи (ниски породични приходи или ниски приходи по јединици потрошње у породици и то они који су испод неке од прецизно дефинисаних линија сиромаштва) су, наравно, основна дефинишућа варијабла сиромаштва уопште па и код деце. Али и овде је могуће диференцирање **финансијског** сиромаштва од ширег **економског** сиромаштва. За разумевање ефеката сиромаштва на развој деце ова економска дефиниција сиромаштва неопходна је али не и довољна.

Недоступност социјалних служби (здравствене услуге, социјална заштита, образовање, култура за децу) јесте посебан облик сиромаштва. Наиме, многим категоријама деце недоступне су услуге ових друштвених служби из различитих разлога (географска недоступност, друштвена маргинализација, необавештеност о правима, одсуство свести родитеља о значају, плаћање партиципације, породице које немају право на неке од тих услуга, помиреност са бедом итд).

Тако, на пример, предшколске установе су већ из физичких разлога недоступне деци до три године у источној Србији јер је просечна удаљеност тих установа 6,4 км али и у западној Србији (5,3 км) и централној Србији (4,9 км). То исто важи и за узрасте од четири до шест година: у источној Србији удаљеност је 6,3 км, у западној 5,8 км, у централној 4,2 км.

Обухват деце предшколским васпитањем је веома мали: у узрасту до три године је 11,8% а од четири до шест година 44,4%.

Учешће деце у културним, додатним образовним и спортским програмима изузетно је мало (8,8% у узрасту од четири до шест година и 10,6% деце у узрасту од седам до четрнаест година).

ОвOME треба додати да је сиромашних у сеоским подручјима 25,0% и да су показатељи о доступности социјалних служби у овим подручјима још неповољнији.

Али, још је значајније да се најчешће не ради о пукој недоступности тих услуга. Веома значајни аспекти овог облика сиромаштва су **квалитет тих услуга** (оно што је доступно сиротињи од тих услуга најнижег је квалитета и мале разноврсности), **прилагођеност услуга карактеристикама и потребама** (ово важи за све услуге а посебно за образовање и културу за децу које никада не узимају у обзир културне и супкултурне карактеристике маргинализованих група као што су сеоска деца, деца неких националних, етничких и културних група које живе у сиромаштву) и **ефикасност пружања услуга** (дакле, не само да ли постоји могућност лечења него и да ли је лечење ефикасно, не само да ли су деца која су у стању сиромаштва укључена у неки облик школовања него и да ли су нешто и научила).

Овај облик сиромаштва посебно је значајан за анализу сиромаштва код деце јер има **велике негативне развојне ефекте** који су основни механизам трансгенерацијске репродукције сиромаштва.

Сиромаштво појединаца и сиромаштво средине. Дефинисање сиромаштва преко прихода породице или прихода по глави није довољно када је реч о сиромаштву деце у развоју. И теоријски су могуће и емпиријски постоје многе ситуације када ти приходи могу бити и нешто изнад дефинисане линије сиромаштва а да **сиромаштво средине** (породичне средине, насеља, локалне заједнице, региона) буде толико велико да у развоју деце произведе све негативне ефекте сиромаштва. Кад овде говоримо о сиромаштву средине, онда се ту мисли и на сиромаштво физичке средине (у нехигијенским насељима, у пренасељеним градским четвртима), на одсуство комуналне инфраструктуре, одсуство саобраћајне инфраструктуре и комуникација (што доводи до социјалне изолације), на одсуство поменутих друштвених служби. Али, овде посебно треба истаћи **сиромаштво културне средине**, тј. одсуство социјално-културне инфраструктуре (одсуство предшколских установа, образовних и културних институција и програма, медија, институција за рекреацију и одмор итд). Такво сиромаштво средине може бити штетно и за физички развој, а поготову је погубно за ментални развој и узрочник је свих оних хендикепа који воде школском неуспеху који са своје стране онемогућава излазак из спирале сиромаштва. Овде се треба само подсетити на ромску махалу или колективни центар за избеглице, или на сиротињско насеље у граду или на нека дивља приградска насеља или на сиромашно изоловано село у планинском крају па да се добије јасна представа о томе шта значи сиромашна неподстицајна средина за развој. Прецизни подаци о оваквим категоријама сиромашних средина не постоје, а већ изнети општи подаци о недоступности

различитих образовних и kulturnih институција деци указују да су веома бројне неповољне средине за развој деце.

Значај ових облика сиромаштва (недоступност друштвених служби и сиромаштво средине) код деце је толики да стратегије које се састоје у пружању помоћи појединцима (па и породици) не могу бити ефикасне за решавање сиромаштва и његових развојних ефеката код деце ако нису допуњене и стратегијама смањења сиромаштва средине (локалне заједнице, насеља).

Општије речено, различити облици сиромаштва изискују различите стратегије смањења сиромаштва (привремено и повремено сиромаштво наспрам трајног сиромаштва, «ново» наспрам «старог», сеоско наспрам градског, финансијско наспрам ширег економског, имовинско сиромаштво наспрам сиромаштва социјалних служби, индивидуално наспрам сиромаштва средине итд.).

2.4. Општи приступ и стратешки правци решавања сиромаштва код деце

Општи циљеви стратегије смањења сиромаштва гледано из угла деце су:

- помоћ појединој деци и породицама у стању сиромаштва и
- превенција ефеката сиромаштва интервенцијама у срединама које због сиромаштва делују као генератор трансгенерацијског преношења сиромаштва.

Природа сиромаштва код деце одређује и опште приступе који се сматрају продуктивнима у решавању проблема сиромаштва. Овде је пре свега реч о следећим приступима:

Дугорочна перспектива (основне стратегије морају бити конципирание као дугорочне јер се сусрећемо са феноменом који прати целокупни животни циклус у коме се одвија развој деце)

Перспектива људских и дечјих права. Овај приступ проистиче из више значајних међународних докумената као што су Општа декларација о људским правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Миленијумски циљеви развоја UN, Свет по мери детета (одлуке специјалног заседања Генералне скупштине UN) и посебно Конвенција UN о правима детета. Приступ из угла људских права има више значења:

- поменути међународним документима међународна заједница се определила за елиминисање сиромаштва (као што је то раније учинила са ропством или колонијализмом) јер оно угрожава сва људска права;
- у поменути међународним документима дефинисана је једна врста међународне норме и система вредности у третирању људских бића која служи као нормативна оријентација за акције;
- перспектива људских права у третирању сиромаштва основ је за међународну сарадњу у елиминисању сиромаштва;
- перспектива људских права значи да се и сиромашни (па и сиромашна деца) третирају као равноправна људска бића и да се морају оспособити да и сами учествују у отклањању сиромаштва (а не само као примаоци туђе помоћи) јер само тако се може осигурати одрживост мера против сиромаштва;

- перспектива људских права значи да се деци, без обзира на социјални статус, признају посебна права с обзиром на њихов психофизички развој;
- са становишта остваривања права неопходно је предвидети посебну дефиницију детета како различити законски цензуси за које се везује стицање одговарајућих права и одговорности не би остављали могућност за различита тумачења и злоупотребе.

Стратегије за смањење сиромаштва код деце нужно проистичу из природе тог сиромаштва и из општих приступа који су поменути.

За суочавање са различитим облицима сиромаштва и различитом природом сиромаштва морају се применити следеће примерене стратегије.

Помоћ појединим породицама и појединим категоријама деце која су испод линије сиромаштва

Подаци о овим категоријама породица и деце постоје у појединим секторима (здравство, образовање, социјална заштита) и различите мере помоћи тим категоријама породица и деце садржане су у секторском делу овог документа. Овде треба само рећи да евиденција о тим категоријама мора бити иновирана и да се те мере морају примењивати и на категоријама «новог» сиромаштва, посебно на породицама радника који остају без посла у процесу транзиције.

Побољшање доступности, квалитета и ефикасности друштвених служби за децу

Ове стратегије се, такође, разрађују у секторском делу овог документа и највећим делом се односе на реформу тих сектора (реформа здравствене и социјалне заштите, реформа образовања). Из угла деце погођене сиромаштвом мора се снажно истаћи да реформе саме по себи неће решити специфичне проблеме те деце у сваком од ресора и да су неопходне специфичне и добро усмерене мере ка сиромашној деци (као што је то, на пример, по својој природи глобални програм Образовање за све, за који се мора изградити специфичан Национални план акција - НПА).

Системска, дугорочна, превентивна и развојна стратегија

Ова Стратегија је једина у пуној сагласности са природом сиромаштва које погађа децу.

Њене карактеристике су следеће:

- она је дугорочна;
- она је усмерена ка смањењу сиромаштва средина које генеришу трансгенерацијско преношење сиромаштва;
- она је мултисекторска (укључује минимално побољшање комуналне инфраструктуре, мере о здравој средини, здравствену заштиту и здравствено просвећивање, обезбеђивање минималних услова за образовне, културне, рекреативне и спортске програме, разноврсне подстицајне програме и то нарочито у предшколском узрасту, оспособљавање младих за почетно запошљавање итд.);
- она се бави елиминисањем узрока а не последицама сиромаштва;
- она се заснива на активној партиципацији локалне средине, породица и саме деце.

Ова стратегија може се остварити кроз следеће операционализације:

Институционална решења

Постојећи Савет за права детета Владе Србије треба ојачати како би могао да оствари улоге које су дефинисане у одлуци о његовом оснивању (анализа свих Владиних мера из угла последица по децу и посебно у погледу генерисања сиромаштва, израда Националног плана акција (НПА) за децу који треба да операционализује основна међународна документа о положају деце).

Израда Мапе сиромашних средина у Србији неповољних по развој деце које генеришу сиромаштво и воде социјалној ексклузији.

Та мапа ће послужити као информацина основа за све акције за смањење сиромаштва средина у Србији.

Израда оквирног националног Плана приоритетних зона акција (ЗПА) за смањење сиромаштва средина у Србији.

Утемељен на Мапи сиромашних средина (зона) тај план би служио за иницирање мера за смањење сиромаштва средина у Србији и за мобилисање националних, локалних и приватних ресурса за елиминацију екстремно сиромашних средина у Србији.

Операционализовани пројекти за конкретне ЗПА служили би за прибављање домаћих и страних донација.

Пилотски пројекти за зоне приоритетних зона акције (ЗПА)

Пилотски пројекти би у првој години примене обухватили:

- два ромска Развојна центра на југу Србије који већ постоје и којима треба осигурати одрживост;
- два локалитета у сиромашним сеоским срединама које имају потенцијал за ревитализацију и у којима би постојећа локална школа била трансформисана у центар комуналног руралног развоја;
- два локалитета у приградским сиромашним насељима у којима не постоји никаква инфраструктура за подстицање развоја деце (одсуство предшколских установа и програма, одсуство услова за додатну помоћ деци у школском учењу, одсуство образовних, културних и спортских институција и програма).

3. Смањење сиромаштва код омладине

У Србији има 1.512.646 младих, старости између 15 и 29 година².

Младе људе често декларативно препознајемо као будућу снагу ове земље, али реалних могућности и механизма да млади заиста постану носиоци промена и активни актери развоја друштва још увек је мало. Један од разлога лежи и у томе што се питања и проблеми младих људи често третирају у оквиру проблема деце. Појам млади, међутим, постулира фазу животног циклуса која има своје специфичности на које се мора обратити нарочита пажња. Још један од проблема јесте и тај што се млади углавном третирају као једна јединствена унифицирана категорија, па на тај начин, затварајући младе у њихово колективно, не дајемо довољно простора за исказивање и поштовање њихових диверсификованих потреба и потенцијала.

Показатељи сиромаштва младих

- *Током деведесетих година 250.000 младих људи, претежно високообразованих, напустило је земљу (Образовни форум/UNESCO 2002). 17,9% младих планира да напусти земљу, а још 31,5% би желели да напусте земљу ако би за то имали шансу. Основни разлози због којих би млади напустили земљу јесу: низак животни стандард; нема перспективе; због веће сигурности.*
- *54% младих би желели да живе у великим градовима, јер сматрају да су тамо боље шансе за живот него у малим срединама.*
- *72,3% младих живи и даље са својим породицама, а само 11,5% младих узраста од 15 до 25 година живи самостално. 44,2% оцењује свој тренутни живот као осредњи, али генерално млади су оптимисти и очекују да ће у будућности бити боље.*
- *Око 80% младих је незадовољно квалитетом и могућностима избора образовања. Стопа уписа младих у средње школе је око 75%.*
- *31,8% ученика сматра да никада не добија подршку од наставника, а 24,8% сматра да наставници не желе да им дају подршку.*
- *Број младих од 19 до 25 година у структури незапослености учествује са 23,9% од чега је 33,6% радне снаге без квалификација.*
- *39% младих очекује да их неко пита за мишљење и да одлучује о коришћењу сопственог слободног времена; 20% сматра да треба да буду више укључени у систем одлучивања на нивоу школа.*
- *Највећи број младих саопштава да слободно време проводе са пријатељима 60,7%; затим слушајући музику 39,6% и гледајући ТВ 38,8%. 10,9% је веома задовољно начинима на који проводе слободно време; 55,9% је задовољно а 28,5% је незадовољно.*
- *Преко 90% младих саопштава да су једном пробали различите врсте дрога, а 11,1% је марихуану конзумирало више од три пута.*
- *34,5% младих узраста 15 до 25 година редовно пуши, а 18,5% понекад.*
- *Међу сексуално активним особама између 15 и 19 година старости, 43% девојака и 20% младића никада не користи заштиту, док 51% сексуално активних студената не користи кондом редовно.*
- *40% младих жена између 15 и 24 године старости пријављује да су биле трудне бар једном, од којих је свака пета имала један или више прекида трудноће, а само 40% младих жена је посетило гинеколога.*
- *Једно од четворо младих каже да нема праве информације о ХИВ и сиди.³*

2

- Деца су људи испод 18 година старости;

- Адолесценти су људи у старосном добу од 10. до 19. године (ту су укључене рана, средња и касна адолесценција);

- Млади људи представљају узрастну групу од 10. до 24. године старости;

Такође је важно напоменути да услед масовног сиромаштва, високе стопе незапослености младих, касног ступања у брак, као и утицаја проширене заједнице, млади у нашој земљи кроз фазе промена пролазе касније у животу и тако „дуже остају млади“. Стога термин млади, тамо где је то релевантно укључује популацију до 30 година старости - Храбра нова генерација, Млади у СРЈ, UNICEF 2002

³ Коришћени подаци: Храбра нова генерације – Млади у СРЈ, UNICEF 2002; Омладинско истраживање/ПРОНИ

3.1. Проблеми и ограничења

Када се осврнемо на сиромаштво младих, поред економских аспеката и стања у читавој земљи, морамо говорити и о неадекватности, квалитету и непостојању одговарајућих служби које се баве младим људима. Сиромаштво културне и социјалне средине оставља младима мало простора за испољавање, често чак и за препознавање сопствених потреба, афинитета, снага и слабости.

Резултати истраживања које је Католичка служба за помоћ реализовала 2002. године у неколико градова Србије, показују да на општинском нивоу не постоје тела која би се бавила питањима младих. Омладином се бави друштвени сектор или се организују *ad hoc* акције за превенцију употребе дроге. Проблеми младих третирају се само са једног уског аспекта, а мере које се предлажу и уводе су рестриктивне, и подразумевају забране и скраћења рада кафића и сл. У овим градовима постоји одређен број НВО али је мало оних који се фокусира на младе.

Чак и нешто отворенији трећи сектор у Србији не бави се у довољној мери питањима младих нити даје адекватне прилике да укључи младе у креирање програма, активности и процесе доношења одлука. По подацима НВО Policy Group само 5,6% невладиних организација у Србији у своје програме и активности укључују младе. Углавном се спроводе активности које су усмерене на едукативне програме типа курсева и у мањој мери на размене младих у земљама региона пре свега.

Истраживање показује да постоје значајне разлике у перцепцији проблема младих људи из перспективе родитеља, младих и средњошколаца. Млади сматрају да је њихов основни проблем недостатак услова и простора за квалитетно организовање активности и провођење слободног времена, док родитељи и наставници сматрају да је то проблем дроге. Млади решење проблема виде у оснивању омладинских центара који би и просторно и садржајно били прилагођени њиховим потребама. Све три групе виде пут напретка само у партнерству разних актера. Занимљиво је да све три групе као корисног препознају улогу спољног фацилитатора или неутралног партнера. Охрабрујуће је да млади људи своју групу виде као ону која би требало да преузме вођство.

Током последње деценије младе генерације у Србији одрастале су на маргинама друштва, изоловане од остатка региона и Европе, као и читава земља. За највећи број оних који су данас млади време детињства и одрастања било је обележено осећањима несигурности и немоћи. Данашња искуства младих значајно су другачија од искустава њихових родитеља и одраслих који су расли у неком другом времену.

Маргинализовање младих људи спречава друштво да се развија. Њихово учешће на свим нивоима одлучивања и активности је круцијално за иницирање промена и даљи развој.

Последњих година Европска унија инсистира на развијању омладинских националних политика које подржавају учешће младих у друштву. Учесће младих може се дефинисати као учествовање и утицање на процесе, одлуке и активности, поготово на оне које се тичу директно њих. То подразумева преузимање активне улоге у породици, школи, здравственим службама, друштвеном животу и власти.

3.2. Стратешки правци деловања

- Неопходно је дефинисати јединствени приступ младима на државном нивоу, али и дефинисати регионалне, локалне стратегије развоја које ће представљати разраду националне политике и стратегије заснованих на конкретним условима, потребама и развојним циљевима.
- Стратегија за смањење сиромаштва младих мора се третираати као дугорочан и развојни процес;
- Основни стратешки правац у борби против сиромаштва младих мора бити заснован на перспективи дечијих и људских права;
- На смањење сиромаштва младих мора се деловати кроз доступност, квалитет и ефикасност друштвених делатности и служби које служе младима: здравство, образовање, социјална заштита
- На смањење сиромаштва младих мора се деловати кроз обогаћивање социјалне и културне средине.
- На смањење сиромаштва младих мора се деловати укључивањем и учешћем младих у системима одлучивања, како на локалном тако и на националном нивоу.

3.3. Оперативни циљеви, мере и активности

Циљеви	Мере и активности
Израда националне стратегије за младе	Министарство просвете и спорта Републике Србије започело је 2003. године израду националне стратегије за младе. Стратегија ће дефинисати активности на националном и локалном нивоу које ће одговорити на приоритетне потребе младих. Овај процес ће укључити све заинтересоване стране, пре свега младе на националном и на локалном нивоу.
Израда локалних стратегија развоја	У складу са националном стратегијом развити развојне стратегије на локалном нивоу у складу са специфичностима локалних заједница и приоритетним потребама младих. Локалне стратегије морају подржати холистички приступ младим људима и стратегија мора бити резултат заједничког деловања свих релевантних служби и актера: образовних, здравствених институција, невладиних организација, стручњака и пре свега младих. Како би се осигурала примењивост оваквих стратегија, развојне стратегије на локалним нивоима се морају заснивати на партиципативном истраживању потреба младих, а формиран тимови на нивоу локалне заједнице који ће креирати стратегију морају проћи одређене тренинге. Једном донети развојни планови и стратегије морају се евалуирати и стално усклађивати са променама у друштву и потребама младих.
Креирање социјалне и културне средине у складу са потребама младих	Подршка и развијање нових социјалних и културних форми које ће допринети обогаћивању активности и окружења. Иницирање и подршка проактивним капацитетима младих да постану активни носиоци промена у окружењу. Подршка невладиним организацијама које се баве младима и укључују младе у своје активности. Иницирање и подршка пројектима културних институција, које ће одговорити потребама младих. Подршка и оснивање омладинских центара који ће неговати различите врсте активности за младе и са младима. Овакви центри су шанса да млади понесу улогу оних који креирају програме, пружају различите врсте услуга, укључени су у систем одлучивања и евалуирања рада. Кроз овакве центре могу се промовисати различити програми млади-младима.
Партиципација младих у системима одлучивања	Отворити простор за партиципацију младих на свим нивоима одлучивања: локалном, регионалном и националном. Такође развити

	механизме за укључивање младих у све релевантне установе: школе, здравствене установе, културне институције итд.
Повећање доступности, квалитета и ефикасности служби које служе младима	<p>Здравствене службе: Иницирати и подржати оснивање саветовалишта за младе која ће неговати холистички приступ младима и бити отворена за сва релевантна питања која могу унапредити квалитет живота младих. Организовати службе и програме у којима ће се реализовати програми млади-младима Отворити врата саветовалишта и за родитеље и одрасле. Организовати акције које промовишу здравље, одговорно понашање и здрав начин живота.</p> <p>Школе: Отворити простор за укључивање младих у систем одлучивања и градити партнерске односе између ученика, родитеља и наставника. Отворити школе за организовање културних, образовних и спортских догађаја. Осавременити ваннаставне активности у складу са интересовањима младих.</p> <p>Службе социјалне заштите: Креирати програме који ће бити засновани на хуманијем приступ младима у институцијама. Креирати програме за ресоцијализацију ризичних група и укључити младе у само креирање и реализовање оваквих програма.</p>

4. Смањење сиромаштва код особа са инвалидитетом

4.1. Постојеће стање

Сиромаштво је једно од релевантних обележја живота особа са инвалидитетом. То недвосмислено показују следећи подаци:⁴

Приходи породица које имају особе са инвалидитетом веома су ниски и може се оправдано сматрати да су они натпросечно испод линије сиромаштва. Према истраживањима из 2001. године, преко 70% особа са инвалидитетом имало је јако ниске приходе и по садашњим критеријумима спадали би у сиромашне.

Подаци о изворима прихода потврђују (објашњавају) порекло ниских прихода породица са инвалидним чланом. Преко 50% прихода потиче од примања по основу права проистеклих из инвалидности (14% инвалиднина (накнада за телесно оштећење, 26% туђа нега и помоћ и 14% социјална помоћ)).

Узроци сиромаштва су, пре свега, низак ниво образовања и ниска стопа запослености. Низак ниво образовања је, према резултатима овог истраживања, једна од последица неповољног социјалног окружења за особе са инвалидитетом. Тако је 50% било без образовања или са основним образовањем, док је свега 7% имало завршену вишу или високу школу, док је 10% завршило специјалне школе.

Ниска стопа запослености и неприлагођеност радних места потребама особа са инвалидитетом су објашњење не само ниских прихода него и разлога за веома ниску стопу радног ангажовања особа са инвалидитетом.

§ Само 13% особа са инвалидитетом има прилику да ради.

§ Само 1/3 запослених има радно место прилагођено потребама.

§ Само 40% запослених има прилагођену организацију рада (почетак рада, дужина рада, обим посла и пауза).

Специфичност сиромаштва особа са инвалидитетом огледа се у неразвијености сервиса и услуга за подршку, као и у недоступности јавних служби и културних институција:

- незадовољавајућа је физичка доступност образовним и другим сервисима за особе са телесним инвалидитетом;
- физичка доступност здравствених установа и инфраструктура специфичних здравствених услуга за особе са инвалидитетом је одговарајућа. Међутим, ефективна доступност здравствених услуга је мала, нарочито када се ради о кућним посетама, рехабилитацији или помоћи у кући;
- доминантан вид рехабилитације је медицинска рехабилитација, а удео професионалне рехабилитације је мали;
- доступност сервиса и услуга разликује се према образовању и радном статусу особа са инвалидитетом (потпуна доступност је за 55% образованих и само за 28% необразованих);
- само 38% особа са телесним инвалидитетом може да користи јавни градски превоз;

---

⁴ Подаци су добијени у анкетном истраживању спроведеном у мају 2001. године. Резултати су објављени у студији "Особе са инвалидитетом и окружење" (уредник проф. др Викторија Цуцић), ЦПА, Београд, 2001. Примена поузданијих методолошких поступака, који се не заснивају само на вербалним исказима испитаника о приходима, пружиће прецизније и поузданије утврђивање позиције у односу на линију сиромаштва.

- трговине су недоступне за 53% особа са инвалидитетом;
- остале јавне службе (општина, пошта, МУП) су недоступне за 35% особа са инвалидитетом;
- биоскопи су доступни за само 20% особа са телесним оштећењима;
- у библиотеку може без потешкоћа само 17% особа са инвалидитетом;
- позориште је доступно само за 12% особа са телесним инвалидитетом.

Последица овакве ситуације је блокада у развоју потреба. Ниски приходи у породици, недоступност сервиса, услуга и јавних и културних добара, уз честе непријатне доживљаје у социјалном окружењу, утичу неповољно на ниво аспирација особа са инвалидитетом. Резултат овог зачараног круга јесу усамљеност, изолованост и веома ниска партиципација у друштвеном животу.

4.2. Проблеми и ограничења ⁵

Систем компензаторних права, односно сва права која се односе на рехабилитацију, техничка помагала и новчане накнаде, је у периоду кризе, изолације и, пре свега, деструкције економије и опадања националног дохотка « атрофирао » и резултирао ниским перформансама (малим ефектима). Ови проблеми и ограничења су компензирани, делимично, кроз хуманитарну помоћ. На другој страни, део система компензаторних права, пре свега пасивни новчани трансфери, је нестимулативан за инклузију.

Систем образовања у Србији је више ексклузиван («специјално образовање») него што је подршка стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетом. Издвојено школовање и капацитети стеченог знања у «специјалном образовању» се у неким другим областима (тржиште рада, например) и процесима (социјална интеграција и запошљавање) испољавају као проблем и велико ограничење.

Запошљавање особа са инвалидитетом је, према досадашњем искуству, један од највећих проблема. У овој области било је више дискриминације (приликом запошљавања), искључивања (преовладавање пасивних трансфера) и ниске партиципације у стицању дохотка (мала запосленост или запосленост на лошим и мало плаћеним пословима) него што се радило на развоју активне политике запошљавања (циљаних програма) и стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетом у области рада и запошљавања.

Службе за подршку су, углавном развијане у систему социјалне заштите и то, пре свега, као резиденцијалне установе за дуготрајни смештај (збрињавање) деце ометене у развоју. Ова мрежа је и недовољна (неразвијена) за обим потреба које имају особе са инвалидитетом и неадекватна са становишта врсте потреба и могућих одговора на захтеве корисника. Неразвијеност служби за подршку битна је препрека која отежава процесе укључења. Недостају алтернативни облици подршке особама са инвалидитетом и њиховим породицама.

Недоступност и неприлагођено окружење су назив за бројне препреке са којима се свакодневно суочавају особе са инвалидитетом и представљају битан фактор

⁵ У односу на све наведене проблеме и ограничења испољен је позитиван однос и активност након промене режима 5. октобра 2000. године. Надокнађен је застој и стабилизована редовност у исплати новчаних трансфера. У реформским процесима и стратегијама појединих сектора идентификовани су и обухваћени проблеми и ограничења за инклузију особа са инвалидитетом.

дискриминације, односно, ускраћивања једнаких могућности за остваривање својих права.

Невидљивост и недовољно разумевање особа са инвалидитетом такође је једна од препрека која отежава превладавање неповољног социјалног окружења. Језик којим се именују феномени у области инвалидности потенцира оштећења и ограничења. Потенцијали и капацитети особа са инвалидитетом и њихова људска права су још увек, бар у широј јавности, недовољно афирмисани и уважавани.

Недовољно поузданих података о особама са инвалидитетом, потешкоће у утврђивању обима, распрострањености и основних карактеристика инвалидности (посебно са становишта интерактивног односа личних и чинилаца окружења, како се овај феномен сада одређује) представља озбиљан проблем и јако ограничење у планирању и развоју систематских мера у овој области.

4.3. Циљеви

Основни циљ Стратегије за смањење сиромаштва у овој области јесте да се смањивањем сиромаштва подстакне (подржи) инклузија и самосталан живот особа са инвалидитетом

Приоритети:⁶

- социјална заштита особа са инвалидитетом
- приступачност средине
- приступачност образовања
- запошљавање особа са инвалидитетом.

4.4. Стратешки правци деловања, мере и активности

Да би се у Стратегији за смањење сиромаштва дошло до повољног исхода за особе са инвалидитетом, неопходно је прихватање и истовремено (симултано) спровођење пет основних принципа на којима се заснива политика за стварање једнаких могућности за особе са инвалидитетом: **(1) достојанство, (2) учешће (партиципација) (3) недискриминација, (4) право на компензацију и (5) близина (блискост).**

Стратешки правци деловања треба да обухвате кључне области за стварање једнаких могућности и укључивање особа са инвалидитетом, као битног предуслова за сузбијање сиромаштва.

Компензаторна права, односно сва права која се односе на рехабилитацију, техничка помагала и новчане накнаде су битан фактор у стварању једнаких могућности за особе са инвалидитетом. Међутим, она су нужан али не и довољан услов. Због тога је потребно имати нови приступ и сагледати га у контексту људских права и стратегије за укључивање. Са становишта људских права неопходно је употпунити законску регулативу која се односи на лица са посебним потребама, како би се путем афирмативне акције њихов положај унапредио и тиме им се омогућила неометана партиципација у друштвеном животу. Потребне су ревитализација, реконцептуализација и хармонизација са међународним стандардима читавог система компензаторних права. **Ревитализација** значи обнову система и преузимање

⁶Приоритете је идентификовала фокус-група особа са инвалидитетом у оквиру СБС Мреже, 6 март 2003.

одговорности за рехабилитацију, техничка помагала и новчане накнаде од стране државе. Неопходно је обезбедити свим особама са инвалидитетом укључивање у систем компензаторних права, без обзира на настанак и карактеристике оштећења и ограничења, диференцирано према потребама и условима за изједначавање могућности. **Реконцептуализација** значи заснивање система на људским правима и одговорности државе за стварање једнаких могућности за особе са инвалидитетом, уместо досадашњег приступа и реторике који су се фокусирали на «социјалну сигурност» и бригу државе за «социјалне категорије». **Хармонизација** треба да омогући да се у процесу транзиције и реалног буџетирања (дакле, усаглашавања са реалним материјалним могућностима) обезбеде одрживи стандарди.

Прилагођавање простора потребама особа са инвалидитетом и доступност јавних објеката су веома важни јер од тога зависи могућност укључивања у разноврсне области друштвеног живота. Кампање и успешни пројекти у појединим локалним заједницама потврдили су да боље разумевање потреба особа са инвалидитетом и промена свести грађана, урбаниста и локалних ауторитета води ка стварању повољнијег окружења. Потребне су, међутим, и јаснија и снажнија нормативна регулатива и контрола за испуњавање тих норми.

Образовање и доступност (приступ) образовању и стицање вишег нивоа знања и професионалних вештина један је од кључних предуслова за развој индивидуалних капацитета и укључивање у друштво. Отклањање препрека за приступ образовању (како физичких баријера, тако и осталих селективних механизма као што је, на пример, «категоризација» деце ометене у развоју)⁷ и развој специјалних васпитно-образовних програма, као начин »прилагођавања« окружења потребама особа са инвалидитетом, треба да буде пут у реформисању садашњег система специјалног образовања («специјалних школа»). Инклузивно образовање треба да буде стратешки циљ у реформи образовања, посебно у трансформацији специјалног образовања. Потребно је обезбедити потпуни обухват инвалидне деце образовањем. Због тога је важно обезбедити разноврсне, прилагођене образовне програме који пружају могућности и особама са тежим менталним општењима.

Запошљавање и укључивање у рад и стицање дохотка такође су један од важних услова за сузбијање сиромаштва и стварање услова за самосталан живот особа са инвалидитетом. Систем мера за запошљавање треба да обухвати, како подршку за запошљавање посредством тржишта рада, тако и за тзв. «заштићено запошљавање», односно укључивање у производне програме под посебним условима.⁸

Службе за подршку такође су важан услов за стварање једнаких могућности за особе са инвалидитетом. Веома је битно да службе за подршку постоје у свим важним системима где се обезбеђују једнаке могућности за остваривање људских права (образовање, органи управе, јавне службе, правосуђе и сл.) али, и као информативно-саветодавна помоћ појединцима и породици за развој и оснаживање властитих капацитета за остваривање индивидуалних животних пројеката. Процес развоја служби за подршку треба да се заснива на потребама и иницијативама асоцијација особа са инвалидитетом. Финансијску и техничку помоћ овим иницијативама треба да пружи држава и развијене организације из цивилног сектора.

⁷ У току је рад на пројекту «Унапређивање рада Комисије за разврставање деце ометене у развоју» чији резултат треба да буде нови модел за процену, праћење и усмеравање деце ометене у развоју.

⁸ У припреми је нови Закон о професионалном оспособљавању и запошљавању особа са инвалидитетом који ће на новим основама и принципима регулисати изједначавање могућности за радно ангажовање особа са инвалидитетом.

Заступљеност (пуна партиципација) особа са инвалидитетом у свакодневном и друштвеном животу веома је битан услов за сузбијање сиромаштва и прилагођавање социјалног простора за остваривање инклузије. С обзиром на постојање различитих облика и нивоа партиципације, веома је важно имати целовит приступ и подржавати разноврсне облике партиципације. За остваривање партиципације у друштвеном животу неопходно је јачање капацитета асоцијација особа са инвалидитетом, али и стварање једнаких могућности за учешће у разноврсним облицима анагажовања цивилног друштва.

Мере и активности у оквиру ових стратешких праваца су:

- код утврђивања границе сиромаштва за материјално обезбеђење породице, треба узети у обзир и специфичне трошкове породица са инвалидним чланом;
- обезбедити право на новчану накнаду свим особама са инвалидитетом, без обзира на узрок и врсту инвалидитета;
- реформисати постојеће облике институционалне социјалне заштите особа са инвалидитетом;
- развијати службе (сервисе) за подршку особама са инвалидитетом и њиховим породицама;
- обновити, унапредити и регулисати производњу и сервисирање техничких помагала;
- инвалидност учинити видљивом у локалној заједници и мобилисати локалне ресурсе.

4.5. Институционална и законодавна сфера

Питања инвалидности треба третирати у контексту људских права, у складу са светским стандардима и установити јединствени правни оквир за целовито решавање питања инвалидности, односно донети антидискриминацијски закон који ће бити основ за осталу правну регулативу у области инвалидности. Уставни оквир је сада повољнији будући да су у Уставну повељу Србије и Црне Горе укључени појмови (термини) «недискриминација» и «партнерство».

У одређивању линије сиромаштва у социјалној заштити (минимум сигурности за материјално обезбеђење породице) треба узети у обзир специфичне трошкове породице са инвалидним чланом који могу бити непосредни (изазвани специфичним потребама особа са инвалидитетом), посредни (трошкови која друга домаћинства немају) и специфични (пропуштена зарада чланова домаћинства због повећаног ангажовања око инвалидног члана).

Обезбедити институционалне механизме за учешће особа са инвалидитетом у одлучивању о питањима која их се тичу, у свим областима и на свим нивоима.⁹

4.6. Индикатори и мониторинг

С обзиром на веома низак ниво извора података о особама са инвалидитетом (лоше примарне евиденције, обрада података и статистичко извештавање), избор и дефинисање индикатора релевантних за праћење спровођења ССС у области

⁹ Формирањем Савета за питања особа са инвалидитетом средином 2002. године отворена је могућност за интерсекторку координацију и активно учешће особа са инвалидитетом у консултативном процесу.

инвалидности подразумева и темељну ревизију и унапређивање евиденција и статистика која треба да омогући њихово праћење:

- број особа са инвалидитетом испод линије сиромаштва;
- степен укључености (апсолутни и релативни обухват) особа са инвалидитетом у систем компензаторних права (рехабилитација, техничка помагала, новчани трансфери и услуге);
- број особа са инвалидитетом укључен у образовање (редовно и специјално);
- број радно-активних особа са инвалидитетом (запослени и незапослени).

Будући да је доступност јавних добара и услуга један од специфичних индикатора за сиромаштво особа са инвалидитетом, за квалитетно праћење остваривања њихових потреба треба успоставити посебне периодичне анкете којима ће се мерити «квалитет окружења» за особе са инвалидитетом (disability monitor).

5. Смањење сиромаштва код Рома¹⁰

5.1. Постојеће стање

Укупан друштвени положај Рома, не само код нас него готово у свим земљама у којима живе, изразито је неповољан. По свим показатељима друштвеног положаја (запосленост, образовање, друштвени углед, животни стандард и сл.), Роми се налазе на најнижој друштвеној лествици.

Иако није једноставно објаснити овакав положај Рома, ипак је могуће навести неколико основних претпоставки.

Прва претпоставка која се чини вероватном јесте да ромска група, још од доласка у Европу није била радо прихваћена због својих различитих антрополошких својстава и да је као «туђа крв» држана у изолацији. Такође је вероватно да је, као номадско племе, њена култура била страна сточарско-земљорадничкој култури и постојећим обрасцима живота које су затекли. Када је реч о Балкану, треба имати у виду чињеницу да су Роми дошли заједно са Турцима и да нису били радо прихваћени. Због тога је ромска група била изложена презиру и предрасудама доминантне већине, што је стварало од ње социјално немоћну групу. Овај моменат затварао је могућност Ромима да развију конкурентску и политичку моћ, као важне ресурсе мобилизације за промену, односно побољшање свог положаја.

Друга претпоставка односи се на тип културног прилагођавања ромске групе. Има довољно разлога да се претпостави да се ова група, бар када је реч о нашим просторима, прилагођавала традиционалним обичајима и начину живота и да је данас својеврстан чувар традиционализма. Изгледа да се процес културног прилагођавања ове групе зауставио на том нивоу, па је то вероватно био разлог да Роми нису следили процесе којима је ишла већинска популација, која је морала и сама да мења своје вредности под налетом индустријализације и да их усклади са модерним обрасцима живота. Код Рома, међутим, уобичајени ток акултурације био је поремећен. Наиме, у највећем броју случајева процес културне адаптације почиње у домену бихејвиоралног аспекта културе. Роми су, међутим, прихватили религију већинске групе, њене традиционалне обичаје, често језик, али су задржали *свој начин живота* и спољашне симболе различитости. Ово је сигурно појачавало предрасуде већинског народа према Ромима и трајној сегрегацији, с једне стране, али и појачавању немоћи групе, с друге стране.

Роми чине посебну социјалну групу (етно–класу) која има сва обележја субпролетерског слоја који у «зачараном кругу беде» репродукује генерацијско сиромаштво. Наиме, Роми нису укључени у рад зато што нису школовани, а нису школовани зато што су сиромашни, односно немају никакве услове за школовање. Да би доживели елементарну друштвену промоцију, за шта је потребно имати стабилност прихода, Роми, као и остали, морају имати бар основну школу, а основну школу многи не завршавају јер немају услова за то. И, тако у круг. Резултати многих истраживања показују да су Роми, у односу на остале сиромашне групе *најсиромашнији*.

---

¹⁰ Додатни елементи овог прилога који су потребни биће укључени након консултација са појединим експертима (здравље, например) и представницима Рома.

5.2. Проблеми и ограничења

Као и остале сиромашне групе и Роми имају бројне проблеме. Ипак, постоје и они проблеми који се могу означити као специфични *ромски* проблеми, то су предрасуде које представљају својеврсну баријеру нарочито у остваривању права при запошљавању, у образовању и лечењу. Томе треба додати и резиденцијалну (просторну) сегрегацију до које је дошло делимично насилним путем, али и на спонтан начин, тако да данас Роми живе у засебним насеобинама (махале) које карактерише посебан начин живота. Просторна изолованост отежава и успорава комуникације са осталима и свакако, ограничава могућности осавремењивања начина живота.

Када је реч о проблемима који на најнепосреднији начин производе генерацијско сиромаштво код Рома, они се јављају пре свега у сфери *запошљавања, образовања, здравствених и стамбених проблема.*

Запошљавање

Основно обележје друштвено-економског положаја Рома јесу низак степен економске активности и висока незапосленост. О овоме упечатљиво говоре подаци из пописа становништва 1991. године:

- у укупном броју Рома само 27,2% је економски активно;
- у радном контингенту (узраст 15 – 64 године) налази се 58,2% Рома.

Стопа активности Рома није се мењала последњих педесет година.

Ниска стопа економске активности Рома последица је, осим друштвено-економске заосталости и изразитих баријера у запошљавању, одређеног скупа демографских чинилаца. Наиме, ромска популација је изразито млада, са натпросечним учешћем контингента до 15 година. Заступљеност старих 15 и више година у укупној популацији Рома износи 58,3%. Стопа економске активности битан је индикатор искључености Рома из основних економских и друштвених токова. Ниска економска активност становништва, веома млада старосна структура ромске популације и велики удео издржаваног становништва представљају кључне чиниоце одржавања и продубљивања разлика и, може се рећи, социо-економског јаза између Рома и већинског народа. Удео издржаваних лица у ромској популацији је 60,0%, а код већинског народа 36,6% (Станковић, В., 1992: 168).

Стопа незапослености код Рома је четири пута већа него код већинског народа и она је за последњих десет година скоро удвострочена (Станковић, В., 1992: 167). Када се посматра активност становништва према занимању, уочава се да Рома има највише у оним професионалним гранама које најслабије стоје на стратификационој лествици. Нешто више од 40% Рома је у радничким занимањима, претежно мануелним. Приметно је и учешће Рома у групи «радника у услугама». Нешто већа заступљеност у групи «стручњака и уметника» дугује се сврставању музичара и других артиста у ову групу, без обзира на ниво формалног образовања. Рома, међутим, има највише у оним занимањима за која се не тражи професионална стручност: радници на одржавању објеката и чистоће, носачи, складишни радници, грађевински радници, радници на гробљима и сл.; по правилу, то су слабо плаћена и стигматизујућа занимања. Запошљавање Рома отежано је, пре свега, ниским капацитетима понуде рада и, још увек релативно високим приливом радне снаге на секундарно тржиште рада. Интензиван егзодус радне снаге из аграра у индустрију и активирање жена ка запошљавању, условили су високу конкуренцију у понуди рада на секундарном

тржишту рада. Све је то утицало да се, уз остале околности у које свакако треба убројати и предрасуде и стереотипије о радним квалитетима Рома, јављају блокаде у њиховом запошљавању, те је разумљиво да стопа незапослености код Рома стално расте (О Прокић, М., 1992: 106).

Експанзија сиве економије погодала је развоју неких типова економске активности у којима у нешто већој мери учествују и Роми. Највећи број Рома укључен је у неформалну економију која се означава синтагмом “хетерогени рад”: улична трговина дефицитарном робом, пољопривредна делатност и трговина конвертибилном валутом.

Образовање

Ситуација у погледу степена образовања Рома увек је била изузетно неповољна. И у односу на укупно становништво и у односу на етничке групе у Србији, Роми су најнеписменији. Подаци на основу пописа из 2002. године показују да је са незавршеном основном школом – 62%, без школе или са мање од четири разреда основне школе – 32%, да је основну школу завршило 29%, средњу школу 7,8% и више и високо образовање 0,3%.

Роми најчешће живе у регионима и општинама које у Србији спадају у привредно неразвијене, а њихов живот одвија се у махалама, посебним квартовима, са мало контаката са осталима. Деца у најранијем узрасту ретко имају прилику да чују и науче други језик осим матерњег; осим тога, ни 10% деце не похађа предшколску установу, пропуштајући тако прилику да науче језик на којем се настава у школи изводи (Попис 1991).

Школовање деце за Роме је могући канал социјалне промоције који је, међутим, исувише дуг, скуп и неизвештан, захтева много стрпљења и рада. Ромска деца немају никакве услове за учење у амбијенту у коме живе и одрастају. Због тога не постижу задовољавајући успех, али и због разних непријатности које доживљавају у школи. Наставно особље често оптерећено програмима, недовољно мотивисано за посебан рад са овом децом, али и оптерећено предрасудама према Ромима, често и релативно лако ромску децу шаљу у специјалне школе.

Проблем укључености Рома у образовни систем један је од најактуелнијих проблема, посебно са становишта интеграције у друштво. Елементарни рачун о трајању последица искључивања ромске деце из редовног школовања показује да ће се у наредом периоду рађати генерације које ће и даље репродуковати неписмене, а тиме и социјално хендикепиране за укључивање у модерне токове друштвеног развоја (Митровић, А. “На дну”, 1990.)

Ромска насеља и становање

Роми су у највећем броју настањени у насељима-махалама. Основна обележја ових насеља су нездраво и супстандардно становање, депривирани амбијент, лоша комунална опремљеност, искљученост из система и нерегулисан статус. Следећи подаци донекле илуструју кључне проблеме ромских насеља:

- процењује се да око 2/3 Рома живи у најтежим стамбеним условима и најлошијем животном окружењу¹¹;
- око 80 % Рома живи у сиромашним подручјима и насељима, што је најгоре у односу на све остале етничке заједнице¹²;
- најгора и најугроженија сиромашна насеља – сламове, у највећем броју настајују Роми. Ради се о насељима екстремне беде, супстандардног и крајње нездравог становања, веома лоше или никакве комуналне опремљености, крајње депривираниог амбијента. Само у Београду регистрован је 41 слам са око 9.000 становника, од којих је 6.500 Рома¹³;
- процењује се да од око 600 ромских насеља у Србији 35% нема водовод, око 65% нема канализацију, око 45% нема уређене улице, а око 10% нема електричну мрежу¹⁴;
- већина ромских насеља нема регулисан правни статус, налази се ван градских система и није на одговарајући начин обухваћена планском регулативом¹⁵.

Решавање комплексних проблема ромских насеља захтева не само значајна материјална средства него и отклањање бројних ограничења за започињање неопходних акција, а најважнија су:

- недостатак систематизованих урбанистичких података о сиромашним подручјима и ромским насељима на нивоу Србије;
- неодговарајућа техничка регулатива и законска решења за практично деловање на унапређивању ромских насеља;
- наслеђе старог ауторитарног модела решавања најсиромашнијих насеља који се базира на једностраној директној интервенцији власти, најчешће у виду привремених решења која заправо постају стална, без развојног концепта, стварног укључивања у систем и партиципације свих актера;
- недостатак формалних структура које би се на практичан начин бавиле овом проблематиком, као и недостатак обучених стручњака за разумевање и примену концепта интегралног унапређивања сиромашних подручја;
- низак ниво свести саме ромске заједнице о могућностима унапређивања сопствених услова живота.

Потребно је истаћи и податак да је највећа концентрација Рома у оним регионима и општинама које су најнеразвијеније, а то је југоисток Србије. Процентуално учешће Рома у укупном становништву у овим општинама креће се од 2 до 12 %. Ово свакако употпуњује слику ромских махала, односно услова живота и становања у њима.

¹¹ Митровић, А., 1990: *На дну - Роми на граници сиромаштва*, Научна књига, Београд

¹² Маџура, В., Петовар, К., Вујовић, С., 1997: *Сиромашна подручја Београда - приказ стања и могућности побољшања услова живљења*, ИАУС, Београд

¹³ Петровић, М., 2002: *Могућности решавања проблема сламова*, Нацрт Генералног плана Београда, Урбанистички завод Београда

¹⁴ Јакшић, Б., Башић, Г., 2002: *Ромска насеља, услови живота и могућности интеграције Рома у Србији*, Центар за истраживање етничитета, ОХФАМ

¹⁵ Петровић, М., Маџура, В., 2002: *Преглед ромских насеља Београда*, Друштво за унапређивање ромских насеља, Београд

Здравствени проблеми

О стању здравља ромске популације најречитије говоре демографски подаци. Роми су једна од најмлађих популација у Србији. Најбројнија старосна група код Рома су деца до 14 година (40,7%). Ако се има на уму да је једна петина Рома на узрасту од 15 до 24 године, онда је јасна почетна тврдња. Више од половине ромског становништва млађе је од 25 година (62%), док је удео старијег становништва само 4,1%. Оваква старосна структура последица је, пре свега, високог наталитета и високог морталитета и релативно ниске просечне старости Рома. Природни прираштај код ромског становништва више је него двоструко већи у односу на укупно становништво.

Демографска ситуација код ромске популације последица је више узајамно повезаних чинилаца. Резултати и анализе неких истраживања показују да је животни век Рома не само кратак него и да се они од самог рођења и током целог живота налазе у ризичним ситуацијама за здравље, односно да је квалитет живота изузетно низак.

На квалитет живота и на здравље утиче, пре свега, просторни амбијент у коме се живи. Највећи број Рома нема ни елементарне услове за живот, јер живе у нехигијенским насељима и у неусловном стамбеном амбијенту. Будући да су незапослени, односно да имају веома скромне приходе, исхрана је оскудна и неадекватна.

Бројна породица је непланирана јер је непросвећеност велика, информисаност о могућностима планирања породице никаква. Међу бројним здравственим проблемима у ромској популацији најприсутнији су следећи проблеми:

- значајан број порођаја обавља се још увек у кући;
- веома велики број деце није вакцинисано;
- од хроничних болести последњих година је учестала ТБЦ;
- код деце су присутне кожне болести;
- астма се јавља и код одраслих и код деце.

5.3. Циљеви

Квалитативни:

У контексту мера опште природе које предвиђа Нацрт стратегије за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима, приоритетни циљеви који се односе на смањивање ромског сиромаштва требало би да се усмере на:

- отклањање свих видова дискриминације којој су изложени Роми;
- уређивање односа који се тичу система запошљавања (и samozapoшљавања);
- обезбеђивање доступности образовним институцијама на свим нивоима образовања;
- регулисање стамбених проблема;
- решавање проблема примарне здравствене заштите;
- примену принципа афирмативне акције у свим наведеним областима.

Квантитативни:

С обзиром на ограниченост ресурса (материјалних и других), а на основу позитивних искустава из суседних земаља, разумно је неке циљеве, у првом реду оне који се односе на образовање, усмерити на оне регионе, односно општине у којима је концентрација ромске популације највећа. То су општине на југоистоку Србије у којима су започети неки програми, чији резултати могу охрабрити и послужити као «модел» решавања сложених проблема ромског сиромаштва (Ниш, Лесковац, Пирот, Бела Паланка, Власотинце, Прокупље, Житорађа, Бојник, Лебане, Владичин Хан и Сурдулица)

5.4. Стратешки правци деловања, мере и активности

Национални савет ромске националне мањине изабран је 24. маја, а конституисан у јулу 2003. год. и по Закону о заштити права и слобода националних мањина представља ромску мањину из области информисања, образовања, културе и службене употребе језика. Везано за имплементацију ССС, поједина овлашћења и финансијска средства потребна за извршавање одређених активности могу се преносити на овај савет.

Стратешки циљеви ССС који се односе на смањење сиромаштва Рома биће остварени кроз следеће мере и активности:

Запошљавање

Будући да је запошљавање у тесној вези са образовањем, акције које имају за циљ већу запосленост Рома морале би бити планиране и извођене синхронизовано. Али, како је образовни процес дуг, неке мере требало би започети одмах. То је, пре свега, прикупљање релевантних података о тржишту производа које Роми традиционално производе, затим и организовање малих радионица у оним крајевима где Роми могу да се баве тим занатима.

Једна од мера које захтевају релативно мала средства јесте обука за неке од послова који не захтевају висока квалификациона знања.

Образовање

Неколико је најзначајнијих мера за Роме које би требало предузети најхитније, будући да је реформа школства започета. То су:

- укључивање деце у предшколске установе;
- увођење компензаторних програма у основну школу;
- обука васпитача за рад са ромском децом;
- израда тестова за упис деце у први разред;
- анализа узрока и последица уписа и похађања великог броја ромске деце специјалних школа;
- усмеравање ромске деце старијег узраста која су напустила школовање на стручна и занатска занимања;
- обезбеђивање стипендија за студенте, посебно за васпитачко и учитељско занимање;
- описмењавање одраслих, посебно жена;
- обезбеђивање ужине и бесплатног превоза за сиромашну децу.

Наведене мере требало би синхронизовати са Стратегијом образовања Рома.

Ромска насеља и становање

У области ромских насеља и становања следећи су приоритетни задаци:

- регулисање правног статуса одрживих аутохтоних ромских насеља кроз израду одговарајућег законског оквира;
- стварање формално-правне основе, планске подлоге и одговарајуће регулативе за укључивање ромских насеља у градске системе, системе планирања и њихов даљи развој;
- помоћ најугроженијем делу популације, посебно на југу Србије, кроз подршку и координација постојећих, као и израду нових модела унапређивања ромских насеља, базираних на реалним ресурсима, потребама и могућностима заједнице, партиципацији, партнерству, кооперацији и интегралном развоју;
- комунално и инфраструктурно опремање ромских насеља - струја, вода, канализација, улице, смеће;
- подизање акционог потенцијала свих актера у процесу;
- пресељење и помоћ најугроженијим неодрживим урбаним сламовима, чије становништво претежно чине Роми и остале рањиве групе.

Мере и акције за реализацију приоритетних задатака су:

- израда урбанистичко-архитектонске студије и снимак постојећег стања сиромашних подручја и ромских насеља у Србији;
- израда студије ресурса за унапређивање сиромашних насеља и подручја;
- израда препорука за рад на развоју сиромашних насеља, које ће обезбедити њихов одрживи развој уз уважавање посебних обележја и начина живота ромске популације, односно одговарајућих домаћих¹⁶ и међународних¹⁷ докумената и стандарда;
- афирмација стратешких поставки кроз реализацију пилот пројеката, архитектонске конкурсе, кампање и сичне акције које се могу реализовати као вид помоћи најугроженијој популацији и најсиромашнијим општинама, посебно на југу Србије где је концентрација Рома највећа;
- израда нових и ревизија старих урбанистичких планова ромских насеља, који ће обезбедити њихово формално укључивање у градске и инфраструктурне системе, интегрално унапређивање и даљи развој, уз уважавање посебних обележја и начина живота;
- подизање квалитета живота у ромским насељима кроз развој јавних садржаја, уређење јавних површина и изградњу објеката друштвеног стандарда, као подршке социјалном и економском развоју;
- едукација локалних власти и свих релевантних служби за боље разумевање проблема и обука стручног кадра за рад на унапређивању ромских насеља;
- едукација ромског становништва о могућностима унапређивања сопствених услова живота и становања, и подизање акционог потенцијала локалне заједнице кроз практичне активности у насељима;
- пресељење најугроженијих неодрживих насеља, изградња нових и програми социо-економске подршке за њихове становнике. То се посебно односи на

¹⁶ Нацрт националне стратегије са интеграцију Рома, 2002, Министарство за националне и етничке заједнице

¹⁷ Memorandum on Problems Facing Roma/Gypsies in the Field of Housing, MG-S-ROM (2000)3, Council of Europe

неодрживе урбане сламове-најугроженија насеља у ужој централној зони великих градова, а пре свих Београда. Одлука о пресељењу или задржавању сваког насеља понаособ представља осетљив и скуп захват, има више сложених аспеката и стога мора бити резултат детаљне и стручне анализе. У колико је такво решење неминовно, оно се мора остварити према одређеним правилима и стандардима, уз ангажовање свих актера.

- Операционализација-формирање агенције или неке друге службе, за израду основе и развој оквира за решавање проблема сиромашних насеља, са радном групом за ромска насеља, која чине огромну већину ових подручја. Агенција треба да окупи експерте и обучи стручни кадар за рад на овој сложеној проблематици. У састав ове агенције морају ући стручњаци различитих профила (урбанисти, архитекти, економисти, социолози, правници) као и представници Рома, јер њен рад мора бити мултидисциплиниран, интегралан и мора пружити решења за стварне проблеме и потребе локалних ромских заједница. Задаци агенције били би следећи:
  - израда основе и развој оквира за решавање проблема сиромашних насеља;
  - мобилизација сопствених ресурса за унапређивање сиромашних подручја (ресорна министарства, службе, привредни и локални ресурси);
  - мобилисање спољних ресурса за решавање стамбених проблема у ромским насељима. (UN Habitat, Светска банка, Европска комисија, Пакт за стабилност југоисточне Европе итд.);
  - координација деловања различитих актера у овој области;
  - креирање, иницирање и реализација конкретних програма-модела унапређивања ромских насеља са видљивим резултатима.

6. Родни аспекти сиромаштва

6.1. Постојеће стање

Сиромаштво жена треба схватити пре свега као проблем друштвене дискриминације жена која се реализује игнорисањем стварног, реалног, радног доприноса жена и неплаћањем, односно потплаћеношћу њиховог рада, као и константно нижим угледом «женских» занимања, отежаном професионалном промоцијом, или у новије време «флексибилизацијом» рада која често маргинализује жене на нов начин. Женски рад је или непризнат, или неплаћен или недовољно плаћен. У том смислу сиромаштво жена је у подједнакој мери детерминисано чиниоцима који утичу на обим сиромаштва у становништву у целини, као и оним чиниоцима који се односе на жене, посебно. Отуда и стратегија за борбу против сиромаштва жена нужно укључује и целину стратегије за борбу против сиромаштва, али и и специфичне, додатне мере, везане за жене, како се неједнакости не би повећавале, већ смањивале. При том је важно нагласити да не постоји никакав аутоматизам. Сиромаштво може да се смањи, али родне разлике могу да се повећају, и обрнуто, сиромаштво може да се повећава, а родне разлике да се смањују.

На основу АЖС и других истраживања показатељи неповољнијег економског положаја жена у Србији су:

- преко 40% жена у категорији старијих од 15 година нема редовне личне приходе (у поређењу са мање од 30% мушкараца у истој старосној категорији);
- стопа незапослености (самодекларисани) је већа (26%) у односу на мушкарце (20%);
- жене у просеку имају за 15% нижу зараду од мушкараца;
- отежани услови за запошљавање жена;
- дуже чекање на посао;
- отворена и прикривена дискриминација у професионалном напредовању (што је виши ниво то је мање жена);
- већа вероватноћа да ће жене бити изложене сиромаштву зато што после развода доминатно или у целини издржавају децу и због ванбрачног рађања;
- већа вероватноћа сиромаштва у старости као последица мањег релативног броја жена пензионера и нижих пензија (због веће незапослености и неједнакости у дохоцима);
- нижа квалификација и образовање, нарочито старијих категорија, становништва;
- разлика у поседовању некретнина (само 17% жена поседује станове, за разлику од 31% мушкараца);
- неједнакост у наслеђивању као резултат обичајног права;
- удео жена послодаваца (оснивач / суоснивач предузећа или радње) је само 30%
- ниска заступљеност жена у својинској трансформацији;
- жене много чешће спадају у категорију запослених него у послодавце, у односу на мушкарце (бар два пута);
- изразито велики удео жена у категорији «помажућих чланова домаћинства» (до три четвртине);
- изразито велика разлика у неплаћеном домаћем раду између мушкараца и жена, (око 4 до 5 сати разлике дневно);
- ширење «индустрије секса» која утиче на појачавање негативних стереотипа о женама уопште и «легитимизује» сексуалну експлоатацију жена.

Како је економски положај у најужој вези са политичком моћи, неповољан положај жена у институционалној политици је добар посредни индикатор. Жене су изразито подзаступљене у политичком животу: у парламенту (11,2%), у влади, на локалним нивоима, у телима странака, у телима синдиката.

Сиромаштво жена је изразито повезано са породичним статусом. Тако, на пример, сиромаштво жена је израженије када су оне самохрани родитељи. Такође вреди напоменути да породична потрошња као јединица мере никако не значи да жене у породици, било да је реч о генерацији родитеља или деце, добијају једнак удео и имају задовољене потребе на исти начин као и мушки чланови домаћинства.

Затворени круг сиромаштва, често је ојачан и насиљем према женама, у породици и изван породице. Између економске независности и могућности решавања проблема насиља у породици постоји сасвим јасна веза. Али, такође, насиље може бити наличје економске зависности. Раширеност породичног насиља које достиже забрињавајуће размере у Србији такође има своју економску цену (није ни друштвено, ни економски рационално не предузимати ништа, јер ће се у сваком следећем кругу, у спирали насиља, трошкови повећавати, а друштвена цена постајати неподношљиво велика, укључујући и последице по млађе генерације). На крају, трговина женама и сиромаштво такође су у најдиректнијој вези, али ово се за сада више читује као повезаност између економског стања једне државе и вероватноће да ће жене бити предмет трговине него као јасна веза на групном или индивидуалном нивоу.

6.1.1 Правни положај

Иако законодавни оквир садржи претпоставке равноправности полова у различитим сферама, пракса се у великој мери разликује од формално прокламоване регулативе. Као држава уговорница Конвенције о укидању свих облика дискриминације жена и Факултативног протокола уз Конвенцију, наша земља се обавезала не само да усклади своје прописе са нормама које су њоме предвиђене, већ да обезбеди и њихову активну примену. Ове гаранције се, тренутно, налазе у највишим правним актима и релевантним законима.

Постојеће стање последица је одсуства ефикасне имплементације норми којима се обезбеђује равноправност жена. Посебно отежавајућу околност представља и традиционално схватање положаја жене и њене улоге у друштву.

Како би се обезбедила стварна равноправност полова, неопходно је предузети адекватне мере усмерене на подизање свести јавности о значају права жена (као сегмент изградње културе људских права), јачање капацитета непосредних корисника ових права, као и додатно оспособљавање и информисање представника институција и установа којима је у надлежност стављена заштита људских права.

6.2. Проблеми и ограничења

Као **посебне препреке** у успостављању економске једнакости жена могу се идентификовати следеће:

- низак ниво општег знања о родној неравноправности;
- непостојање родно осетљиве статистике која би укључивала буџет времена;
- терет биолошке репродукције је доминантно у приватној сфери и доминантно на женама (брига о деци и старима);
- недовољна заступљеност жена у политичким телима одлучивања и недовољна спремност жена у политици да бране интересе жена;

- континуирана родна сегрегација у образовању и по занимањима (консеквентно);
- неинтегрисаност знања о родним неједнакостима у редовном образовном систему;
- убрзано урушавање женских људских ресурса, пре свега здравља, услед економије «преживљавања» и неадекватне здравствене заштите;
- изразито слабије учешће жена у власништву што се погоршава својинском трансформацијом;
- административне препреке за задругарство и предузетништво жена;
- непостојање институционалних механизма којима би се обезбедило да жене буду исто плаћене за исти посао, да буду исто плаћене за посао који исто вреди, да им се омогући напредовање по истим критеријумима, да не буду изложене дискриминацији приликом запошљавања на послу, укључујући сексуалне уцене и узнемиравање на радном месту.

Највећи ризик сиромаштва постоји код следећих категорија жена, при чеми се те категорије у неким случајевима међусобно преклапају, при чему се јавља вишеструка маргинализација:

- самохране мајке (посебно мале деце и деце са посебним потребама)
- домаћице
- старе жене
- болесне жене и инвалиткиње (особе са посебним потребама)
- жене на селу (старе и без власништва)
- избеглице
- жене које су помажући чланови домаћинства
- Ромкиње
- необразоване жене
- незапослене жене
- жене жртве насиља.

Из искуства земаља у транзицији, две категорије су најугроженије: старе жене на селу и самохране мајке. Оне истовремено представљају и два потпуно различита изазова за програме помоћи. О томе би требало у Србији спровести додатна истраживања.

6.3. Циљеви

Када је реч о родној равноправности, Стратегија за смањење сиромаштва значи пре свега смањивање обима сиромаштва и уклањање специфичних баријера које производе женско сиромаштво. У том смислу важно је потпуно осветлити везу између неплаћеног домаћег рада и конкурентности жена на тржишту рада. Циљ стратегије усмерене ка женама требало би да буде максимално функционално одвајање особа којима је неопходна социјална помоћ, од особа којима је поред социјалне помоћи потребно пружити специфичне мере помоћи којима би се активирали њихови потенцијали и оснажиле за излазак из круга сиромаштва.

Квалитативни циљеви:

- смањивање родних неједнакости до њиховог укидања;
- економско и политичко оснаживање жена на свим нивоима, у свим областима, симултано;
- уграђивање ових циљева у све програме развоја, укључујући и ССС, и

- повећање конкретних одговорности свих друштвених актера за постизање овог циља уз мониторинг;
- уродњавање свих друштвених и државних институција;
- уродњавање буџета, односно успостављање транспарентних родно осетљивих показатеља о последицама финансирања одређених области;
- успостављање родно осетљиве статистике у свим друштвеним делатностима;
- повећање информисаности и знања о проблемима и могућностима остваривања родне равноправности.

Како се сиромаштво жена не може редуковати на општи проблем сиромаштва, потребно је у процес разраде стратегије, доношења мера и реализације програма уградити специфичне елементе, као што су:

- мере против дискриминације жена (приликом запошљавања и обављања посла и десегрегирање образовања);
- процена укупног радног доприноса женског дела популације, укључујући плаћени и неплаћени рад, као и формални и неформални рад, односно продуктивни и репродуктивни рад;
- процена квалитета људских ресурса женског дела популације (образованост, знање, вештине и технолошка писменост, предузетничке амбиције);
- анализа и праћење законских промена и њихових ефеката по родну неједнакост;
- подстицање женског задругарства и женског предузетништва.

6.4. Стратешки правци деловања

Постоје два доминатна, међусобно комплементарна приступа у бављењу сиромаштвом жена. Први се фокусира на проблем дискриминације жена и на сиромаштво жена као последицу различитих кумулативних дискриминаторских историјских и актуелних процеса. У том смислу, дискриминација је као узрок сиромаштва, али и као честа последица сиромаштва, проблем остваривања људских права, тј. женских људских права, односно својеврстан облик друштвене искључености који је у најужој вези са другим облицима искључености (образовне, економске, политичке). Овакав приступ инсистира на моралној оправданости залагања за економску једнакост жена.

Други приступ је прагматичнији и експлицитно доводи у везу развој и женске људске ресурсе. Економска, као и свака друга дискриминација жена, је контрапродуктивна са становишта коришћења њихових људских ресурса, и то нарочито онда када економија почива на људским ресурсима и знању као кључном ресурсу. Жене у земљама «транзиције», па и у Србији имају веома добре образовне карактеристике, али више у смислу квантитета него квалитета, јер је задржана сегрегација по образовним профилима.

Веза између сиромаштва жена и развоја није сасвим једнозначна и линеарна. Не би се, наиме, могло тврдити да ће повећани развој нужно водити пропорционалној укључености жена у «дељење добитка», као ни да осиромашење жена неће фаворизовати један одређен тип «развоја», што се управо догађа у процесу «транзиције». Јавне службе у којима су жене најчешће запослене и које су такође изузетно важне за квалитет живота жена могу управо у транзицији бити највише на удару. Дакле, политички притисак ће одлучивати о томе колико ће који део популације добити, односно колику ће цену ко платити.

Постоји, међутим, могућност да се развој доведе у везу са женским људским ресурсима, при чему ће и стратегија развоја и побољшање положаја жена ићи у истом правцу. Идеја одрживог развоја једноставно мора да узме у обзир специфичност акумулиране дискриминације која производи и обнавља неповољан положај жена, уз истовремено ослобађање женских економских потенцијала за будући развој. Посебно је важно то што нема ни одрживог демографског развоја, односно простог обнављања становништва, уколико жене не могу да достигну економску сигурност и услове за подизање деце који одговарају савременим цивилизацијским очекивањима. Нерађање је у Србији претежно последица високе одговорности родитеља, пре свега мајки према деци, која подразумева одговарајуће услове за подизање деце (Благојевић, 1997).

Да би се боље приступило решавању проблема сиромаштва жена требало би га издиференцирати. Женско сиромаштво потиче из различитих извора, и зато би требало формулисати специфичне мере за сваку угрожену групацију.

7. Сиромаштво и људска права

7.1. Стање

Наша земља је у последње две и по године постигла значајне резултате на унапређењу права човека. Посебно је значајан напредак у области реформи институција и закона неопходних за заштиту људских права, у области заштите мањина, слободе медија и почетка реформи у области правосуђа и полиције.

Опредељење и решеност да се обезбеде услови за даљи напредак демократије, вишепартијског друштва, владавине права, тржишне економије, поштовања људских права и права мањина.

До сада постигнути резултати и укупно стање људских права довели су до престанка разматрања стања људских права у нашој земљи прво у Трећем комитету GS UN (крајем 2002.) , а сада и на 59. заседању Комисије за људска права. Изузимање наше земље из мандата специјалног представника Ј. Кутиљера израз је подршке да се и даље интензивно ради на унапређењу људских права и стварању услова за пуно спровођење у пракси међународно прихваћених обавеза у овој области.

Даље унапређивање људских права у нашој земљи, поред националних мера, оствариваће се и уз пројекте и програме техничке помоћи од стране канцеларије Високог комесара UN за људска права. У том контексту потписан је Меморандум о разумевању о техничкој сарадњи са Високим комесаром UN за људска права. Један од пројеката који треба да се реализује у наредном једногодишњем периоду јесте и остварење економских, социјалних и културних права, са посебним акцентом на смањење сиромаштва.

Опредељење да унапређује људска права, наша земља исказала је приступањем и ратификацијом највећег броја међународних конвенција из области људских права.

Сукцесорском изјавом од 12. марта 2001. године настављено је чланство у свим најважнијим конвенцијама о људским правима. Ради се о тзв. core конвенцијама: Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Међународна конвенција о елиминацији свих форми расизма и расне дискриминације, Међународна конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама, Конвенција о правима детета, Конвенција против тортуре. Једина из тзв. «core» конвенција која још није ратификована јесте Конвенција о заштити радника миграната и њихових породица.

У последње две и по године ратификована су оба опциона протокола уз Међународни пакт о грађанским и политичким правима (разматрање индивидуалних жалби и укидање смртне казне). Дали смо Изјаву о признавању компетенције CERD да разматра индивидуалне представке на основу члана 14 Конвенције о елиминацији расне дискриминације. Такође, ратификован је и Опциони протокол уз Међународну конвенцију против дискриминације жена, којим се предвиђа могућност индивидуалних представки. Ратификована су и два опциона протокола уз Конвенцију о правима детета, којима се забрањује употреба деце у ратовима и дечја проституција и порнографије. С обзиром да је Опциони протокол уз Конвенцију против тортуре усвојен децембра 2002. године, ускоро треба да започне процес неопходан за

потписивање, односно приступање овом протоколу. Чланство у Савету Европе поставља пред нас обавезу ратификације Европске конвенције о људским правима, као и свих других инструмената о људским правима и Протокола уз њу, као и свих других европских инструмената о људским правима (Европска конвенција о спречавању мучења нечовечних или понижавајућих поступања или кажњавања, Европска повеља о језицима регионалних или мањинских група, Европска повеља о локалној самоуправи, Европска социјална повеља итд.). Овај процес неће бити ни једноставан ни лак, јер подразумева усаглашавање унутрашњег законодавства са европским стандардима. Рокови преузети за извршавање ових обавеза (у просеку од једне до три године од дана приступања Савету Европе) представљају додатан подстицај за убрзану реформу законодавства у сфери људских права.

Нема сумње да је постигнут успех у смислу снажних опредељења власти да поштују и унапређују људска права. Међутим, још увек много тога треба учинити да људска права гарантована у овим конвенцијама, којих смо држава уговорница, постану реалност, односно буду примењена у пракси. Уосталом, највећи број критика које нам се упућују управо се односе на непознавање, односно непримењивање права гарантованим у конвенцијама. То пред цело друштво поставља, пре свега, предузимање мера на даљем јачању норми и правног оквира (реформу законодавства), што се посебно актуелизује са пријемом у Савет Европе. Улазак у СЕ и ратификација Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода значи да ће и наши грађани моћи да уживају и користе систем заштите људских права који гарантује Конвенција. То, истовремено, значи да ће грађани наше земље бити у могућности да пред Европским судом за људска права траже лекове за кршење људских права.

Поред обавеза на основу Конвенција, као чланица UN наша земља има политичку обавезу да спроводи и у пракси имплементира програме акција и декларације усвојене на великом броју UN конференција.

Недостатак адекватних националних капацитета за заштиту и јачање људских права, треба да се превазиђе што скоријим усвајањем у Скупштини Србији Закона о омбудсману и креирањем те институције (закон је прошао процедуру у Влади Србије). Јер, омбудсман је управо орган који треба да разматра проблеме кршења људских права, укључујући и маргинализованих група.

Још не постоји национални план акције за људска права, што је обавеза на основу Бечке декларације о људским правима усвојене још 1993. године. Такав један план акције био би од великог значаја за укупан развој друштва, посебно за стратегију за смањење сиромашта. При томе, посебну пажњу треба посветити култури људских права и образовању за људска права. Непознавање обавеза на основу конвенција, указују на потребу образовања на свим нивоима од парламентарца до запослених у правосуђу, полицији, медијима, као и ђака и студената. Такође, још увек немамо националну стратегију за образовање за људска права, што је обавеза на основу Плана акције UN за Декаду за образовање за људска права 1995-2004. година. Национална стратегија треба да буде свеобухватна (у смислу домета и циљева), партиципаторна (у смислу укључења свих релевантних актера - владини и невладини актери) и ефикасна (у смислу методологије образовања - семинари, интеграција људских права у образовни програм основних и средњих школа и факултета). Започете реформе у области образовања воде рачуна о овом аспекту.

Поред обавеза на основу конвенција о људским правима, као чланица UN, наша земља има политичку обавезу да спроводи и у пракси имплементира програме акција и

Декларације усвојене на великом броју UN конференција и специјалних заседања Генералне скупштине UN. Ради се, пре свега, о одлукама Светског социјалног самита, Светске конференције о одрживом развоју, Четврте конференције UN о унапређењу положаја жена, специјалном заседању Генералне скупштине UN посвећеном деци, Конгресу UN о остарелим лицима, као и специјалном заседању Генералне скупштине UN о HIV/ AIDS. У свим овим документима, од држава чланица захтевано је да израде националне планове акција са прецизно зацртаним циљевима и краткорочним, односно дугорочним роковима за спровођење и да о томе, на годишњој или четворогодишњој основи, извештавају UN. Код нас ови програми акција још увек нису израђени. У току је рад на изради Плана акције за децу.

7.2. Сиромаштво и оквир примењивих људских права

Последице сиромаштва на уживање људских права су мултидимензионалне. Сиромаштво угрожава све аспекте људског постојања, били они политички, економски, социјални или културни. Негативни утицај на једну димензију људских права, нпр. економска права, има домино ефекат на сва друга права. То ојачава принцип зацртан у Бечкој декларацији о људским правима да су сва људска права универзална, међузависна, и недељива. Та недељивост људских права посебно долази до изражаја у Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима, Конвенцији о правима детета и Конвенцији о елиминацији дискриминације према женама. Спровођење обавеза на основу ових конвенција, тј. даље унапређење и заштита људских права, заједно са демократизацијом и владавином права, саставни су елементи процеса развоја, а тиме и елиминације сиромаштва. Спровођење обавеза на основу ових конвенција о људским правима, заједно са демократизацијом и владавом права, нераздвојиви су делови процеса развоја;

Негативан утицај сиромаштва, посебно на рањиве сегменте друштва, има за последицу кршење најширег круга људских права гарантованих у горе наведене четири конвенције. То се посебно односи на уживање основних аспеката права на живот, слободу од нехуманог и деградирајућег третмана, право на једнакост и недискриминацију, право на адекватан стандард живљења (што укључује право на адекватну исхрану, смештај и одевање), право на одржавање високог стандарда физичког и менталног здравља, право на рад, праћено лепезом права везаних за услове рада, слободу удруживања и окупљања, право на колективни уговор и др.

Комитет за економска, социјална и културна права у свом општем коментару о природи обавеза стао је на становиште да државе уговорнице имају конкретне правне обавезе на основу члана 2. Због тога, обавезне су да реализују минимум стандарда у вези са свим правима из пакта користећи ефикасно расположива средства. Смернице из Мастрихта о кршењу економских, социјалних и културних права из 1997. године представљају даљу разраду обавеза држава да поштују, штите и спроводе права. Минимум «соге» обавеза на овом плану оно је што су смернице из Мастрихта потврдиле и те обавезе морају се испунити без обзира на средства и препреке.

Веза између сиромаштва и људских права није увек била једносмерна у смислу да је сиромаштво доводило до кршења људских права. Овај однос је неретко подразумевао да одсуство механизма имплементације и контроле остваривања људских права резултира сиромаштвом. Бројни су случајеви да се услед немогућности остваривања права пред државним органима и институцијама (нарочито права која произилазе из

радног односа, права на мирно уживање имовине, права на социјалну и здравствену заштиту, забрана дискриминације, и сл.) појединац нађе у стању сиромаштва. Стога би у примени Стратегије требало уважити оба друштвена феномена и подједнако третирати све аспекте њихове међусобне корелације.

7.3. Сиромаштво – приступ базиран на људским правима

Систем UN у последњих неколико година интензивно се бави питањима сиромаштва и развоја приступом који се базира на људским правима. Овај приступ веома јасно је изражен у програму реформи генералног секретара UN у оквиру UN стратегије за смањење екстремног сиромаштва за половину до 2015. године. Људска права су призната као кључни стратешки и суштински елемент, а конвенције и декларације о људским правима (посебно Декларација о праву на развој), као референтни оквир за решавање питања сиромаштва и развоја, прогресивне реализације људских права и унапређење свести сиромашних о њиховим правима.

Док сиромаштво у први план ставља комплексна мултисекторална питања за која није лако наћи једноставна решења, примена нормативних оквира међународних конвенција о људским правима на питање сиромаштва помаже да се осигурају основни елементи стратегија за борбу против сиромаштва, као што су:

Универзалност и неутуђивост људских права – подразумева одговорност и обавезу свих друштвених чинилаца да предузимају адекватне мере којима се гарантују и штите људска права. Начело универзалности подразумева да сваки човек поседује ова права на основу чињенице да је рођен као људско биће. Неутуђивост, непосредно, значи да држава не може одузети појединцу ова права, а посредно да се људска права не прописују већ гарантују највишим државним актима.

Међузависност и недељивост људских права - свака стратегија за смањење сиромаштва мора поћи од међузависности грађанских, политичких, економских, социјалних и културних права. То значи да стратегија мора развити оквир са секторима који се морају заснивати на међународно- гарантованим правима и тако покрити здравље, образовање, становање, администрацију правосуђа, личну безбедност, политичко учешће и др.

Одговорност - подразумева обавезе свих релевантних актера, укључујући појединце, друштво, државне органе, локалне власти и организације, приватне компаније, цивилно друштво, донаторе и међународне институције. Овај приступ подразумева развој одговарајућих закона, политике, институција, административних процедура и праксе, механизма способних да се одговорно баве кршењима људских права (судови, административни панели, специјалне комисије, омбудсман). Ово подразумева претварање универзалних стандарда у локално зацртане “benchmarks” (полазишне тачке) за мерење напретка и јачање одговорности.

Оспособљавање - подразумева давање приоритета стратегијама оспособљавања уместо добротворних акција и искључивог ослањања на хуманитарну помоћ. То значи омогућавање сиромашним људима да развијају властите капацитете и могућности како би изменили свој живот и живот заједнице. У том контексту, на сиромашне треба гледати као на категорију која може активно допринети смањењу сиромаштва и укупном развоју друштва, а не само као на пасивни субјекат.

Партиципација - приступ базиран на људским правима захтева висок степен партиципације, укључујући локалне заједнице, цивилно друштво, мањине,

рањиве категорије (жене, деца, инвалиди и др.). Такође, подразумева спровођење пројеката на начин да буду ситуирани близу партнера и корисника.

Право на недискриминацију и рањиве групе - посебну пажњу треба посветити питањима дискриминације, једнакости и правде у односу на рањиве категорије (жене, деца, избеглице, расељена лица, инвалиди, остарела лица и др). Оно што је неопходно јесте и десегрегирање података у вези са рањивим категоријама. Код нас се као приоритети постављају усвајање Закона о недискриминацији, Закона о родној равноправности, као и Закона о избеглицама који би у потпуности испоштовао одредбе Конвенције о избеглицама из 1951. године.

7.4. Сиromаштво и утицај на људска права

Дужи низ година у оквиру система UN питање сиромаштва и стратегије за борбу против њега заузимају видно место. У томе предњаче тела у области људских права, посебно Комисија за људска права и уговорна тела формирана на основу конвенција о људским правима. У борби против сиромаштва акценат је на “good governance”, функционисању правног система и правосуђа, иницијативама у области образовања и здравства, смањењу дугова и, што је посебно интересантно за наше друштво, борби против криминала и корупције.

Приступ базиран на људским правима приликом израде стратегије против сиромаштва мора имати у виду да сиромаштво крајње негативно делује на низ људских права. Листа људских права која се крше у условима сиромашта није коначна и експерти који се баве овим питањем шире круг права везаних за питање сиромаштва.

За израду стратегије за смањење сиромаштва за нас су од посебног значаја права гарантована у Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима, Конвенцији о правима детета, Конвенцији о елиминацији дискриминације према женама, као и низу конвенција Међународне организације рада (МОР), односно стратегија усвојених у оквиру Светске здравствене организације (WHO). Будући да Стратегија за смањење сиромаштва подразумева трајнији процес, приступање Европској социјалној повељи подразумеваће усклађивање предвиђених мера с обавезама које произилазе из овог међународног инструмента.

Сиromаштво утиче на реализацију следећих људских права:

Право на адекватан животни стандард – члан 11. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. У генералном коментару број 3. Комитет за економска, социјална и културна права пошао је од основних обавеза држава уговорница да осигурају минимални ниво права, пре свега, у обезбеђењу хране, здравствене заштите, смештаја и образовања.

Право на адекватан смештај - Ово право је кључно за реализацију осталих људских права. Гарантовано је у члану 11 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. Ово право садржано је и у члану 27 Конвенције о правима детета, а комитет га квалификује као есенцијалну компоненту права на стандард живота адекватан укупном развоју детета. Ово право, такође, директно је повезано са правом на недискриминацију, правом на живот и правом на учешће. Несигурност смештаја за сиромашне произилази из правних или арбитражних евикција или немогућности да се плаћају чак и минималне станарине на регуларној основи.

Право на образовање – чланови 13 и 14 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, као и Конвенције о правима детета. Светска декларација о образовању усвојена у оквиру UNESCO обавезује на израду националног плана акције за образовање, у чему каснимо.

Право на рад – чланови 6, 7, 8 и 9 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, говоре о праву свакога на рад под праведним и повољним условима. Ово право гарантовано је и низом конвенција МОП, чији смо члан (види посебан прилог).

Право на здравље – члан 12. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима. Још увек немамо националну стратегију за постизање здравља, коју смо били обавезни сачинити на основу Глобалне стратегије WHO. Право на здравље је инклузивно право, што подразумева поред здравствене заштите и кључна питања обезбеђења питке воде, санитарација, безбедне и здраве хране, здравих радних услова и човекове околине, приступ информацијама, сексуално и репродуктивно здравље и др. Оно што је неопходно је реформа здравства, која ће омогућити свеобухватну, континуирану и доступну здравствену заштиту, као и развој концепта унапређења здравља усмереног на оне факторе који највише утичу на здравље. Водити рачуна о принципима једнакости, правичности и солидарности у здравственој заштити са циљем смањивања разлика између урбаних и руралних територија, различитих социо-економских групација, као и различитих рањивих категорија.

Право на заштиту породице – члан 23. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, као и одговарајући чланови Конвенције о правима детета. Овде треба имати у виду да се врло често помоћ социјалних служби гледа као препрека у преузимању одговорности од стране породице, мада не треба занемарити случајеве када је због неефикасног рада ових служби онемогућена реализација права по овом основу.

Право на приватност – члан 17. Међународног пакта о грађанским и политичким правима. И овде се врло често на акције социјалних служби гледа као на угрожавање приватности, зато је важно дефинисање законодавних норми, етичких и професионалних стандарда. Такође је неопходно обезбедити ефикасну примену гарантованог начела заштите података везаних за личност од могућих злоупотреба у раду државних органа и јавних служби.

Право на признање личности пред судом и право на регистрацију - код нас се реализација овог права посебно везује за ромску популацију, као и за интерно расељена лица и избеглице (документација), мада се последњим изменама Закона о држављанству процедура стицања држављанства у одређеној мери олакшава.

Право на живот и физички интегритет – гарантовано чланом 3 Универзалне декларације о правима човека и чланом 6 Међународног пакта о грађанским и политичким правима. Тумачење овог права не може бити рестриктивно и његова имплементација захтева да државе усвоје тзв. позитивне мере попут смањења морталитета, смањења смртности деце, повећања животне доби, елиминације неухрањености и др. На плану остваривања грађанских и политичких права ратификацијом одређених међународних инструмената (Другог факултативног протокола уз ПГП, Конвенцијом против мучења и других сурових нељудских или понижавајућих казни или поступака, Конвенција против транснационалног организованог криминала и протокола уз њу, и др.) укинута је смртна казна, у домаће законодавство унете су и претпоставке неопходне за борбу против трговине људима и организованог криминала, а акценат се све више ставља на забрану неовлашћене употребе силе у раду државних органа.

Право на правично суђење – Ратификацијом Пакта о грађанским и политичким правима у наше законодавство унета су кључна начела која се тичу поступка пред судом. Претпоставка остваривања ових права је, пре свега, независно и непристрасно

судство (види одељак Реформа правосуђа). Међу поменутиим начелима, посебан значај имају она која се тичу равноправности страна у поступку пред судом (али и пред другим државним ораганима од чијих одлука зависи реализација права), права на употребу сопственог језика, забране ретроактивне примене закона, права на ефикасан правни лек, права на одштету (не само материјалну, већ и моралну), претпоставке невиности (у кривичном поступку), и др. Од тренутка ратификације Европске конвенције о људским правима, грађанима ће бити пружена додатна гарантија заштите права тиме што ће моћи да покрену поступак пред овим органом уколико је правна заштита изостала пред домаћим судовима.

Право на учешће у политичком, друштвеном и културном животу – ово је врло широка област и обухвата интеракцију и међузависност читавог низа већ наведених права, гарантованих у четири наведене конвенције. Неписменост, одсуство образовања, недостатак личних докумената, чак и социјална дискриминација представљају главну препреку за одговорно уживање политичких права. Најалармантније стање јавља се у области изборних права, будући да су поједине категорије и групе становништва онемогућене да гласају и буду бирани. UNESCO се у оквиру Светске декаде за културни развој залаже за обнављање права на културу сиромашнима, кроз културну димензију борбе против сиромаштва и за развој.

7.5. Остваривање људских права у области запошљавања и рада

7.5.1. Стратешки правци деловања, мере и активности

Да би се отклонили узроци који представљају даљи извор за стварање сиромаштва, треба *што пре приступити усвајању конвенција и препорука МОП*, посебно оних које су у непосредној вези са незапосленошћу, заштитом запослених којима је престао радни однос зато што су постали вишак; зарадама запослених, условима на раду и развојем људских ресурса, односно едукацијом запослених, као и онима везаним за вођење социјалног дијалога.

Стање *усвојених међународних радних стандарда* (конвенција и препорука донетих од стране Међународне организације рада – МОП–) у нашој земљи је на скромнијем нивоу. Од укупно 184 конвенције, наша земља је до сада ратификовала 67 и неопходно је у што краћем року ратификовати остале важне конвенције из ове области.

7.5.2. Промене у институционалној и законодавној сфери

Радним законодавством и другим законима који уређују одговарајуће области и који су у припреми (Закон о запошљавању, Закон о запошљавању лица са инвалидитетом, Закон о за гаранцијском фонду, Закон о приватним предузетницима, Закон о безбедности и заштити здравља на раду, Закон о мирном решавању колективних и индивидуалних спорова, Закон о синдикату, Закон о штрајку) треба у потпуности да се уреди међународни радни стандарди који су актима МОП утврђени. Осим тога, закони и други прописи и колективни уговори морају се ускладити и са правилима Европске уније.

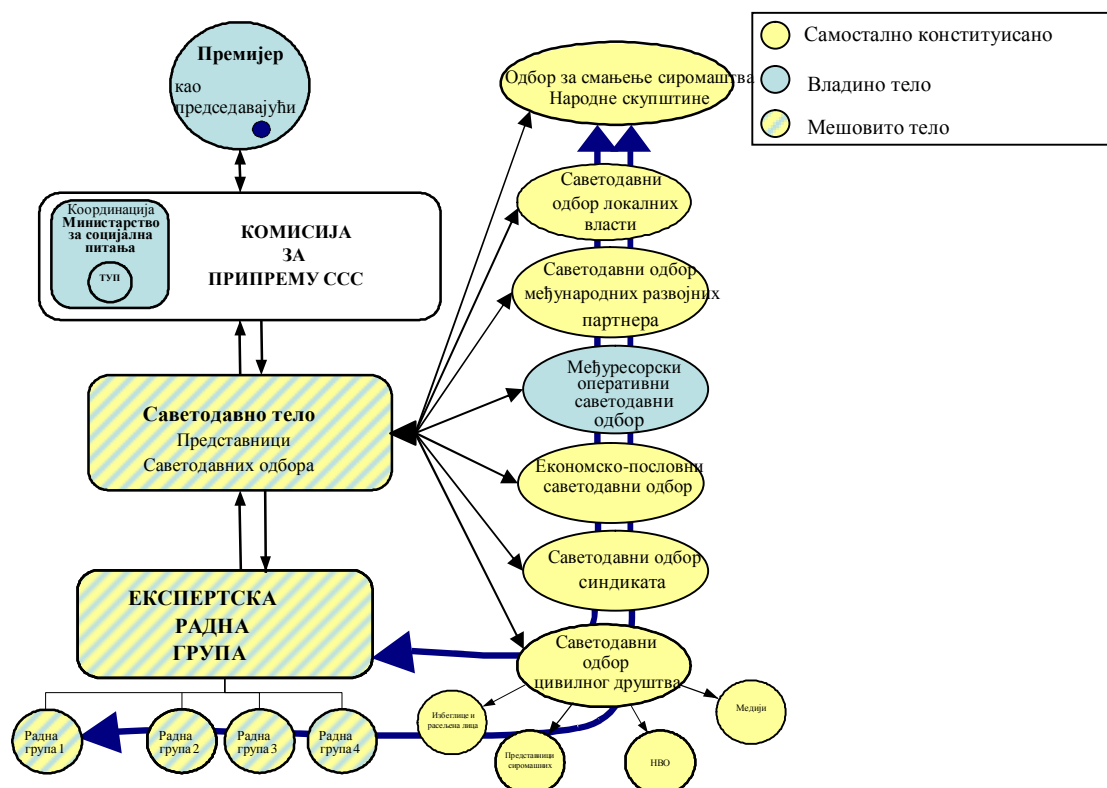

ПРИЛОГ 2

Консултативни процес израде Стратегије за смањење сиромаштва

Као што је назначено још у Полазним оквира ССС, један од кључних предуслова успешног формулисања и ефикасног процеса консултација-партиципације у изради ССС, јесте јасно постављена организациона структура процеса. Истовремено, у циљу активног укључивања свих заинтересованих учесника у процес консултација и израде ССС, процес формулисања ССС је замишљен и спроведен као отворен и флексибилан.

I Институционална поставка и организациона структура:

Институционална и организациона структура за припрему Стратегије и састојала се од:

1. Комисија за припрему ССС (КПС) чији је координатор Министарство за социјална питања, а којом председава председник Владе, одговорна је за политичке смернице и стратешке одлуке везане за припрему коначне ССС. Комисија је формирана на седници Владе одржаној 13. септембра 2002. године. У састав КПС улазе министар за социјална питања, рад и запошљавање, просвету и спорт, здравље, привреду и приватизацију, економске везе са иностранством, трговину, туризам и услуге, финансије и економију. Друга министарства, као, на пример, Министарство за јавну управу и локалну самоуправу, Министарство пољопривреде итд. биће такође укључивана према потреби.

2. Тим за управљање пројектом ССС – је посебно оформљен тим при Министарству за социјална питања, са задатком да организационо потпомогне процес израде ССС. Поред вође Тима, његови чланови су и : координатор ССС при кабинету председника Владе, експерт за стратешку комуникацију, девет координатора сектора, експерт за

односе с јавношћу и комуникацију, преводилац и пословни секретар, као и инострани саветник.

3. Саветодавно тело (СТ) – је формирано 19. јуна 2003. године и чланови СТ су представници свих СО, експертских радних група и Владе. Основни задатак СТ је да размењује информације, координира, консолидује и Комисији за припрему ССС предлаже препоруке и закључке на основу коментара различитих саветодавних одбора. На почетку процеса израде ССС било је у плану да се СТ састаје редовно током целог процеса израде ССС, али због касно формираних СО и ограниченог временског периода, СТ је формирано пред крај процеса. Стога чланови СТ као једну од својих основних активности виде не само давање коментара на нацрте верзија ССС већ и активно учешће у процесу имплементације и мониторинга ССС.

4. Саветодавни одбори (СО)

У оквиру процеса израде ССС основано је седам репрезентативних Саветодавних одбора:

- **Одбор за смањење сиромаштва Народне скупштине Републике Србије** – 22. октобра 2002. године група од 15 посланика поднела је «Предлог одлуке о изменама и допунама Пословника Народне скупштине Републике Србије», са захтевом да предлог уђе у редовну скупштинску процедуру. Народна скупштина Републике Србије, на Осмој седници Првог редовног заседања у 2003. години, одржаној 30. маја 2003. године, донела је Одлуку о оснивању Одбора за смањење сиромаштва. Тим за управљање пројектом ССС је одржао неколико информативних састанака са представницима скупштине, а у циљу обавештавања истих о процесу израде ССС, док су представници Скупштине редовно присуствовали свим консултативним састанцима.
- **Саветодавни одбор локалних власти** – након низа састанака са представницима Сталне конференције градова и општина Југославије (СКГОЈ), дошло се до закључка да ова национална асоцијација представника свих локалних самоуправа представља добар основ за одвијање консултативног процеса ССС. Улогу координирајућег тела има већ постојећи Одбор за социјална питања СКГОЈ који се формално установио као СО локалних власти у оквиру ССС процеса 25 фебруара 2003. године. СО локалних власти сачињавају представници следећих општина/градова: Бор, Бујановац, Земун, Зрењанин, Крагујевац, Краљево, Прибој, Рума, Ужице и Шабац.
- **Саветодавни одбор цивилног друштва** – је основан 5. децембра 2002. године и сачињавају га представници 11 локалних невладиних организација. Важну подршку у процесу оснивања и рада овог СО пружили су Програм за развој Уједињених нација (UNDP) и Католичка служба за помоћ. Представници СО цивилног друштва своју улогу у процесу израде ССС виде кроз: комуникацију са Владом; приоритизацију области у ССС на које је потребно да цивилно друштво даје своје коментаре; комуникацију са осталим актерима цивилног друштва (прослеђивање информација, прикупљање коментара и др.).
- **Саветодавни одбор синдиката** – представници три синдикалне централе (Савеза слободних синдиката Србије; Удружених гранских синдиката «Независност» и «Асоцијације слободних и независних синдиката»), првобитно су били чланови СО цивилног друштва, али су због разлике у приоритетима/интересима и приступу невладиних организација и синдиката, 29. априла 2003. године основали посебан СО синдиката.
- **Саветодавни одбор међународних развојних партнера** – је основан 11. фебруара 2003. године и сачињавају га представници 6

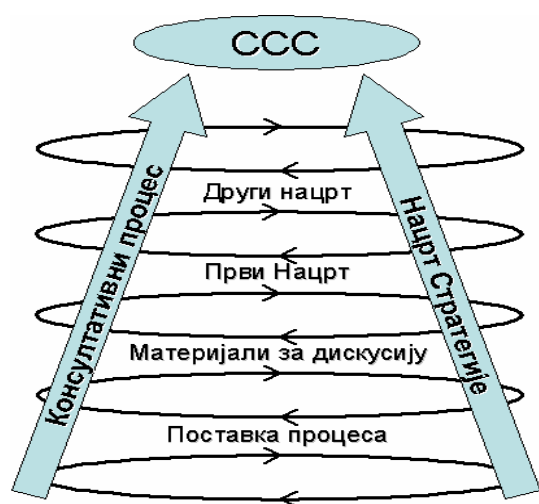
билатералних/мултилатералних донатора, 3 UN агенције и 5 представника међународних невладиних организација. Састанци СО организују се на бази ротација и тим састанцима присуствују представници свих горе наведених подгрупа.

- **Саветодавни одбор економско-пословног сектора** – на седници одржаној 3. априла 2003. године формално се конституисао СО економско-пословног сектора са циљем да активно учествује у процесу консултација и израде ССС. Саветодавни одбор састоји се од представника: Уније послодаваца, Предузетничког савета при Министарству за привреду и приватизацију, Савеза економиста Србије, Асоцијације акционарских предузећа Србије, Уније пекара, Регионалног центра за развој малих и средњих предузећа и предузетништва и Савета за стране инвестиције.
- **Међуресорски оперативни саветодавни одбор** – у току октобра/новембра 2002. године испред сваког министарства наименована је по једна особа која је представник тог министарства у међуресорском оперативном СО.

Подржани од стране Владе Републике Србије представници верских заједница су одлучили да се активно укључе у процес израде и имплементације ССС. Након одржане конференције «Србија без сиромаштва – улога верских заједница у смањењу сиромаштва», представници различитих верских заједница предложили су оснивање Међурелигијског Савета за смањење сиромаштва који би се бавио конкретним активностима везаним за смањење сиромаштва а у складу са приоритетима дефинисаним у ССС.

5. Експертска радна група (ЕРГ) - Основни задатак ЕРГ био је да ради на писању ССС, на основу консултација и инструкција КПС и различитих СО и резултата консултативног/партиципативног процеса. У овом процесу је ЕРГ користила капацитете владиног сектора, цивилног друштва, академских тела и експертских организација, као и подршку међународних организација. ЕРГ је активно учествовала у дијалогу између Владе и кључних учесника о приоритетним мерама. ЕРГ је такође учествовала у идентификацији и успостављању институционалних и оперативних веза између ССС и Средњорочног оквира јавне потрошње у Србији.

II Процес израде ССС

учесника у процес израде стратегије

Процес израде ССС у Србији може се концептуално представити у виду два паралелна вертикална процеса међусобно повезана помоћу неколико паралелних хоризонталних процеса од којих сваки има одређену полазну тачку (датум иницирања) и резултат (произведене материјале). Два носећа вертикална процеса су:

- **Припрема нацрта ССС**, тј. писање стратегије
- **Консултативни процес**, тј. укључивање свих релевантних

Процес се одвијао у следећих пет фаза које чине **хоризонтални процес**:

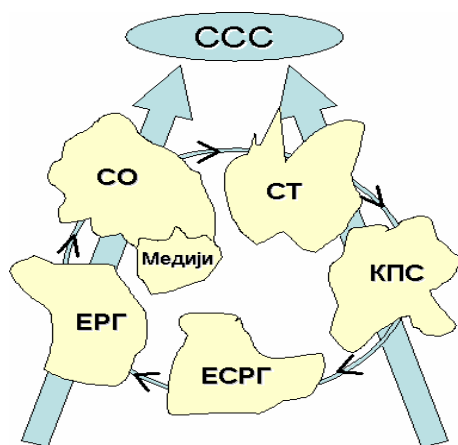
- Институционалне поставка
- Припрема Нацрта садржаја Стратегије
- Први нацрт Стратегије
- Други нацрт Стратегије и ССС конференција
- Коначни нацрт и целовита ССС

Хоризонтални процес израде ССС дефинисан је на следећи начин:

Фазе	Активности	Резултати
1. Институционализација процеса ССС	<p>1.1 Дискусија и договор са учесницима о институционалној поставци процеса ССС</p> <p>1.2 Дискусија са учесницима о основи за Оперативни приручник</p>	<p>1.3 Сва тела (институционални партнери) која учествују у процесу израде ССС су успостављена</p> <p>1.4 Нацрт Оперативног приручника је дистрибуиран учесницима</p> <p>1.5 Нацрт Стратегије комуникације (коју је припремио Тим ССС) прослеђен учесницима</p>
2. Формулисање Нацрта садржаја	<p>2.1 Прегледање и коментарисање нацрта Оперативног приручника од стране учесника</p> <p>2.2 Припрема Нацрта садржаја од стране експерата, а затим дискусија са релевантним учесницима</p> <p>2.3 Припрема проширеног Нацрта садржаја</p>	<p>2.4 Оперативни приручник и Стратегија комуникације усвојени од стране Комисије за припрему ССС</p> <p>2.5 Нацрт садржаја стратегије усвојен од стране Владе</p>
3. Први нацрт ССС	<p>3.1 Шира дискусија о Нацрту садржаја стратегије кроз консултативни процес</p> <p>3.2 Припрема писаних секторских анализа које дефинишу полазну тачку, сиромаштво и друштвену ситуацију по секторима</p> <p>3.3 Разрада детаљних секторских стратегија, укључујући иницијалну процену трошкова, и дискусија са учесницима</p> <p>3.4 Свеобухватни развојни циљеви (Србија за 5-10 година), иницијални приоритети по секторима</p>	<p>3.5 КПС прегледа развијени Нацрт садржаја (кичму) стратегије и прави избор мера</p> <p>3.6 КПС прегледа први нацрт и даје сугестије – врши се избор међу понуђеним опцијама</p>
4. Други нацрт ССС	<p>4.1 Стратегије и интервенције по секторима се довршавају</p> <p>4.2 Секторске и индивидуалне интервенције разрађују се у програме и њихове трошкове процењују и прегледају релевантни Владини експерти ССС, укључујући елабориране приоритете по секторима (по могућству са више понуђених опција) и почетни збирни прорачун трошкова представља се учесницима и ставља на дискусију</p>	<p>4.3 КПС прегледа Други нацрт и предлаже побољшања</p> <p>4.4 КПС предлаже различите верзије приоритетних интервенција и програма заснованих на резултатима анализе трошкова-користи</p> <p>4.5 Привремена листа интервенција се одобрава</p> <p>4.6 Нацрт ССС прослеђује се WB и MMФ</p>

<p>5. Коначни нацрт и усвајање целовите CCC</p>	<p>5.1 Нацрт, који је представљен и детаљно дискутован у консултативном процесу, прослеђује се WB и ММФ</p> <p>5.2 Припрема коначне верзије CCC од стране експерата и дискусија са релевантним учесницима</p> <p>5.3 Коначни коментари CCC тела прослеђују се СО заједно са коначном верзијом CCC</p>	<p>5.4 КПС прегледа коначни документ и даје предлог Влади.</p> <p>5.5 Целовита CCC одобрена од стране Владе</p>
--	---	---

У погледу редоследа и комуникације сви вертикални процеси подлежу одређеном обрасцу:

1. На основу коментара из претходне фазе (у већини случајева - препорука АБ и процена КПС) Експертске секторске радне групе настављају рад на припреми нацрта стратегије, истовремено редовно контактирајући представнике Саветодавних одбора (СО).
2. Експертске секторске радне групе прослеђују писане сугестије Експертској радној групи, која примљене коментаре обједињује у један заједнички, а потом СО који прегледају примљену

документацију.

3. ЕРГ затим прослеђују обједињени нацрт СО, који ће прегледати и потом расправљати о предложеном нацрту и проследити писане коментаре и сугестије СТ.
4. На основу коментара СО, СТ ће упутити препоруке КПС.
5. КПС ће прегледати нацрте, коментаре, сугестије и друге предлоге и потом извршити избор мера и стратешких одлука које се тичу припреме целовите CCC.

III Процес консултација

У периоду од **октобра 2002. до априла 2003. године** представници Тима за управљање пројектом CCC одржали су више од десет презентација представницима различитих СО, на којима су представљали организациону структуру, процес и фазе израде CCC. Такође, на позив СО, присуствовали су њиховим интерним састанцима и разјашњавали недоумице везане за процес израде CCC.

Крајем октобра 2002. године до тада још увек неформално изабрани, а данас представници постојећих СО, учествовали су заједно са представницима Владе Републике Србије на Форуму о CCC за Албанију, БиХ и СР Југославију, који је у организацији Светске банке и UNDP одржан у Бадену у Аустрији. **Крајем маја 2003. године** представници СО су заједно са представницима Владе учествовали и на Регионалној CCC конференцији која је у организацији Владе Босне и Херцеговине и Владе Аустрије организована у Сарајеву.

Новембра 2002. године Влада Републике Србије - Тим за управљање пројектом ССС је у кооргинацији са Центром за развој непрофитног сектора, Грађанским иницијативама и UNDP одржала дводневни семинар са циљем да представницима националних и локалних медија представи процес израде ССС као и улогу и начин деловања невладиних организација и медија у оквиру процеса израде ССС.

Такође, почетком **новембра 2002. године** Влада Републике Србије - Тим за управљање пројектом ССС организовао је једнодневни семинар на тему «Искуства БиХ у процесу израде ССС» са циљем да од представника Развојне стратегије БиХ – PRSP и представника цивилног друштва, донатора и медија у БиХ чује и сазна више о активностима, проблемима и изазовима са којима се БиХ сусреће у процесу израде ССС. Поред представника Тима за управљање пројектом ССС, на овом семинару учествовали су и представници СО цивилног друштва, донатора и приватног сектора у Србији.

Средином **децембра (18. 12. 2002. год.)**, Влада Републике Србије организовала је конференцију «Профил сиромаштва у Србији», на којој је представила податке *Анализе мерења животног стандарда становништва*, која предстаља основ за израду ССС. Почетком **јуна (2. 6. 2003. год.)** Влада Републике Србије је у сарадњи са «Човекољубљем- добротворним фондом Српске православне цркве» и Католичком службом за помоћ организовала конференцију «*Србија без сиромаштва – улога верских заједница у смањењу сиромаштва*». Учесници обе конференције били су представници Владе, цивилног друштва, локалних власти, приватног сектора, међународних развојних партнера и стручне јавности.

У периоду од **13. 3. 2003. – 3. 4. 2003.** у циљу коментарисања Нацрта садржаја ССС, одржани су следећи тематски састанци: анализа сиромаштва у Србији, сива економија, тржиште рада, запошљавање; социјална заштита и пензије; рурални развој; здравство; образовање; децентрализација, локална и јавна управа; реформе, интеграције и формирање институција тржишне привреде; макроекономски оквир, фискални аспекти; систем праћења и процене резултата.

Такође, у периоду **март - мај 2003. године** одржани су и тематски састанци на којима су се обрађивала питања од општег значаја: особе са инвалидитетом; деца; избеглице и интерно расељена питања; људска права; родна равноправност; Роми и остале мањине.

Најзаступљенији на овим састанцима били су представници стручне јавности, као и представници министарстава, цивилног друштва и међународних развојних партнера.

У сарадњи са локалним самоуправама у периоду **април/мај 2003. године** одржано је 11 округлих столова у следећим градовима: Кикинда, Нови Сад, Шабац, Крагујевац, Краљево, Нови Пазар, Пожаревац, Ужице, Бор, Ниш, Врање, Београд. Теме су дефинисане на основу локалних специфичности, а састанцима су превасходно присуствовали представници локалних власти, градских установа, локалних НВО, синдиката и међународних развојних партнера.

Представници синдиката су у току **јуна, 2003. године** организовали три округла стола на којима се расправљало о радном законодавству, Закону о запошљавању и реформи Закона о пензионисању; реформи тржишта рада, институционализацији сиве економије, предузетништву и улози социјалних кооператива; социјалној политици и

политици образовања. На овим састанцима поред представника синдиката присуствовали су и представници ресорних министарстава, експерата и других СО.

Поред многобројних билатералних састанака са представницима заинтересованих учесника у процесу, Стратегија је представљена у различитим облицима на око 80 састанака и форумана којима је присуствовало преко 3.300 учесника.

На крају текста табеларно су представљени подаци везани за састанке, семинаре и конференције који су одржани у процесу консултација поводом прве радне верзије ССС.

IV Локалне иницијативе Стратегије за смањење сиромаштва

Циљ Локалних иницијатива био је да путем пилот пројеката ојача национално власништво над ССС.

Током јула и августа 2003. године реализовано је 27 локалних иницијатива у Србији са циљем да се путем оваквих пилот пројеката ојача национално власништво над ССС. Ово се остварило кроз подршку иницијатива «са локалног нивоа» реализацијом различитих активности у око 40 општина и преко 100 сеоских насеља, а оне су имале за циљ повећање учешћа локалне заједнице у процесу развоја и имплементације ССС.

Специфични циљеви ЛИССС били су следећи:

- **Укључивање** релевантних учесника на локалном нивоу укључујући организације цивилног друштва, професионална удружења, групе грађана и осталих заинтересованих у процесу израде ССС.
- **Ширење информација и едукација** локалних заједница о ССС процесу на транспарентан начин.
- **Учествовање** у консултативном процесу ССС путем коментара и предлога везаних за: а) идентификацију приоритета за смањење сиромаштва на локалном нивоу, б) трошкове имплементације ССС, в) механизме имплементације ССС на локалном нивоу и г) праћење и евалуацију имплементације ССС.

У циљу постизања горе наведених циљева, реализоване су следеће активности (подељене у три основне области):

1. **Консултативне активности** везане за ССС реализовало је 16 организација од чега су три локалне самоуправе, тј. скупштине општина, једна општинска организација Црвеног крста и 12 НВО Ове активности спроведене су на разне начине: штампањем и дељењем брошура, памфлета и летака ради упознавања шире јавности са ССС, организовањем трибина, округлих столова, семинара и едукативних састанака, као и спровођењем истраживања. Забележена је изузетна заинтересованост локалних медија (преко 30 локалних ТВ и радио станица и локални штампани медији) за ове активности, а о њима су извештавала и локална дописништва националних медија. На великој већини трибина и округлих столова учествовао је значајан број представника локалне самоуправе, важних локалних институција попут центара за социјални рад, повереника за избеглице и тржишта рада, представника комерцијалног сектора, велики број невладиних организација, као и чланови СО цивилног друштва. Уз многобројне препоруке и предлоге са ових активности, проистекли су и врло конкретни планови за будућност:

- формирана је радна група за активирање привредних области које имају потенцијал у општинама Младеновац и Сопот;
- формирана је радна група за решавање проблема Рома на нивоу четири општине Југа Србије;
- створена је интерна мрежа комуникације у Ваљеву везано за ССС (између четири НВО, регионалног повереништва УГС «Независност» и локалне самоуправе);
- иницирано је истраживање посебно рањивих група у СО Књажевац;
- планиран је семинар «Нове иницијативе за сузбијање сиромаштва» у општинама Бојник и Житорађа;
- планирано је оснивање школе старих заната у сарадњи Скупштине Града Крагујевца, Министарства за просвету и спорт и Завода за тржиште рада;
- иницирани су пројекти «Помоћ до самопомоћи» намењен Ромима и олакшавању приступа јавним службама (у општинама Владичин Хан, Бела Паланка и Лебане) и «Роми – родитељи и деца у образовном процесу» (у општинама Прокупље, Сурдулица и Пирот).

2. **Давање предлога модела за имплементацију ССС на локалном нивоу** је био циљ активности 7 организација на локалном нивоу од којих је једна општинска организација Црвеног крста, једна градска управа и пет НВО. Реализација ових пројеката подразумевала је комбинацију едукационих активности, истраживања, анкета и консултација са свим битним актерима у локалној заједници те се и већина предложених модела свела на мешовите радне групе које би биле задужене за израду локалних акционих планова, дакле стварање јасног институционалног оквира. Овом врстом активности нарочито су биле циљане угрожене групе: самохране мајке у Нишу, стари, незапослени преко 50 година старости и инвалиди, сиромашно старо становништво у 18 забачених села ... Једна од препорука проистекла из ових пројеката јесте да је за успешну имплементацију ССС на локалном нивоу неопходно извршити **децентрализацију и одговорности и средстава**, а партнерство између владиног и невладиног сектора поново се показало као изузетно значајно (у Крагујевцу је стварањем локалног акционог плана *по први пут* градска управа реализовала пројекат у партнерству са невладином организацијом).
3. **Дефинисањем улоге различитих учесника у праћењу и евалуацији ССС** бавиле су се четири невладине организације. У покушају што обухватнијег одговора на пројектни задатак, све четири организације су се усредсредиле на изнајлажење што ефикаснијих решења за процену и праћење резултата имплементације ССС на локалном нивоу кроз партиципативну улогу свих актера у локалној заједници, осмишљавање што снажнијих подстицаја за активну партиципацију у процесу и дефинисање услова и механизма за стварање што ширег броја учесника. Кроз истраживања (анкете и фокус групе) и састанке/дискусионе групе радило се такође и на успостављању социјалног дијалога између чинилаца власти у локалној самоуправи, власника капитала, невладиних организација и најугроженијих друштвених група, као и на професионалном и систематском приступу решавања проблема сиромаштва директним прикупљањем података на терену. Уз препоруку да је неопходно формирати радну групу за континуирано праћење ССС на локалном нивоу, проистекли су и неки конкретни планови за будуће активности (наставити истраживање сиромаштва и у другим регионима где постоји мрежа ресурс центара и укључити читаву мрежу у процес праћења имплементације ССС).

Укупни утисак након завршетка реализације свих локалних иницијатива је:

- да је учињен огроман напор и уложен велики труд свих организација да се одговори пројектном задатку, што показује и чињеница да је од оригинално предвиђених 90-ак активности укупно, до краја пројекта и у оквиру претходно одобрених буџета реализовано чак 117;
- да је постигнут висок степен укључености свих актера на локалном нивоу и то у свим врстама активности;
- да је реализацијом активности територијална покривеност Републике Србије локалним иницијативама ССС, као и њихова медијска пропраћеност, достигла завидан ниво;
- да су по сопственом признању, како у програмском тако и у финансијском смислу, и упркос временској скучености, готово све организације у знатној мери изградиле и унапредиле своје капацитете;
- и да су локалне иницијативе ССС створиле могућност да по први пут заједно о проблемима сиромаштва на локалном нивоу дискутују представници установа које се баве сиромашнима и сами сиромашни.

С обзиром на веома кратак период за имплементацију ЛИССС, било би неопходно да се искуства из овог пилот пројекта преточе и прерасту у одржив програм локалних иницијатива које би постале саставни део имплементације, мониторинга и евалуације ССС, како на локалном тако и на националном нивоу.

V Поуке из процеса израде ССС

Заједничко је мишљење свих учесника, да је процес израде ССС у Србији од самог почетка био праћен променама до тада устаљеног рада на стратешким документима, као и проблемима које те промене носе са собом. Иако повремено оптерећен непознаницама и нејасноћама, овај процес је створио добру основу за изградњу квалитативно нових односа између Владе Републике Србије и осталих друштвених актера.

У циљу што бољег сагледавања коментара добијених од различитих саветодавних одбора (СО) и представника Владе, све поуке процеса израде ССС подељене су у четири групе:

1. поуке произашле из рада унутар СО/Владе
2. поуке из консултативног процеса
3. поуке из коначне верзије ССС
4. поуке за рад на праћењу и имплементацији ССС.

Поуке из рада саветодавних одбора (СО) и представника министарстава

Иако су током процеса интерних консултација били присутни сукоби интереса међу чланицама СО, не ретко су управо различите полазне позиције чланова у односу на ниво знања и укључености у ССС процес као и кратки временски рокови били узрок таквих сукоба. Постизање консензуса око потребе за истицање како основних узрока сиромаштва тако и предложених праваца превазилажења сиромаштва, условило је балансирање социјалних, економских и институционалних интереса различитих учесника у процесу, чиме је у највећем броју случајева сукоб интереса био превазиђен. Препорука за превазилажење различитих полазних позиција чланова јесте да се у будуће, у току процеса праћења и имплементације ССС редовно организују

информативно/едукативни састанци на којима би се сви чланови СО редовно обавештавали о тренутним и будућим активностима како унутар СО тако целог процеса ССС.

Превелике свакодневне обавезе чланова СО које нису везане за ангажовање у СО, условиле су неуједначеност доприноса групном раду, као и не увек добру координацију акција унутар СО. Будући да је, не само за владу већ и за остале учеснике овакав приступ изради стратешким документима и процесу консултација био новина, у наредном периоду треба радити на јачању капацитета локалних власти, НВО, синдиката, парламента и приватног сектора за активно учешће и примену стратешких пројекта. Техничка експертиза у релевантним областима понуђена од стране међународних развојних партнера у овој области, као и многим другим више је него добродошла.

У раду експертских радних група и представника министарстава видљива је потреба промовисања и примене напредних техника стратегијског планирања као што су групни рад, оснивање мултидисциплинарних група које кроз дијалог долазе до оптималних решења и сл. Иако су у оквиру сваког министарства по две контакт особе биле именоване за рад на ССС, недостатак времена које би се посветило само раду на ССС и чињеница да се по министарствима углавном упоредо радило на неколико важних задатака, довело је до тога да коментари који су долазили од стране ресорних министарстава нису увек били резултат рада и ставова свих сектора у министарствима. Јасним дефинисањем улога и одговорности контакт особа при министарствима и разрадом механизма комуникације између контакт особа и осталих запослених у министарствима, овај проблем би у фази праћења и имплементације ССС требало да буде превазиђен.

Како у консултативном, тако и у процесу писања ССС показало се да је постојање Тима за управљање пројектом ССС (ТУП) при Министарству за социјална питања знатно допринело бољој координацији процеса, ширењу информација, организовању консултација на локалном нивоу и коначној верзији документа. Представници СО су били задовољни веома добром комуникацијом са представницима ТУП и њиховим брзим и конкретним реакцијама на све захтеве везане за накнадне информације и појашњење процеса и активности.

Поуке из консултативног процеса

Процес израде ССС пружио је могућност да они друштвени актери који до сада нису традиционално били укључивани у стварање стратешких докумената, својим коментарима и предлозима дају допринос стварању националне ССС. Учешће различитих СО тачно је рефлектовало степен заинтересованости за одређене области с једне стране, и различит ниво «умећа» у консултативном начину рада са друге.

Активно укључивање представника цивилног друштва у све фазе рада на ССС допринело је бољем разумевању проблема са којима се сиромашни на локалном нивоу свакодневно суочавају, па самим тим и адекватним предлозима како да се њихове потребе на што бољи начин задовоље.

Због процедуралних ограничења и нередовних заседања, представници Народне скупштине су иако од почетка процеса информисани о ССС, свој СО основали тек пред

крај процеса израде ССС. Њихово пуно ангажовање у процесу праћења резултата ССС тек предстоји.

Гледано у целини, консултације са свим СО дале су додатно виђење основних проблема осетљивих популационих група и на тај начин побољшале предложена решења и активности.

Успостављање дијалога између експерата и осталих учесника у процесу, довело је до бољег разумевања секторских потреба и приоритета од стране експерата, као и бољег разумевања економских ограничења, механизма финансирања и сл. од стране осталих учесника у процесу.

Велики број учесника у процесу израде ССС помогао је изузетном темељношћу критике процеса и радних верзија ССС. Нису све критике биле једнако логичне и корисне, али огромна предност била је активно укључење актера искусних у појединим областима, као и дух отворености рада и могућности утицаја на суштину ССС. Ови коментари отворили су могућност огромног унапређења квалитета и оперативности документа ССС

Поуке из коначне верзије ССС

Приликом израде коначне верзије ССС, експерти су покушали да укључе највећи део коментара пристиглих од СО.

Један део критика/коментара није од стране експерата уважен и интегрисан из следећих разлога: 1) поједине критике/сугестије од стране СО задржавају се на пласирању теоријских концепција или општих места, без ближег описа како доћи до појединих, несумњиво жељених исхода; 2) узимајући у обзир комплексност посматраног проблема и недовољне поузданости понуђених сугестија.

Представници различитих СО сматрају да је највећи допринос њиховог заједничког рада унутар СО био у лобирању за мултидимензионални приступ сиромаштву, тј. настојањима да се проблем сиромаштва сагледа са свих аспеката, што је у коначној верзији ССС резултирало релативно добрим балансом направљеним између чисто економског и приступа људским правима.

Поуке за рад на праћењу и имплементацији ССС

Заједничко је мишљење свих учесника процеса израде ССС да је у процесу праћења и имплементације ССС неопходно:

- уважавати принципе транспарентности и редовне размене информација;
- укључивање релевантних актера у све фазе праћења и имплементације;
- консултативни процес треба да буде настављен и у фази имплементације;
- праћење ССС треба да буде координисано од стране представника постојећих СО;
- потребно је задржати мултидисциплинарно посматрање проблема сиромаштва и мултидисциплинарни приступ раду на смањењу сиромаштва;
- израдити регионалне акционе планове за смањење сиромаштва, обзиром да је имплементација ССС на националном нивоу недовољна, а на локалном нивоу недостају како капацитети тако и новчана средства.

Тематски састанци по секторима

	састанак	датум	број присутних
1.	Сива економија, запошљавање, тржиште рада	13.02.2003.	36
2.	Социјална заштита и пензије	17.02.2003.	17
3.	Регионални и рурални развој	18.02.2003.	24
4.	Урбани аспект сиромаштва и социјано становање	20.02.2003.	14
5.	Образовни аспект сиромаштва	21.02.2003.	24
6.	Децентрализација и локална управа	24.02.2003.	20
7.	Макроекономски фискални оквир	26.02.2003.	29
8.	Мониторинг и индикатори	27.02.2003.	18
9.	Спровођење реформи, формирање инструмената тржишне поривреде и европске интеграције	28.02.2003.	20
10.	Здравствена заштита и сиромаштво	03.03.2003.	28
11.	Стратешки циљеви за најсиромашније - Роми	19.03.2003.	31
12.	Изједначавање могућности за особе са инвалидитетом – пут за превазилажење сиромаштва	24.03.2003.	30
13.	Сиромаштво и деца	25.03.2003.	36
14.	Родна равноправност	27.03.2003.	27
15.	Избеглице и расељена лица	28.03.2003.	26
16.	Заштита животне средине и сиромаштво	31.03.2003.	16
17.	Људска права	20.05.2003.	13
УКУПНО:			409

Тематски састанци на локалу:

	град	датум	број присутних
1.	Врање	14.04.2003.	30
2.	Нови Пазар	15.04.2003.	27
3.	Крагујевац	16.04.2003.	39
4.	Бор	17.04.2003.	44
5.	Ниш	18.04.2003.	32
6.	Краљево	21.04.2003.	24
7.	Ужице	22.04.2003.	37
8.	Шабац	23.04.2003.	27
9.	Нови Сад	07.05.2003.	26
10.	Кикинда	08.05.2003.	25
11.	Пожаревац	26.06.2003.	30
УКУПНО:			341

Презентације у СКГОЈ представницима локалних власти:

	Састанак	датум	број присутних
1.	Одбор за комуналне делатности и становање	14.05.2003	у просеку 15
2.	Одбор за локалну самоуправу и локалне финансије	15.05.2003	у просеку 15
3.	Одбор за међународну сарадњу	16.05.2003	у просеку 15
4.	Одбор за услуге чланству	27.05.2003.	у просеку 15
5.	Одбор за социјална питања	25.02.2003 28.05.2003	у просеку 30
6.	Одбор за културу, омладину и спорт	29.05.2003	у просеку 15
7.	Одбор за привредни развој	30.05.2003	у просеку 15
УКУПНО:			око 120 (од тога око 80 лок. самоуправа)

Састанци са представницима синдиката:

	Састанак	датум	број присутних
1.	Радно законодавство; Закон о запошљавању; Реформа Закона о пензионисању	9.06.2003	у просеку 70
2.	Реформа тржишта рада; Институционализација сиве економије; Предузетништво и улога социјалних кооператива	12.06.2003	у просеку 50
3.	Социјална политика и политика образовања	30.06.2003	у просеку 50
	УКУПНО:		око 170

Остале презентације ССС (разним партнерима):

	Одржана презентација	датум	број присутних (око)
1.	СКГОЈ Конференција о учешћу грађана (орг. Савет Европе + СКГОЈ)	октобар, 2002.	100
2.	Прес конференција (орг. UNDP, CRS, ARDI)	октобар, 2002.	20
3.	Координациони састанак међународних организација (орг. ЊКВ принцеза Катарина)	октобар, 2002.	50

4.	UNHCR контакт група за људска права	новембар, 2002.	30
5.	CRS мрежа «Србија без сиромаштва», месечни састанак	новембар, 2002.	30
6.	Презентација ССС медијима и НВО сектору на семинару –Палић	децембар, 2002.	30 (представ. медија)
7.	Годишња СКГОЈ конференција	децембар, 2002.	200
8.	Конференција «Профил сиромаштва у Србији»	децембар, 2002.	210
9.	Састанак међ. организација и НВО (орг. ICVA)	децембар, 2002.	30
10.	Састанак међ. развојних партнера у UNICEF	јануар, 2003.	30
11.	Презентација представ. Народне скупштине Републике Србије	јануар, 2003.	50
12.	Презентације на семинарима «Деца и ССС» у Новом Пазару, Београду и Нишу (орг. Центар за дечја права и UNICEF)	март, април 2003.	15 x 3
13.	Презентација за DFID country team	март, 2003.	20
14.	Презентација за USAID/CRDA (орг. MIER/DACU)	март, 2003.	25
15.	Презентација за UNICEF staff	мај, 2003.	15
16.	UNICEF семинар (Нови Пазар, Тутин, Сјеница, Рашка)	мај, 2003.	15
17.	Презентација СО синдиката	мај, 2003.	20
УКУПНО:			око 920

Семинари, радионице, конференције и састанци (би- и мултилатерални) којима су присуствовали чланови тима ССС:

	Догађај	датум	број присутних
1.	Конференција «Стратегија модернизације државне управе Републике Србије»	октобар, 2002.	150
2.	Семинар о искуствима БИХ у процесу израде ССС	новембар, 2002.	25
3.	UNDP радионица «Локални економски развој у СРЈ»	децембар, 2002.	90
4.	UNHCR округли сто «Улога политичара и медија у промоцији људских права у Србији»	децембар, 2002.	50
5.	Састанак са предст. америчке амбасаде (econ. dept.)	јануар, 2003.	2
6.	Састанак са CRS тимом СИГ и CRS представником из САД	јануар, 2003.	7

7.	Handicap International округли сто «Нова искуства у развоју супортивних служби за особе са инвалидит. :процеси и резултати»	фебруар, 2003.	50
8	Конститутивна конфереција FENS (Федерација невладе сектора Србије)	фебруар, 2003.	400
9	Семинар WB «Избор и запошљавање консултаната»	фебруар, 2003.	40
10	Семинар «Трипартитни соц. дијалог у Реп. Србији»(МРЗ)	фебруар, 2003.	50
11	Састанак са пред. NDI (National Democratic Institute)	фебруар, 2003.	10
12	UNDP радионица «Укључивање аспекта родне равноправности у ССС»	март, 2003.	30
13	Састанак са пред. AFL-CIO (American Center for International Labor Solidarity)	март/април, 2003.	10
14	Округли сто «Стамбена проблематика угрожене популације у Србији» (МГ)	март, 2003.	60
15	Састанак Асоцијације акционарских предузећа Србије	март, 2003.	40
16	UNDP регионална конференција у Братислави о MDG статистици	март, 2003.	40
17	OXFAM/САНУ конференција о ромским насељима у Србији	март, 2003.	150
18	Састанак са пред. International Education Club (орг. финска амб.)	април, 2003.	10
19	Састанак са пред. финске амбасде и финске орт.цркве	април, 2003.	8
20	Састанак са ICRC Poverty Research Group	април, 2003.	5
21	Састанак са пред. Црвеног Крста	мај, 2003.	5
22	«484 Конференција о укључивању изб. и рас. лица у ССС»	мај, 2003.	40
23	WB/CEU семинар у Будимпешти о статистици сиромаштва	мај, 2003.	30
24	DRC семинар «Завршна евалуација пројекта помоћи изб. и рас. лицима».	јун, 2003.	40
УКУПНО:			око 1.342

ПРИЛОГ 3

О сиромаштву у Србији - историјски приказ -

У земљи Србији је класично сиромаштво, у коме се умире од глади јер буквално нема хране или појединац није у стању да себи обезбеди најогољенију егзистенцију, било врло, врло ретко. Србија није никад била земља у којој се умирало од глади, већ «рај за сиромашног човека» (Херберт Вивиан, 1897).

Ко је сиромашан?

Много је записа почев од Старог завета па надаље у којима се говори о сиромашнима, сиромаштву и њиховој заштити, али конкретних података о томе ко се сматра сиромашним и која је то линија и шта је сачињава, која дели сиромашне од других обично нема. Ипак, у византијском спису Прохирон (приручни закон), обнародованом у Цариграду IX веку, наводи се податак ко се сматрао сиромашним, те као такав није могао да сведочи: «Сиромашан не сведочи, а сиромашан је онај који нема педесет новчића имовине». Ово је један од првих записа у коме се путем новчане вредности одређеју граница сиромаштва.

Стојан Новаковић наводи да је у средњем веку по селима било људи свакојаких. Може се мислити да је било отрока (робова), нових насељеника без баштине, али слободних, сиромашних меропаха баштиника са врло оскудном и маленом баштином, меропаха који су негде оставили баштину, па дошли богатијој земљи или бољем господару... У тој различности насељења налазио се с једне стране готов извор пролетеријата и бескућника, а с друге стране отварало се питање: шта је требало да чине ови добри људи да би се забаштинили? Из овога навода се види да се сиромашним сматрао онај који нема никакве баштине, односно имања или је та баштина толико мала да не може да омогући најскромнији живот.

Баштина или имање и касније је била гранична међа која је одражавала статус сиромаштва. Тако је књаз Милош Обреновић 1837. године, тражећи да порез «сиромашу тежак не буде», сматрао сиромашним онога 'који је у правом смислу сиромаш, који је честан и радин, но баштине не има, ђечицом је обдарен, или је коим му драго честном образом убожен'. И ослободио је непосредног пореза сиромаше који имају ситну децу, а немају земље, па морају 'аргатовањем' (надничењем) да издржавају породицу. За Милоша је, значи, немање земље било потребан, али не и довољан услов да неко буде сматран сиромашним; додатни услов била су мала деца.

Недостатак земље или њена недовољност је узрок сиротиње, пише касније и Јефта Дедијер и тврди да је у народу «придеву богат синоним честит», а «стид од сиромаштва је неизмеран, деца сиромашних тежака беже у свет исто толико од стида, колико од глади».

Из ових неколико примера види се да је граница која дели сиромашне од несиромашних утврђивана поседовањем баштине или имања. За сиромашне и сиромаштво постоје бројни синоними у српском језику: **сирот, сиротиња; беда, бедан; гоља, гољо, гологузан, безнишњак, скоровечерњак, убог.**

Човек не мора да падне у беду, већ може само да осиромаша и да се осећа сиромашним. Тако Арчибалд Петон, који је боравио у Србији средином XIX века, пише о сусрету са турским агом у Шапцу: «Гледао сам га како седи у својој усамљеној кули, последњи од некад богате и моћне нације, сада у беди... Времена су се променила, сиромаш човек; његова плата сада износи 250 пијастера месечно, а његови су некада били мали краљеви у Шапцу». У то време 250 пијастера је за многе у Шапцу недостижна сума, али за агу, који је власт и моћ изгубио чини се као сиромаштво.

Узроци сиромаштва

Народна традиција врло јасно разликује узроке настајања сиромаштва и према њима се различито и односи. Узроци се могу поделити у неколико главних група: 1. судбински, 2. наслеђени, 3. лични и 4. општи.

Судбинско сиромаштво је последица деловања више силе, веровање да је његово отклањање врло тешко или немогуће. Ма шта човек да уради, да вредно ради, да ствара, увек ће резултат бити негативан. Увек ће се нешто десити што ће уложени труд обезвредити и појединца који је труд уложио оставити без заслужене награде.

Виша сила која спречава човека да побегне из сиромаштва зове се **БЕДА**. У словенским народним предањима приказује се као натприродно биће које путује по свету, напада их и мучи. Сродно веровање постоји и у српским народним предањима. Изрека «Нашла га беда», јасно показује да беда сама проналази онога коме невољу треба учинити. Сличну констатацију дају народне пословице типа: «Невоља се не зове, она сама долази.» «Сила за време, а невоља редом иде.»

У народу се верује да је овакво сиромаштво усуд или казна за сопствене или грехе предака почињене у прошлости.

Ову врсту сиромаштва могуће је отклонити, односно «скинути беду са врата» једино ако се открију и окају сопствени или греси предака.

Овакву ситуацију најсликовитије описује народна прича *Усуд*, коју је забележио Вук Стефановић Караџић.

У причи се говори о различитим судбинама двојице браће. Први је вредан, радан, али имање му никако не напредује и што више ради све је сиромашнији док на крају потпуно не пропадне. Други брат живи лагодно, свега има у изобиљу, при том не радећи ништа на имању које се и поред тога стално увећава.

Зато први брат одлучи да крене у свет са жељом да открије зашто он и поред свег рада и вредноће нема ништа, а његов брат беспосличар свега има. После многих перипетија наиђе на пустињака који му рече где живи **Усуд** и саветова га шта да ради кад стигне код њега.

»Кад стигнеш код Усуда, ништа не говори, него што год он ради, оно ради и ти, док год он сам не запита» - рече му пустињак.

Кад брат дође пред велелепне дворе, он поступи по савету пустињака. Седе за трпезу са Усудом, вечера кад је и Усуд вечерао, оде на спавање кад и Усуд крену. У глуво доба у

поноћ пробудише га гласни повици: «О Усуде, родило се данас толико и толико душа, подај им шта ћеш»! Усуд се пробуди устаде, отвори сандук са новцима и поче бацати златне дукате, говорећи: «Како мени данас, тако њима довека».

Сутра ујутру кад се брат пробудио велепни двор се смањило, али још увек богато изгледа. У поноћ се прича понавља, а ујутру се кућа поново смањује док једног јутра не освануше и он и Усуд у најбеднијој колиби. Те ноћи у поноћ поново се јави глас и Усуд баци само неколико мрвица и затурени гвоздени новчић. Следећег јутра брат кад се пробуди, оно уместо бедне колибе, поново се појавише велелепни двори са почетка приче.

Тад га Усуд упита зашто је он дошао, а кад му брат исприча Усуд му одговори: «Ти си видео како сам прву ноћ дукате просипао, и шта је после било. Како је мени било ону ноћ кад се ко родио, ономе ће онако бити до века. Ти си се родио сиротињске ноћи, ти ћеш бити сиротиња до века. Твој брат се родио сретне ноћи, он ће бити сретан до века».

Прича се завршава Усудовим саветом како се судбина може изменити, али брат мора сам да уради прилично тежак задатак и да се њега стално придржава не говорећи ником зашто је то урадио.

Поред Беде, у народу су познате и виле суђаје које одређују судбину човеку на рођењу, и њу је касније тешко изменити.

Суђаје или суђенице долазе трећег дана по рођењу новорођенчета и проричу му судбину. Верује се да оно што му суђаје тад одреде ништа касније не може променити.

Код оваквог сиромаштва шира заједница је немоћна, али и не жели да пружи стварну помоћ плашећи се да казна не пређе и на њу. Прећутно се за сиромашног има разумевања, али страх од натприродне силе је већи и сви једноставно избегавају било какву врсту помоћи да не би на себе навукли гнев Беде. Сопствену судбину евентуално може променити искључиво појединац, како се у причи о «Усуду» јасно каже.

Наслеђено сиромаштво је често и народна традиција је препуна података и прича о сиромашним породицама.

Оваква врста сиромаштва била је веома присутна у Срба и слободно се може рећи да је она чинили већински део сиромашних у Србији. Али је чињеница да се овај сиромашки слој временом и смањивао.

»Бекство из оваквог сиромаштва« увек је наилазило на разумевање и појединаца и шире заједнице. «Бекство» је било потпуно дивергентно, односно одвијало се у више праваца. Мењало се место боравка, запошљавало се, образовало, штедело, мукотрпно радило, одвајало од уста, одлазило у богатије средине.

Од наслеђеног сиромаштва, по народним причама које још Вук сакупљао и објављивао, могло се побећи захваљујући раду, образовању, знању и сазнању.

Приче обично почињу са «*Био један човек сиромаш*» или «*Један сиромаш живљао у једној пећини*» и онда кад се развије радња открије се начин како се сиромаштво побеђује. У причи «*Ђаво и његов шегрт*» сиромашан син каже још сиромашнијем оцу: «*Ја овако не могу живети; него идем у свет да учим какав занат. Видиш како је*

данас: који зна најмање заната тај сваки боље живи од сваког тежака». Син изучи занат и постане богат човек.

Колико сазнање или информација могу да помогну види се из прича *Немушти језик*, *Зла жена* где добијена информација или знање за добро учињено дело човеку омогућава да се обогати. У причи *Права се мука не да сакрити* показује се како се вредним радом може побећи из сиромаштва.

Постављајући питање «шта би ови добри људи морали да учине да би се забаштинили» односно да би изашли из сиромаштва, Стојан Новаковић наводи примере из византијских закона о наполици (изнајмљивању земље или имања), који су практично важили и у време турске управе на Балкану и примењивали се и у 19 веку. Он каже «да се овај начин налази и у словенским преводима истих закона, где стоји да се њива или виноград може узети **исполи**. При том начину одвоји се прво семе за онога ко га је дао, па се онда жетва дели на половине...

Место половине, понегде је у обичају и трећина са још гдекојим разликама у погодбама. На другим местима се радницима даје кућа, нешто новца, нешто соли и неки део земље за њихов властити усев. У Старој и Новој Загори и око Ћустендила земља на тај начин дата за усев на име плате звала се **параспор** или **параспур**, а радници на тај начин најамљени звали су се **параспурције**. Овакви радници наимају се на годину или по године о Ђурђеви или Дмитрову дану. По селима Старозагорског округа плаћа им се по 300–500 гроша у новцу, по 15 до 18 кила (кила 44 оке) жита, семена за сетву, со и обућа». Давање имања у наполицу задржао се и кроз цео двадесети век.

У старијим временима држави се обично није приписивала кривица за сиромаштво, а на њој није лежала ни одговорност да се са сиромаштвом избори. Веровало се да од самог човека и његовог труда зависи да ли ће бити сиромах или богат човек, да од његовог прегнућа у основи зависи како ће проћи у животу. Тако Чедомиљ Мијатовић просветитељски подучава омладину да ће најбоље успети у животу уколико се придржава класичних врлина, као што су поштење, марљивост и штедљивост (1892).

Лични узроци сиромаштва су бројни и у народној традицији врло јасно класификовани.

Сам почетак народне приче, *Бекри-Мујо*, даје најбољи опис народних уверења о овој појави. Почетак приче гласи:»Приповиједа се да је у Цариграду негда био некакв Турчин Бекри-Мујо, коме је иза оца остало небројено благо, па он пропивши се све попио и проћердао, тако да никаквих других хаљина није имао осим једног ћебета, којим је огрнут по сокаку ишао и некакве старе капетине кроз коју му је перчин био пропао».

У причи Лазе Лазаревића *Први пут са оцем на јутрење* говори се о угледном домаћину и оцу породице који је огрезао у коцку и алкохолизам и сво имање прокоцкао одводећи породицу у пропаст. После свега он постаје свестан пропасти и решава да се одрекне пророка. Порука приче је да онај који се сам довео у непријатну ситуацију, мора да сагледа сопствену одговорност и кривицу, да се промени и сам покуша да реши проблем.

Нерад, неодговорност, лењост, расипништво, алкохолизам, коцка јесу главни узроци нечијег сиромаштва. За овакву врсту сиромаштва нема се разумевања и раширено је

веровање да таквим појединцима не треба пружати никакву врсту материјалне помоћи јер је то узалудан посао. Верује се да су за свој удес сами криви и да зато сами треба да пронађу излаз из стања у коме су се нашли.

Сличног мишљења је и Милош Обреновић, који није сматрао «сиромасом битангу, љенштину, пијаницу и овим подобне, којима никад праштао нисам и којима ништа праштати не треба.»

«Ни паметном теци, ни лудом остављај» каже народна пословица, а у Имовинском законнику за Књажевину Црну Гору Валтазара Богишића се каже: »И оне који разасипљу своје имање, а неће да се поправе, суд може објавити за расипнике, те их ставити под старатељство». Зато њих и не треба ослобађати пореза нити им давати било какве друге олакшице.

Општи разлози за сиромаштво последица су природних катастрофа, економских криза или политичких догађаја (ратова, губитка привилегија и положаја, државне пљачке).

Оне су обично привременог карактера и односе се на особе погођене неким од наведених догађаја.

За оне који осиромаше у оваквим условима, ако немају сопствене кривице у народу постоји огромно разумевање, јер су «без кривице криви» и мишљење је да шира заједница, односно држава треба да пружи потребну помоћ. Они не губе ништа од ранијег угледа и верује се да им треба што пре помоћи и да ће се они брзо опоравити.

У 19. веку, а понегде и касније постојао је и обичај «сеоског коша» у који су после жетве сви, према својим могућностима и приносу, двајали одређене количине жита. То жито би се давало сиромашнима да се прехране у току зиме и пролећа или када подбаци летина. О томе ко је сиромашан и ко има право да користи жито одлучивао би сеоски кмет у договору са виђенијим домаћинима.

За разлику од оних који су осиромашили у оваквим ситуацијама, они који се обогате доживљавају прекор и презир јер се сматра да су се на туђој несрећи обогатили. Верује се да је такво богаство проклето и да ће онога који се на нечастан начин и на туђој несрећи обогатио, кад-тад снаћи несрећа, њега лично или неког од његових најближих, и да ће богаство изгубити.

АНЕКСИ

I СТАЊЕ И УЗРОЦИ СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Табела А1. Сиromaштво према полу и старосним групама у Србији у 2002.

	% МНО	% сиромашних	Релативни ризик сиромаштва	Структура ук. становништва	Структура сиромашних	Дубина сиромаштва	Оштрина сиромаштва
Пол							
Мушкарац	20.1%	10.6%	0.2%	48.6%	48.7%	2.3%	0.8%
Жена	19.9%	10.6%	-0.1%	51.4%	51.3%	2.2%	0.7%
Старост							
Деца 0-6	14.2%	6.9%	-34.5%	6.0%	3.9%	1.4%	0.5%
Деца 7-14	22.2%	12.7%	20.1%	8.5%	10.3%	3.0%	1.1%
Деца 15-18	19.7%	10.7%	1.3%	5.1%	5.2%	2.4%	0.8%
Одрасли 19-25	18.6%	9.6%	-9.6%	9.5%	8.6%	1.8%	0.6%
Одрасли 26-45	17.3%	9.1%	-14.2%	26.4%	22.7%	1.9%	0.6%
Одрасли 46-64	19.1%	9.7%	-8.0%	26.8%	24.6%	2.0%	0.7%
Стари 65+	27.2%	14.8%	40.0%	17.7%	24.8%	3.2%	1.1%
Укупно	20.0%	10.6%	-	100%	100%	2.2%	0.8%

Напомена: Релативни ризик сиромаштва је рачунат као процентуални пораст (пад) индекса сиромаштва сваке групе у односу на просечан индекс сиромаштва целе популације.

Извор: АЖС 2002.

Табела А2. Сиromaштво према типу домаћинства у Србији у 2002.

	% МНО	% сиромашних	Релативни ризик сиромаштва	Структура ук. становништва	Структура сиромашних	Дубина сиромаштва	Оштрина сиромаштва
Домаћинства							
Без деце	20.6%	11.2%	8.5%	63.5%	68.9%	2.3%	0.8%
Са децом	17.6%	8.8%	-14.8%	36.5%	31.1%	1.9%	0.6%
Број чланова							
Једночлана	20.4%	11.3%	9.1%	17.4%	19.0%	2.4%	0.8%
Двочлана	21.0%	10.9%	5.8%	24.7%	26.1%	2.4%	0.9%
Трочлана	16.5%	8.6%	-16.9%	19.8%	16.4%	1.7%	0.5%
Четворочлана	15.4%	8.4%	-18.6%	21.6%	17.6%	1.6%	0.5%
Петочлана и више	25.3%	13.0%	26.3%	16.5%	20.9%	2.9%	1.0%
Укупно	19.5%	10.3%	-	100%	100%	2.2%	0.8%

Напомена: Релативни ризик сиромаштва је рачунат као процентуални пораст (пад) индекса сиромаштва сваке групе у односу на просечан индекс сиромаштва целе популације.

Извор: АЖС 2002.

Табела А3. Сиромаштво према социо-економском статусу у Србији у 2002. (на основу самодекларисања)

	% МНО	% сиромашних	Релативни ризик сиромаштва*	Структура ук. становништва преко 15 г.	Структура сиромашних	Дубина сиромаштва	Оштрина сиромаштва
Запослени	12.7%	6.2%	-42.0%	30.6%	17.7%	1.2%	0.4%
Послодавци самозапослени	и 16.3%	9.2%	-13.3%	5.1%	4.4%	1.6%	0.5%
Пољопривредници	23.3%	10.6%	-0.5%	5.3%	5.3%	2.0%	0.7%
Остали активни	23.1%	13.2%	24.6%	1.4%	1.7%	2.7%	0.8%
Незапослени	29.2%	16.9%	59.4%	11.9%	19.0%	3.6%	1.2%
Пензионери	22.0%	10.9%	2.9%	24.1%	24.8%	2.4%	0.8%
Остали неактивни	23.7%	13.3%	25.2%	21.7%	27.1%	2.9%	0.9%
Укупно	20.2%	10.6%	-	100%	100%	2.2%	0.8%
Запослени	10.2%	4.8%	-38.6%	36.4%	22.3%	0.8%	0.2%
Послодавци самозапослени	и 13.6%	7.4%	-4.9%	5.7%	5.4%	0.7%	0.2%
Пољопривредници	13.3%	8.6%	10.6%	0.5%	0.5%	1.5%	0.5%
Остали активни	22.3%	8.8%	14.1%	0.8%	1.0%	1.4%	0.2%
Незапослени	26.9%	14.4%	86.1%	11.6%	21.6%	2.6%	0.7%
Пензионери	18.0%	7.9%	1.3%	26.0%	26.3%	1.5%	0.5%
Остали неактивни	19.2%	9.3%	19.9%	19.0%	22.8%	1.8%	0.5%
Укупно урбано	16.2%	7.8%	-	100%	100%	1.4%	0.4%
Запослени	17.8%	9.0%	-37.2%	23.1%	14.5%	1.9%	0.6%
Послодавци самозапослени	и 20.9%	12.4%	-13.5%	4.2%	3.6%	3.2%	1.2%
Пољопривредници	23.9%	10.7%	-25.5%	11.6%	8.6%	2.0%	0.7%
Остали активни	23.5%	15.4%	7.7%	2.1%	2.3%	3.3%	1.0%
Незапослени	32.0%	20.0%	39.4%	12.3%	17.1%	4.9%	1.8%
Пензионери	28.1%	15.7%	9.6%	21.6%	23.7%	3.6%	1.4%
Остали неактивни	28.3%	17.2%	20.2%	25.1%	30.2%	4.1%	1.4%
Укупно рурално	25.4%	14.3%	-	100%	100%	3.3%	1.2%

* Релативни ризик сиромаштва је рачунат у односу на индекс сиромаштва референтне популације.

Напомена: Категорије социо-економског статуса су дефинисане на основу самодекларисања испитаника.

Извор: АЖС 2002.

Табела А4. Поређење неједнакости дохотка у Србији са изабраним источноевропским земљама (земље рангиране према Gini коефицијенту; рачунато на per capita бази)

Земља (година)	Доходак или потрошња \$ per capita п.а.	Gini коефицијент
Мађарска (доходак; 1999)	1.800	26
Словенија (доходак; 1998)	4.900	26
Босна (потрошња; 2001)	1.300	27
Македонија (1998)	1.000	29
Белорусија (издаци; 1999)	630	30
Украјина (доходак; 1999)	820	30
Бугарска (доходак; 1999)	820	33
Литванија (потрошња; 2000)	1.200	33
Србија (доходак; 2002)	1.480	33
Хрватска (потрошња; 1998)	3.200	36
Естонија (доходак; 2001)	1.600	38
Русија (доходак; 2000)	1.000	40
<i>Непондерисани просек</i>	<i>1.360</i>	<i>32</i>

Напомена: За Босну, Хрватску и Белорусију, потрошња без импутиране ренте.

Извор: Бранко Милановић, Сиромаштво у Србији у 2002, Министарство за социјална питања.

Табела А5. Декомпозиција неједнакости дохотка према његовим изворима, Србија 2002

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Удео у укупном дохотку (%)	Коефицијент концентрације	Допринос Gini коеф. (1)*(2)	Допринос ук. неједнакости (у %) (3)/ук. Gini
Доходак из радног односа	45,5	33,0	15,0	47,0
Доходак од својине	3,8	55,3	2,1	6,6
Нето доходак од пољопривредног имања	11,4	46,1	5,3	16,5
Пензије	16,3	24,9	4,1	12,7
Надокнада за незапосленост	0,4	-13,6	-0,1	-0,2
Социјална заштита	0,3	30,8	0,1	0,3
Натурална потрошња	12,8	27,3	3,5	11,0
Стипендије	0,2	12,8	0,0	0,1
Здравствена помоћ	0,2	27,8	0,1	0,2
Импутирани доходак од трајних добара 1/	4,7	30,0	1,4	4,4
Импутирана станарина	4,4	10,4	0,5	1,4
Укупно бруто доходак	100,0	32,2	32,2	100,0

1/ Укључује и амортизацију трајних потрошних добара.

Извор: Бранко Милановић, Сиромаштво у Србији у 2002, Министарство за социјална питања.

II ТРАНЗИЦИОНИ И РЕФОРМСКИ ОКВИР ЗА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

Фискална ограничења за спровођење Стратегије за смањење сиромаштва

Консолидовани јавни приходи

- милиони динара

	Остварење	Остварење	План
Укупни приходи	275.343,8	404.467,5	473.924,3
I Текући приходи (1.+2.)	275.340,5	404.467,5	473.674,3
1. Порески приходи (1.1+...+1.10)	262.626,9	385.359,0	449.951,2
1.1. Царине	14.331,0	24.648,1	26.195,9
1.2. Порези на доходак грађана	32.927,2	48.658,9	57.773,3
1.3. Порез на добит	3.422,6	4.306,5	4.353,1
1.4. Порез на промет	72.112,1	105.427,7	129.756,3
1.5. Акцизе	26.091,2	45.040,0	57.243,1
1.6. Порез на имовину	2.533,9	3.755,1	4.562,3
1.7. Порез на финансијске трансакције	10.014,0	10.066,7	3.800,0
1.8. Порез на екстрапрофит	1.228,1	2.901,8	0,0
1.9. Остали порези	24.651,6	41.154,4	46.967,5
1.10. Доприноси за социјално осигурање	75.315,0	99.399,8	119.299,7
2. Непорески приходи	12.713,6	19.108,6	23.723,1
II Капитални приходи	3,2	0,0	250,0

Фискални дефицит

- милиони динара

	2001	2002	2003 (план)
Укупан дефицит	-11.116,2	-31.073,4	-44.033,6
Примарни дефицит	-6.811,2	-22.432,4	-30.547,6

Консолидовани приходи и дефицит

- милиони динара

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Консолидовани јавни приходи	542.536,1	612.306,2	679.866,5	749.552,8	824.400,2	904.531,5	992.428,4
Укупан дефицит	-46.906,5	-49.755,7	-49.990,6	-47.451,2	-45.928,1	-45.867,0	-45.406,8
Примарни дефицит	-26.577,2	-26.216,5	-19.015,9	-12.066,4	-7.791,1	-5.293,5	-2.015,2

Консолидовани јавни расходи – економска класификација

-милиони динара

	2001	2002	2003
Укупно	286.460,00	435.540,90	513.757,9
1. Плате	62.930,90	90.291,30	115.561,9

2. Куповина роба и услуга	53.550,00	72.326,50	84.244,9
3. Пензије	68.385,90	111.205,00	130.981,4
4. Социјална заштита	23.052,70	38.781,00	44.598,2
5. Субвенције и реструктурирање	39.346,60	62.801,10	68.942,9
6. Капиталне инвестиције	9.187,90	14.911,70	19.976,6
7. Трошкови сервисирања јавног дуга	10.992,00	19.965,00	26.452,0
7.1. Камате	4.305,00	8.641,00	13.486,0
7.2. Отплата дуга	6.686,60	11.323,50	12.966,0
8. Остали расходи	19.014,40	25.259,90	23.000,0

Консолидовани јавни расходи – економска класификација

-милиони динара

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Укупно	589.442,6	662.062,0	729.857,1	797.004,0	870.328,3	950.398,5	1.037.835,2
1. Плате	129.175,3	143.555,1	158.146,4	172.558,9	188.264,5	205.376,7	224.019,0
2. Куповина роба и услуга	151.854,1	167.798,8	182.061,6	195.716,3	210.395,0	226.174,6	243.137,7
3. Пензије	151.854,1	167.798,8	182.061,6	195.716,3	210.395,0	226.174,6	243.137,7
4. Социјална заштита	49.058,0	52.982,6	56.161,6	58.969,6	61.918,1	65.014,0	68.264,7
5. Субвенције и реструктурирање	64.587,6	65.918,1	65.215,0	61.114,6	59.451,9	61.176,0	67.446,6
6. Капиталне инвестиције	32.293,8	43.945,4	52.172,0	61.114,6	71.342,3	83.024,6	96.352,3
7. Трошкови сервисирања јавног дуга	45.395,5	52.136,6	65.974,8	79.335,9	92.316,1	106.032,1	107.533,6
7.1. Камате	20.329,4	23.539,2	30.974,8	35.384,8	38.137,0	40.573,6	43.391,6
7.2. Отплата дуга	25.066,2	28.597,5	35.000,0	43.951,2	54.179,1	65.458,6	64.141,9
8. Остали расходи	20.196,9	25.861,8	27.847,6	33.382,3	38.010,5	39.736,0	50.420,8

Консолидовани јавни расходи – функционална класификација

- милиони динара

	2001	2002	2003
I Укупни расходи (1.+.....+10.)	286.460,20	435.540,90	513.757,9
1. Опште јавне услуге	26.161,30	33.722,90	41.625,2
2. Одбрана	26.049,00	32.688,00	39.144,0
3. Унутрашња безбедност	18.090,30	21.146,80	24.939,7
4. Економски послови	22.717,20	48.076,20	55.920,0
5. Заштита животне средине	0	124,7	1.118,4
6. Станоградња и комуналне услуге	16.490,30	22.860,70	26.961,0
7. Здравство	34.466,40	48.807,40	58.679,9
8. Рекреација, култура и религија	2.940,90	4.696,30	5.538,6
9. Образовање	19.392,30	30.653,00	38.387,7
10. Социјална заштита	120.152,50	192.764,90	221.443,3

Консолидовани јавни расходи - функционална класификација

- милиони динара

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
I Укупни расходи (1+.....+10)	589.442,6	662.062,0	729.857,1	797.004,0	870.328,3	950.398,5	1.037.835,2
1. Опште јавне услуге	48.004,6	55.551,9	66.224,0	71.581,6	75.155,3	87.483,6	96.106,7
2. Одбрана	41.336,1	43.945,4	39.129,0	41.342,2	43.598,1	45.882,0	48.176,1
3. Унутрашња безбедност	28.805,3	32.665,3	36.356,4	40.083,0	44.191,5	45.882,0	50.584,9
4. Економски послови	63.295,9	67.383,0	73.366,9	79.089,5	85.214,4	91.764,1	101.169,9
5. Заштита животне средине	2.583,5	4.394,5	4.891,1	5.392,5	5.945,2	6.554,6	7.226,4
6. Становна и комуналне услуге	31.139,9	33.691,5	37.498,6	41.342,2	45.579,8	48.066,9	52.993,7
7. Здравство	69.067,0	79.786,9	90.433,2	98.861,9	110.977,0	122.352,1	134.893,2
8. Рекреација, култура и религија	6.397,1	7.254,3	8.074,1	8.901,7	9.814,1	10.820,0	11.929,1
9. Образовање	46.921,3	56.138,5	65.742,9	76.076,5	87.196,2	98.318,6	108.396,3
10. Социјална заштита	251.891,8	281.250,7	308.140,9	334.332,9	362.656,8	393.274,6	426.358,8

Издаци за социјалну заштиту (без пензија)

- % БДП

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Србија									3,2	4,1
Бугарска	4,2	3,3	2,8	2,1	2,6	2,4	3,3	4,0	3,7	...
Хрватска	...	...	...	...	3,7	3,2	3,1	3,4	3,6	...
Мађарска	...	...	...	...	6,7	7,0	5,9	5,5	...	...
Словачка	...	...	6,8	7,8	6,3	6,7	6,8	6,1	...	...
Македонија	...	...	...	...	3,3	3,1	4,2	3,7	2,6	2,3
Албанија	5,0	3,2	2,7	2,6	2,4	1,9	1,7	1,6	...	...

3. Транзиција ка тржишној привреди

Смањење енергетског сиромаштва

Миленијумски циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво
Миленијумски циљ 2: Остварити универзално основно образовање
Миленијумски циљ 3: Промовисати једнакост полова и дати права женама
Миленијумски циљ 4: Смањити смртност деце
Миленијумски циљ 7: Обезбедити одрживост животне средине
Миленијумски циљ 8: Развити глобално партнерство за развој

Стратешки циљеви	Оперативни циљеви	Активност	Време спровођења	Одговорна институција
Обезбедити довољно грејање за све	Превазићи екстремно енергетско сиромаштво	Национална стратегија за смањење енергетског сиромаштва	2003 – 2005.	НВО Удружење потрошача Влада Србије
		Применити систем директне помоћи у уређајима, опреми и материјалу узимајући у обзир улогу жена у домаћинствима	2004 – 2010.	НВО
		Реформисати систем субвенција у правцу директних субвенција угроженим породицама уз услов рационалне потрошње енергије	2003 - 2004.	Општинске администрације МФЕ МРЕ МСП
		Подстицаји за субституцију електричне енергије за грејање другим облицима енергије	2003 – 2004.	Општинске администрације МФЕ, МРЕ, МСП
		Образовање потрошача енергије	2003 - 2010.	Удружење потрошача НВО
		Образовање жена за ефикасну употребу енергије	2004 - 2010.	НВО Удружење потрошача
	Преусмерити субвенције ка сиромаснима	Реформа тарифних система у области електричне енергије и даљинског грејања тако да све цене одражавају стварне трошкове	2003 – 2005.	Регулаторна агенција (која ће се основати три месеца после доношења реформског закона о енергетици)
		Побољшаним мерењем и другим мерама смањити унакрсно субвенционисање у мрежама даљинског грејања	2004 – 2010.	МРЕ Завод за стандардизацију и мере Правосудни систем
		Побољшати заштиту права и равноправност потрошача	2003 – 2006.	Удружење потрошача Министарство правде
Смањити потрошњу енергије по јединици друштвеног производа	Смањити потрошњу енергије у стамбеним и јавним објектима	Уредити систем грађевинских стандарда	2003 – 2004.	МУГ SEEA
		Умањити трансакционе трошкове код алокације стамбеног простора	2003 – 2004.	МФП
		Применити грађевинске стандарде на терену	2004 – 2010.	МУГ Општинске администрације

		Систем помоћи и субвенционисаних микро кредита за побољшање енергетске ефикасности објеката	2004 – 2010.	Банке
		Систем обуке незапослених за занатска занимања у вези с побољшањем енергетске ефикасности	2004 - 2010.	Завод за запошљавање Министарство за рад
	Радијално смањити потрошњу енергије у путничком саобраћају	Побољшање јавног саобраћаја	2004 - 2010.	Град Београд Министарство саобраћаја
		Реформа директних пореза и царина у вези с моторним возилима	2005.	МФП Општинске администрације
		Реформа система субвенција у јавном саобраћају	2005.	МФП Општинске администрације
Побољшати заштиту животне средине у вези с енергетским активностима	Смањити негативне ефекте саобраћаја на животну средину	Утврдити националну стратегију за напуштање моторних горива са оловом	2005.	МРЕ Министарство саобраћаја
		Напустити употребу моторних горива са оловом	2004 -2010.	МРЕ Министарство саобраћаја
	Смањити ефекте енергетских објеката на животну средину	Израдити и применити програм мера за директно смањење емисије из енергетских објеката на постојећој технолошкој бази	2004 - 2005	Министарство за заштиту животне средине МРЕ Привредна комора
		Физибилити анализа за прикључење Кјото Протоколу	2004.	Министарство за заштиту животне средине МРЕ Привредна комора
		Израдити националну CDM стратегију	2004.	Министарство за заштиту животне средине МРЕ Привредна комора
		Израдити и применити национални програм пошумљавања	2004. 2004 - 2010.	Министарство за заштиту животне средине МРЕ Министарство за рад и запошљавање
Побољшати ефикасност енергетског сектора	Побољшати ефективност прибављања енергије	Програм укључења у REM, USTE и друга стратешка повезивања	2004 - 2006	МРЕ
	Побољшати ефикасност конверзије примарне у финалну енергију	Национална енергетска стратегија	2003 - 2004.	Влада Србије МРЕ НВО Професионалне организације Привредна комора
		Израда енергетских биланса и систем енергетске статистике	2003 - 2004.	Завод за статистику МРЕ Привредна комора
Установити надзор и праћење процеса	Уредити систем мерења и праћења	Анкете о енергетској потрошњи	2004 - 2010.	Завод за статистику Удружење потрошача
		Стандарди и ознаке енергетске ефикасности	2004 2006.	Завод за стандардизацију Удружење потрошача

ИЗВЕШТАЈ О ЗАКОНОДАВНИМ АКТИВНОСТИМА ВЛАДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ¹⁸

Закони од непосредног утицаја на животни стандард становништва Републике Србије

Закон	Надлежно министарство	Рок израде	Напомена/потенцијални проблем	Циљ закона
1. Закон о заштити потрошача	Министарство трговине туризма и услуга	Крај 2003.	напомена: питање заштите потрошача регулисаће се у контексту закона релевантних за област трговине.	Утврђење основних права потрошача и начин њиховог остварења
2. Закон о изменама и допунама Закона о социјалној заштити и обезбеђењу социјалне сигурности грађана	Министарство за социјална питања	Израда довршена Влада РС утврдила је Предлог Закона 05.12.2002. и доставила га скупштини	Тренутно се налази у Скупштинској процедури	Побољшање животног стандарда материјално најугроженијег дела становништва
3. Закон о пензијском и инвалидском осигурању	Министарство за социјална питања	Закон усвојен 01.04.2003.		-праведнији, подстицајнији и једноставнији начин обрачуна пензија; -равномернији распоред терета између обвезника; -стварање могућности за повећање пензија
4. Закон о доприносима за обавезно социјално осигурање	Министарство за социјална питања	Трећи квартал 2003. Израђена радна верзија	напомена: носилац посла Министарство финансија и економије	Јединствено регулисање начина финансирања система обавезног социјалног осигурања
5. Закон о добровољном пензијском и инвалидском осигурању	Министарство за социјална питања	Крај 2003.	напомена: носилац посла Министарство финансија и економије проблем: одлагање рока примене и доношења закона због непостојања одговарајућих финансијских	Осигурање којим ће се обезбедити већи обим права од права из обавезног пензијског и

¹⁸ Министарство за економске везе са иностранством Републике Србије, Београд, јул 2003.

			услова и институција	инвалидског осигурања
6. Закон о повраћају одузете имовине и обештећењу за одузету имовину	Министарство финансија и економије	Израђен нацрт	Израђен нацрт - следи јавна расправа у јулу и августу са свим релевантним институцијама	
7. Закон о заложном праву на покретним стварима уписаним у регистар	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен. (примена 01.1.2004)	Напомена: оснивање регистра залог је неопходан услов за почетак примене закона. У плану је обједињавање регистра залог, лизинга, рачуноводствених извештаја и привредних субјеката у јединствени Централни регистар (сарадња са министарством за привреду и приватизацију, министарством финансија и економије и Народном банком)	-обезбеђење високог степена правне сигурности у дужничко-поверилачким односима; -стварање услова за ефикасно одвијање кредитних трансакција у земљи
8. Закон о хипотеци	Министарство за економске везе са иностранством	Крај 2003	сарадња са Народном банком и ресорним министарствима. Израђен први нацрт.	-стварање повољних услова за добијање зајма обезбеђеног хипотеком; -брз и поуздан упис хипотековане непокретности и хипотеке у јавне књиге; -ефикасан поступак намирења хипотекарних поверилаца
9. Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја	Министарство културе и јавног информисања	Влада РС Утврдила Предлог закона 11.јула 2003.		-обезбеђење грађанима слободног приступа информацијама у циљу обезбеђења јавности и одговорности у раду државних органа, - умањити ризик од злоупотребе моћи органа јавне власти
10. Закон о лековима и медицинским средствима	Министарство здравља	Јул 2003. Налази се тренутно у скупштинској процедури	Влада РС утврдила Предлог закона	
11. Закон о	Министарство	Друга	Нацрт закона израђен, јавна	

здравственој заштити	здравља	половина 2003.	расправа у току. Упућивање предлога у скупштину у октобру 2003.	
12. Закон о здравственом осигурању	Министарство здравља	Друга половина 2003.	Нацрт закона израђен, јавна расправа у току. Упућивање предлога у скупштину у октобру 2003.	
13. Закон о превозу путника у друмском саобраћају	Министарство саобраћаја и телекомуникација	крај 2003.	Израда је у току	Регулатива комплетне области превоза путника у унутрашњем и међународном друмском саобраћају, са потпуном дефиницијом свих видова овог превоза
14. Закон о телекомуникацијама	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Закон усвојен 24.14.2003		
15. Закон о поштанским услугама	Министарство саобраћаја и телекомуникација	2003.		
16. Закон о високом образовању	Министарство просвете и спорта	У току		-повећање ефикасности система високог образовања; - усаглашавање система вис. обр. са европским тенденцијама посебно кроз увођење механизма контроле наставног процеса
17. Закон о изменама и допунама Закона о порезу на доходак грађана	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 26.11.2002.		
18. Закон о основицама и стопама доприноса за обавезно социјално осигурање	Министарство финансија и економије	Крај септембра 2003. нацрт Закона ће бити упућен Влади РС	напомена: сарадња са министарством за социјална питања	Јединствено регулисање начина финансирања система обавезног социјалног осигурања
19. Закон о финансијској подршци породици са децом	Министарство за социјална питања	Ступио на снагу 1. јуна 2002. године		Закон је омогућио прецизније утврђивање које су породице са

				децом најсиромашније, укинуо регионалне разлике у критеријумима ,одржавање реалне вредности давања као и њихов континуитет. Промена процедуре омогућила је буџетске уштеде од преко 200 милиона динара на годишњем нивоу.
20. Закон о пензијском и инвалидском осигурању	Министарство за социјална питања	Усвојен Закон 01.04.2003.		
21. Закон о здравственом осигурању	Министарство за социјална питања	Октобар 2003.		
22. Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености	Министарство за рад и запошљавање	Усвојен Закон 10.07.2003.		

Закони од непосредног утицаја на привреду и економију

ЗАКОН	НАДЛЕЖНО МИНИСТАРСТВО	РОК ИЗРАДЕ	НАПОМЕНА/ПОТЕНЦИЈАЛНИ ПРОБЛЕМ	ЦИЉ ЗАКОНА
1. Закон о изменама и допунама закона о приватизацији	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 28.2.2003.		-успостављање јасног власничког режима; -стварање оптималног амбијента за снажан прилив страног капитала; - успостављање јаког корпоративног управљања; - изградња отворене, либералне економије; -подржавање развоја финансијских тржишта

2. Закон о Агенцији за приватизацију	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен		Оснивање Агенције као правног лица које промовише, иницира, спроводи и контролише поступак приватизације, преко својих служби обезбеђује ефикасну приватизацију, информише јавност о резултатима и начину приватизације
3. Закон о акцијском фонду	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен		Оснивање Акцијског фонда као правног лица које представља државу у приватизацији у одређеном року, ограниченом на 6 година које има обавезу продаје акција које су му пренете по сили закона и улогу подстицања развоја фин. Тржишта
4. Закон о привредним коморама	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 21.11.2003.		-јединствено дефинисање коморског система у РС; -обезбеђење равноправног положаја свих чланова и хармонизација прописа са одговарајућим прописима у другим европским земљама
5. Закон о Агенцији за развој малих и средњих предузећа и предузетништва	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 19.11.2001.		Помоћ при оснивању малих и ср. предуз.и предузетништва, перманентно образовање и информисање МСП и предузетника

6. Закон о изменама и допунама Закона о јавним предузећима и обављању делатности од општег интереса	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 15.5.2002.		Омогућено је да јединице лок. Самоуправе као оснивачи јавних предузећа имају потупну слободу да покрећу иницијативу за оснивање јавних предузећа ако за то постоји економски интерес
7. Закон о изменама и допунама закона о приватним предузетницима	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 20.6.2002.		Либерализација и поједностављење процедуре оснивања радњи
8. Закон о Гаранцијском фонду	Министарство за привреду и приватизацију	Закон усвојен 27.5.2003.		Подстицање развоја МСП и предузетника
9. Закон о стечају	Министарство за привреду и приватизацију	Утврђен је Предлог закона		Поједностављење и скраћење поступка стечаја, усклађивање са поступком реструктурирања правних лица у поступку приватизације и реорганизација и ликвидација предузећа у поступку стечаја као модела спровођења приватизације предузећа.
10. Закон о регистрацији предузећа и предузетника	Министарство за привреду и приватизацију	Јул 2003.	Влада утврдила предлог закона и упутила га у скупштину. Предлог стављен на дневни ред парламента.	Оснивање јединственог регистра свих привредних субјеката у РС.
11. Закон о предузећима	Министарство за привреду и приватизацију	Септембар 2003.		

12. Закон о страним улагањима	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен	Закон усвојила Савезна скупштина	Успостављање правних оквира и режима отвореног за страна улагања, у циљу ефикасног развоја привреде, јачања њене конкурентне способности, модернизације пословања, увоза нове опреме и савремене технологије, повећање извоза, усаглашавање националних прописа са прописима земаља развијених тржишних привреда
13. Закон о концесијама	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен. 27.5.2003 Сл.гл. 55/2003		-обезбеђење услова за ефикасно одвијање концесионих послова уз истовремено остварење високог степена правне сигурности; -једнак и правичан третман свих учесника у поступку давања концесије; -слободна тржишна утакмица
14. Закон о заложном праву на покретним стварима уписаним у регистар	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен (примена 01.01.2004)	напомена: оснивање регистра залогe је неопходан услов за почетак примене закона. У плану је обједињавање регистра залогe, лизинга, рачуноводствених извештаја и привредних субјеката у јединствени Централни регистар (сарадња са министарством за привреду и приватизацију, Министарством финансија и економије и Народном банком).	-обезбеђење високог степена правне сигурности у дужничко-поверилачким односима; -стварање услова за ефикасно одвијање кредитних трансакција у земљи

15. Закон о агенцији за улагања и промоцију извоза	Министарство за економске везе са иностранством	Израда довршена Влада РС утврдила је Предлог Закона 18.04.2002. и доставила га скупштини		Агенција се оснива у циљу подстицања економског развоја земље, прилива директних страних инвестиција и извоза робе и услуга.
16. Закон о финансијском лизингу	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен 27.5.2003.		Омогућавање домаћим привредним субјектима који немају довољно средстава за куповину опреме да до ње дођу под повољним условима, путем отплаћивања лизинг накнаде у ратама.
17. Закон о међународној трговинској арбитражи	Министарство за економске везе са иностранством	Октобар 2003.	нацрт је израђен у јануару 2001. Због проблема на нивоу Савезног министарства правде до данас није упућен на јавну дискусију	Доношење модерних, либералних и једноставних правила о међународној трговинској арбитражи
18. Закон о хипотеци	Министарство за економске везе са иностранством	Крај 2003.	сарадња са Народном банком и ресорним министарствима. Израђен први нацрт.	-стварање повољних услова за добијање зајма обезбеђеног хипотеком; -брз и поуздан упис хипотековане непокретности и хипотеке у јавне књиге; -ефикасан поступак намирења хипотекарних поверилаца
19. Закон о спољној трговини	Министарство за економске везе са иностранством Министарство трговине туризма и услуга	Септембар-октобар 2003	Израђен нацрт	Либерализација режима спољне трговине у правцу његовог усклађивања са захтевима СТО и права ЕУ, уз узимање у обзир фактичког стања и оптималних потреба домаће привреде. Усвајање закона у РС и ЦГ у истоветном тексту.

20. Антимонополски закон	Министарство трговине туризма и услуга	Септембар-октобар 2003	Израђен нацрт	Обезбеђивање ефикасне конкуренције која омогућава највеће благостање потрошача.
21. Закон о изменама и допунама Закона о буџету	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 02.4.2003		
22. Закон о повраћају одузете имовине и обештећењу за одузету имовину	Министарство финансија и економије		Израђен нацрт - следи јавна расправа у јулу и августу са свим релевантним институцијама	
23. Закон о Агенцији за развој инфраструктуре локалне самоуправе	Министарство финансија и економије	Влада РС утврдила Предлог закона		
24. Закони о контрагаранцијама РС Савезној Републици Југославији за задуживање градова Нови Сад, Крагујевац и Ниш	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 28.2.2003.		
25. Закон о Агенцији за борбу против корупције	Министарство финансија и економије		Израда радне верзије у току	
26. Закон о порезу на додату вредност	Министарство финансија и економије	Израда у току	Израда нацрта у току, упућивање нацрта закона до 30. септембра 2003. Влади РС Планирана примена од 01.01.2004.	
27. Закон о изменама и допунама закона о порезу на добит предузећа	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 22.4.2003.	Нове измене Новембар 2003.	Усклађивање са ПДВ – новембар 2003.
28. Закон о изменама и допунама закона о акцизама	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 22.4.2003.	Нове измене Новембар 2003.	Усклађивање са ПДВ – Новембар 2003.
29. Закон о изменама и допунама Закона о порезима на имовину	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 26.11.2002.	Нове измене Новембар 2003.	Усклађивање са ПДВ – Новембар 2003.
30. Закон о изменама и допунама Закона о финансијским трансакцијама	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 22.4.2003.		
31. Закон о изменама и допунама Закона о порезу на промет	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 10.07.2003.	Влада утврдила предлог закона 19.06.2003 и упутила га скупштини по хитном поступку. Нове измене Новембар 2003.	Усклађивање са ПДВ – Новембар 2003.
32. Закон о изменама и допунама Закона о порезу на доходак грађана	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 26.11.2002.	Нове измене Новембар 2003.	Усклађивање са ПДВ – Новембар 2003.

33. Закон о трговини	Министарство трговине туризма и услуга	Крај 2003.	напомена: У току је израда новог републичког Закона.	Функционисање тржишта, пословање на тржишним принципима, имплементација стратегије и политике трговинског развоја РС
34. Закон о електронској трговини	Министарство трговине туризма и услуга	Средина 2003.	Израђен нацрт. Сprovedена јавна расправа	Утврђивање услова за електронско пословање односно електронску трговину и начина контроле
35. Закон о туризму	Министарство трговине туризма и услуга	Септембар 2003.	Предлог се налази у скупштинској процедури	Стварање нормативно-правних претпоставки за формирање интегралног туристичког производа за чије је стварање неопходно уређење система планирања, извора финансирања и подстицања развоја туризма
36. Закон о ценама	Министарство трговине туризма и услуга	Крај 2003.		Реализација концепта слободног образовања цена производа и услуга, што подразумева слободу привредних субјеката у образовању цена у условима пуне конкуренције, односно тржишне привреде
37. Закон о оглашавању (рекламирању)	Министарство трговине туризма и услуга	Средина 2003.	Израђен нацрт Закона и биће упућен Влади РС у јулу 2003.	Регулисање области оглашавања, подстицање тржишне утакмице и тржишног понашања привредних субјеката

38. Закон о инспекцијском надзору у области промета робе и услуга	Министарство трговине туризма и услуга	Крај 2003.		Утврђивање надлежности тржишне инспекције и јасније разграничење надлежности у односу на друге инспекцијске службе, утврђивање овлашћења, права и дужности тржишних инспектора, прописивање мера инспекцијског надзора
39. Закон о дувану	Министарство трговине туризма и услуга у координацији са Министарством финансија и економије	Закон усвојен 25.2.2003		
40. Закон о јавним скијашким теренима	Министарство трговине туризма и услуга	Средина 2003.	Израђен нацрт закона и налази се у процедури пред Владом РС	Дефинисање појма јавног скијалишта и свих активности које су везане за обављање делатности, утврђење услова за планирање, уређивање и обележавање скијалишта, безбедности на јавним скијалиштима
41. Закон о путевима	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Средина 2003.	Израђен нацрт - следи јавна расправа	Спровођење нове стратегије регулисања области јавних путева у складу са законском регулативом ЕУ, с обзиром на измењени међународни положај наше земље
42. Закон о безбедности саобраћаја на путевима	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Крај 2003.	Израда је у току	Побољшање безбедности на путевима кроз осавремењивање постојећег закона и усклађивање законске регулативе са оном која се примењује у ЕУ

43. Закон о транспорту терета у друмском саобраћају	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Крај 2003.	Израда је у току	Потпуно регулисање унутрашњег и међународног транспорта терета и смањење сиве економије у овој области.
44. Закон о превозу опасних материја	Министарство саобраћаја и телекомуникација	крај 2003	Покренута иницијатива за израду у сарадњи са Министарством унутрашњих послова и Министарством за заштиту природних богатстава и животне средине.	
45. Закон о превозу путника у друмском саобраћају	Министарство саобраћаја и телекомуникација	крај 2003.	Израда је у току	Регулатива комплетне области превоза путника у унутрашњем и међународном друмском саобраћају, са потпуном дефиницијом свих видова овог превоза.
46. Закон о престанку важења закона о оснивању Ј.П. за ваздушни саобраћај	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Средина 2003.		Усаглашавање са Законом о јавним предузећима из 2000.
47. Закон о унутрашњој пловидби	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Крај 2003.	Израђен нацрт закона	
48. Закон о телекомуникацијама	Министарство саобраћаја и телекомуникација	Закон усвојен 24.4.2003.		
49. Закон о поштаниким услугама	Министарство саобраћаја и телекомуникација	2003.		
50. Закон о здравственој заштити	Министарство здравља	Друга половина 2003.		
51. Закон о здравственом осигурању	Министарство здравља	Друга половина 2003.		

<p>52. Закон о физичко-техничком обезбеђивању</p>	<p>Министарство унутрашњих послова</p>	<p>Израда довршена Влада РС утврдила је предлог Закона и упутила га Скупштини</p>		<p>Уређење начина, обима и услова за обављање делатности физичко-техничког обезбеђења, утврђење већег степена контроле од стране надлежних органа државе, посебно имајући у виду да велики број развијених земаља има посебне законе којима су уређена наведена питања</p>
<p>53. Закон о енергетици</p>	<p>Министарство рударства и енергетике</p>	<p>Влада РС утврдила Предлог закона и налази се у скупштинској процедури</p>		<p>Обезбеђивање јединствене политике развоја и стварање услова за сталан и уједначен развој стратешки важних делатности у овој области. Обухватање свих области у циљу задовољавања потреба привреде и становништва за енергетским производима и услугама. Ефикаснији рад свих субјеката који обављају енергетске делатности и хармонизација са прописима ЕУ.</p>
<p>54. Закон о изменама и допунама Закона о рударству</p>	<p>Министарство рударства и енергетике</p>	<p>Нацрт закона ће бити упућен Влади РС у другој половини 2003. године</p>		<p>Обезбеђивање јединствене политике планирања развоја у области рударства, усаглашавање са потребама тржишног пословања, као и прописима ЕУ. Смањење утицаја државе на процес планирања у рударству, подстицање приватног сектора, домаћих и страних улагања. Утицај и заштита животне средине.</p>

55. Закон о републичким административним таксама	Министарство правде	Закон усвојен 22.04.2003.		
56. Закон о изменама закона о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената	Министарство финансија и економије	Закон усвојен 30.05.2003.	Одложена примена, следе нове измене и допуне У скупштинској процедури – септембар 2003.	
57. Закон о спречавању прања новца	Министарство финансија и економије	Скупштина Септембар 2003.		
58. Закон о националној корпорацији за осигурање стамбених кредита	Министарство финансија и економије	Скупштина Септембар 2003.		
59. Закон о осигурању депозита	Министарство финансија и економије	Скупштина Септембар 2003.		
60. Закон о санацији, стечају и ликвидацији банака	Министарство финансија и економије	Скупштина Септембар 2003.		
61. Закон о агенцији за осигурање депозита	Министарство финансија и економије	Скупштина Септембар 2003.		
62. Закон о железници	Министарство саобраћаја и теле-комуникација	Предлог закона се налази у скупштинској процедури (јул 2003.)		

Системски закони

Закон	Надлежно министарство	Рок израде	Напомена/потенцијални проблем	Циљ закона
1. Закон о предузећима	Министарство за привреду и приватизацију	Септембар 2003.	Израда је у току	
2. Закон о стечају	Министарство за привреду и приватизацију	Влада РС утврдила Предлог закона		Поједностављење и скраћење поступка стечаја, усклађивање са поступком реструктурирања правних лица у поступку приватизације и реорганизација и ликвидација предузећа у поступку стечаја као модела спровођења приватизације предузећа.
3. Закон о регистрацији предузећа и предузетника	Министарство за привреду и приватизацију	Јул 2003.	Влада Републике Србије утврдила Предлог закона у јулу 2003. године. Увршћен у дневни ред скупштинског заседања.	Оснивање јединственог електронског регистра свих привредних субјеката у РС.

4. Закон о заложном праву на покретним стварима уписаним у регистар	Министарство за економске везе са иностранством	Закон усвојен 30.5.2003.	напомена: Оснивање регистра залогe је неопходан услов за почетак примене закона. У плану је обједињавање регистра залогe, лизинга, рачуноводствених извештаја и привредних субјеката у јединствени Централни регистар (сарадња са министарством за привреду и приватизацију, министарством финансија и економије и Народном банком)	-обезбеђење високог степена правне сигурности у дужничко-поверилачким односима; -стварање услова за ефикасно одвијање кредитних трансакција у земљи
5. Закон о ваздухопловству РС	Министарство саобраћаја и телекомуникација	израда у завршној фази	напомена: Светска искуства која су првенствено заснована на очувању и повећању безбедности ваздухопловства постављају императивни захтев да ваздухопловна област мора бити јединствена и недељива	Формирање јединствене ваздухопловне власти као носиоца извршне власти у ваздухопловству лако препознатљивог за све субјекте у домаћем и међународном ваздухопловству, а сходно светској пракси и препорукама ИЦАО
6. Закон о министарствима	Министарство за државну управу и локалну самоуправу	Закон усвојен 02.4.2003		Образовање органа државне управе и стварање претпоставки за њихово функционисање на новим реформским основама, усаглашавање са стандардима савременог упоредног права и решењима садржаним у праву ЕУ.
7. Закон о пољопривреди	Министарство пољопривреде и водопривреде		Планирана израда нацрта Закона по изради националне стратегије	Свеобухватна регулатива области која се односи на текуће и развојне подстицаје у области пољопривреде, услова и начина коришћења и уређења пољопр. земљишта, услова и начина коришћења пољопр. земљишта у државној својини, и др.

8. Закон о ветеринарству	Министарство пољопривреде и водопривреде	Крај 2003.	Израда нацрта закона у току	Усаглашавање са прописима ЕУ и предлагање новог концепта јавне ветеринарске службе чиме ће се омогућити рационалније и ефикасније обављање послова у тој области.
9. Закон о изменама и допунама Закона о основној школи	Министарство просвете и спорта	У току		Отварање простора за активно учешће свих заинтересованих у процесу образовања, подстицање аутономије школа, поштовање принципа доступности образовања и остваривања права на квалитетно образовање за све, повезивање наставних предмета у образовне области.
10. Закон о изменама и допунама Закона о средњој школи	Министарство просвете и спорта	У току		Отварање простора за активно учешће свих заинтересованих у процесу образовања, подстицање аутономије школа, поштовање принципа доступности образовања и остваривања права на квалитетно образовање за све, повезивање наставних предмета у образовне области

11. Закон о високом образовању	Министарство просвете и спорта	У току		-повећање ефикасности система високог образовања; - усаглашавање система вис. обр. са европским тенденцијама посебно кроз увођење механизма контроле наставног процеса
12. Закон о изменама и допунама Закона о спорту	Министарство просвете и спорта	У току 2003.	Израда у току	Системска побољшања, отклањање уочених недостатака, повећање финансијске дисциплине, усклађивање са међународним нормама, усклађивање са новим републичким прописима из надлежности Аутономне покрајине и локалне самоуправе, удружења, приватног предузетништва
13. Закон о приватизацији у спорту	Министарство просвете и спорта	Друга половина 2003.	потенцијални проблем: Недовољна информисаност о предностима нове својинске и организационе структуре спорта, отпори постојећег менаџмента у већим спортским организацијама.	Трансформација и приватизација друштвеног капитала у непрофитном сектору као неопходност у условима убрзане приватизације привреде, успостављање аутономног режима приватизације за област спорта, уређење својинских односа у спорту и система финансирања
14. Закон о јавном информисању	Министарство културе и јавног информисања	Закон усвојен 22.4.2003.		

15. Закон о породици	Министарство за социјална питања	Крај 2003.	Израда нацрта је у току и следи јавна расправа	Обезбеђење имплементације најзначајнијих међународних инструмената применљивих у нашим условима и усклађивање решења са европским законодавством, савременим схватањима породичних односа и положаја детета у светлу општих друштвених промена.
16. Измене и допуне Закона о здравственој заштити и Закон о здравственој заштити	Министарство здравља			
17. Измене и допуне Закона о здравственом осигурању и Закон о здравственом осигурању	Министарство здравља		Израђен нацрт закона	
18. Закон о полицији	Министарство унутрашњих послова	израда у току	доношењем овог Закона, наког недавног усвајања Законика о кривичном поступку и Закона о Безбедоносно-информативној агенцији, заокружиле би се обавезе наше земље које се односе на законску регулативу из ове области.	Реформа полиције, редифинисање полицијских овлашћења, имплементација Европског кодекса о полицијској етици, успостављање контроле Владе и Скупштине над полицијом.
19. Закон о полицијском школству	Министарство унутрашњих послова	израда у току	овим Законом уредила би се само питања која су за полицијско школство специфична, а у свему другом би важили прописи који уређују систем образовања у целини	- стварање јединствене организационе основе за целовиту реформу полицијског школства; - стварање позитивно-правних претпоставки за ове реформе и правни оквир у коме би одговарајући развој полицијског школства био обезбеђен за дужи временски период

20. Закон о систему друштвене заштите	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	Влада РС је утврдила Предлог закона 15.маја 2002.		Усаглашавање са прописима ЕУ. Целовито уређење области услова одрживог коришћења природних ресурса, природних вредности и животне средине са свим чиниоцима: ваздухом, водом, земљиштем и биљним и животињским светом.
21. Закон о управљању отпадом	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	30. септембар 2003. године	Израда у периоду након завршетка и усвајања Националне стратегије управљања отпадом (у завршној фази) 1. март 2003.	Целовито управљање различитим категоријама отпада према хијерархији: сакупљање, селекционирање, рециклажа, третман одлагања и усаглашеност са прописима ЕУ.
22. Закон о научно истраживачкој делатности	Министарство за науку, технологију и развој	Крај 2003. године	Непосредан утицај на привреду и економију и посредан утицај на животни стандард становништва	Усаглашавање са стандардима и прописима ЕУ.
23. Закон о иновационом систему	Министарство за науку, технологију и развој	Крај 2003. године	Непосредан утицај на привреду и економију и посредан утицај на животни стандард становништва	Усаглашавање са стандардима и прописима ЕУ.
24. Закон о електронском пословању и дигиталном потпису + подзаконски акти	Министарство за науку, технологију и развој	Влада РС утврдила Предлог закона	Непосредан утицај на привреду и економију и посредан утицај на животни стандард становништва	Усаглашавање са стандардима и прописима ЕУ.

25. Закон о планирању и изградњи	Министарство урбанизма и грађевина	Закон усвојен 22.4.2003	Текст овог предлога обједињује четири закона из ове области и то: - Закон о изградњи објеката - Закон о планирању и уређењу простора и насеља - Закон о грађевинском земљишту - Закон о посебним условима за издавање грађевинске, односно употребне дозволе за одређене објекте	Стварање претпоставки за: - улагање домаћег и страног капитала у изградњу објеката који су у функцији привредног развоја - промет и правну сигурност у вези са грађевинским земљиштем - услове за израду и ажурирање катастра непокретности - сузбијање и спречавање бесправне градње - легализација бесправно изграђених објеката - дерегулација и убрзање поступка у процесу планирања и изградње свих обј
26. Закон о избору посланика скупштине Србије и Црне Горе	Министарство правде	Закон усвојен 13.02.2003.		
27. Закон о изменама и допунама закона о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала	Министарство правде	Закон усвојен 19.03.2003.		
28. Закон о начину и поступку промене Устава Републике Србије	Министарство правде	Закон усвојен 11.04.2003.		
29. Закон о изменама и допунама кривичног закона Савезне Републике Југославије	Министарство правде	Закон усвојен 11.04.2003.		
30. Закон о републичким административним таксама	Министарство правде	Закон усвојен 22.04.2003.		
31. Закон о допуни закона о матичним књигама		Закон усвојен 30.05.2003.		
32. Закон о основама система образовања	Министарство просвете и спорта	Закон усвојен 17.06.2003.		

33. Закон о изменама и допунама закона о Буџету Републике Србије за 2003. годину	Министарство финансија и економије	Закон усвојен		
34. Закон о Народној Банци Србије	Министарство финансија и економије	Предлог закона утврђен и достављен Народној скупштини	Увршћен у дневни ред 12. редовног заседања Народне скупштине 15. јула 2003.	
35. Царински закон	Министарство финансија и економије	Предлог закона се налази у Народној скупштини	Увршћен у дневни ред 12. редовног заседања Народне скупштине 15. јула 2003.	
36. Закон о јавном дугу	Министарство финансија и економије	Предлог ће бити упућен Народној скупштини у септембру 2003.		
37. Закон о Буџету Републике Србије за 2004. годину	Министарство финансија и економије	Јесен 2003.		
38. Закон о обиму средстава и учешћа општина и градова у порезу на зараде и порезу на промет у 2004. години	Министарство финансија и економије	Јесен 2003.		
39. Закон о осигурању	Министарство финансија и економије	Предлог ће бити упућен Народној скупштини у септембру 2003.		
40. Закон о изменама и допунама закона о платном промету	Министарство финансија и економије	Предлог ће бити упућен Народној скупштини у септембру 2003.		
41. Закон о изменама и допунама Закона о девизном пословању	Министарство финансија и економије	Предлог ће бити упућен Народној скупштини у септембру 2003.	Закон ће бити предложен као последица предлагања Закона о јавном дугу	
42. Закон о изменама и допунама закона о пореском поступку и пореској администрацији	Министарство финансија и економије	Усвојен закон 10.07.2003.		
43. Закон о изменама и допунама закона о акцизама	Министарство финансија и економије	Јул 2003.	Увршћен у дневни ред 12. редовног заседања Народне скупштине 15. јула 2003.	

44. Закон о изменама и допунама закона о банкама и другим финансијским институцијама	Министарство финансија и економије	Јул 2003.	Увршћен у дневни ред 12. редовног заседања Народне скупштине 15.јула 2003.	
45. Закон о финансирању политичких странака	Министарство финансија и економије	Јул 2003.	Увршћен у дневни ред 12. редовног заседања Народне скупштине 15.јула 2003.	
46. Закон о давању контрагаранције Републике Србије Србији и Црној Гори као гаранту према Европској банци за обнову и развој по зајму Републичкој дирекцији за путеве	Министарство финансија и економије	Усвојен закон 10.07.2003.		

Остали закони

Закон	Надлежно министарство	Рок израде
Закон о коморама здравствених радника	Министарство здравља	Влада РС утврдила Предлог закона и упутила Народној скупштини јул 2003.
Закон о биомедицинско потпомогнутом оплођењу	Министарство здравља	Нацрт закона биће упућен влади РС у октобру 2003.
Закон о узимању и пресађивању делова људског тела	Министарство здравља	Нацрт закона биће упућен влади РС у октобру 2003.
Закон о здравственој исправности животних намирница и предмета опште употребе	Министарство здравља	
Закон о санитарној инспекцији	Министарство здравља	
Закон о правима бораца, војних инвалида, цивилних инвалида рата и чланова њихових породица	Министарство за социјална питања	Израда нацрта је у току, рок израде крај 2003.
Закон о евиденцији, уређивању и одржавању спомен обележја и гробља српских бораца у земљи и иностранству и припадника страних армија на територији РС	Министарство за социјална питања	
Закон о заштити чланова породица лица на обавезној војној служби	Министарство за социјална питања	
Закон о културној баштини	Министарство културе и јавног информисања	Израда нацрта закона је у току
Закон о кинематографији/Закон о Фонду кинематографије	Министарство културе и јавног информисања	Друга половина 2003.
Закон о издаваштву	Министарство културе и јавног информисања	Израда радне верзије је у току

Закон о библиотекарству	Министарство културе и јавног информисања	
Закон о изменама и допунама Закона о обављању уметничке или друге делатности у области културе	Министарство културе и јавног информисања	Предлог Закона је поднет Скупштини 15.11.2002.
Закон о предшколском васпитању и образовању	Министарство просвете и спорта	Средина 2003.
Закон о студентском организовању	Министарство просвете и спорта	Средина 2003.
Закон о спречавању допинга у спорту	Министарство просвете и спорта	У скупштинској процедури
Закон о јавним скијашким теренима	Министарство просвете и спорта у сарадњи са Министарством трговине туризма и услуга	Средина 2003.
Закон о радним односима у државним органима	Министарство за државну управу и локалну самоуправу	
Закон о политичким организацијама	Министарство за државну управу и локалну самоуправу	
Закон о инспекцијском надзору у управној инспекцији	Министарство за државну управу и локалну самоуправу	У току
Закон о бањама	Министарство трговине туризма и услуга	2003.
Закон о изменама и допунама Закона о начину и условима признавања права и враћању земљишта које је прешло у друштвену својину по основу пољопривредног земљишног фонда и конфискацијом због неизвршених обавеза из обавезног откупа пољопривредних производа	Министарство финансија и економије	Израђен нацрт, следи јавна расправа
Закон о финансирању политичких организација	Министарство финансија и економије	Влада Републике Србије утврдила у јулу 2003. године Предлог закона и упутила Народној скупштини
Закон о спречавању сукоба јавног и приватног интереса у вршењу јавних функција	Министарство финансија и економије	
Закон о Агенцији за рурални развој	Министарство пољопривреде и водопривреде	Планирана израда
Закон о спречавању насиља и недолжног понашања на спортским приредбама	Министарство унутрашњих послова	Закон усвојен 01.07.2003.
Закон о заштити од нејонизујућег зрачења	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	Влада РС је утврдила Предлог закона 14. новембра 2002. године
Закон о рибарству	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	Новембар 2003. године
Закон о репродуктивном материјалу шумског дрвећа	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	Новембар 2003. године
Закон о геологији	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине	Прва половина 2004. године
Закон о Агенцији за академску рачунарску мрежу Србије	Министарство за науку, технологију и развој	Крај 2003. године

Закон о изменама закона којима су одређене новчане казне за прекршаје	Министарство правде	Јул 2003. године у скупштинској процедури
Закон о рехабилитацији политичких осуђеника и кажњеника	Министарство правде	Јул 2003. године
Закон о изменама и допунама Закона о уређењу судова	Министарство правде	Закон усвојен 19. 3.2003.
Закон о изменама и допунама Закона о судијама	Министарство правде	Закон усвојен 19.3.2003.
Закон о изменама и допунама Закона о јавном тужилаштву	Министарство правде	Закон усвојен 11.4.2003.
Закон о изменама и допунама Закона о Високом савезу правосуђа	Министарство правде	Закон усвојен 11.04. 2003.
Закон о изменама и допунама Закона о седиштима и подручјима судова и јавних тужилаштава	Министарство правде	Закон усвојен Април 2003.
Закон о условима за обављање послова вештачења	Министарство правде	Јул 2003. године
Закон о измени закона о оружју и муницији		Закон усвојен 11.04.2003.
Закон о престанку важења закона о привредној комори Југославије	Министарство привреде и приватизације	Закон усвојен 27.05.2003.
Закон о одговорности за кршење људских права		Закон усвојен 30.05.2003.
Закон о прекурсорима опојних дрога	Министарство здравља	Крај 2003.
Закон о производњи и промету опојних дрога	Министарство здравља	Крај 2003.

III СТРАТЕШКИ ПРАВЦИ СМАЊЕЊА СИРОМАШТВА У СРБИЈИ

Здравствена заштита у функцији смањења сиромаштва

Промене очекиваног трајања живота на рођењу у централној Србији и Војводини

Промене вредности очекиваног трајања живота на рођењу по полу	Централна Србија	Војводина
Промена за мушку новорођенчад 2001/1991	0,29	0,95
Промена за женску новорођенчад 2001/1991	0,07	-0,76
Разлика између новорођенчади мушког и женског пола 2001 године	5,23	5,60
Разлика између општина са најбољим и најгорим вредностима	11,71	5,60
Најбоље вредности у посматраном периоду за мушки пол	1994/95 70,06	1994/95 68,29
Најгоре вредности у посматраном периоду за мушки пол	1992/93 69,10	1991/92 66,33
Најбоље вредности у посматраном периоду за женски пол	2000/01 75,16	1994/95 73,59
Најгоре вредности у посматраном периоду за женски пол	1992/93 74,56	1992/93 73,06

Однос матерналне смртности у централној Србији и Војводини (број умрлих жена у трудноћи, на порођају и у пуерперијуму на 100.000 живорођене деце)

Обезбеђеност становништва лекарима и коришћење услуга у примарној здравственој заштити Републике Србије 2000. године

Служба	Становника на једног/у		Просечан број посета на 1 становника код		Просечан број посета у току радног дана код	
	Лекара	Мед. сестру	Лекара	Мед. сестре	Лекара	Мед. сестре
Општа медицина (19 + година)	1.864	1.056	2,6	2,8	23,5	35,2
Здравствена заштита деце предшколског узраста (0 – 6 година)	769	438	6,5	4,7	18,3	7,6
Здравствена заштита деце школског узраста (7 – 18 година)	1.950	1.350	2,9	1,7	21,1	23,0
Здравствена заштита жена (15+ година)	5.390	3.300	0,6	0,4	11,8	4,5
Медицина рада (запослено становништво)	2804	2068	1.7	1.1	17.5	8.4

Расходи за здравствену заштиту по становнику у доларима, Република Србија без Косова и Метохије

Год.	Расходи за здравствену заштиту у хиљадама дин. ¹⁾	Становништво Републике Србије без Косова и Метохије ¹⁾	Број избеглица	Укупно становништво (колоне 2 + 3)	Расходи за здравствен у заштиту рег capita у дин.	Расходи за здравствену заштиту рег capita у \$	
						Према званичном курсу НБЈ ⁵⁾	Према тржишном курсу НБЈ ⁶⁾
1996	5.643.275	7.844.000	705.622 ³⁾	8.549.622	660,06	132,90	121,00
1967	7.655.534	7.828.000	705.622 ³⁾	8.533.622	897,10	156,70	128,20
1998	8.877.799	7.807.000	705.622 ³⁾	8.512.622	1042,90	111,60	98,80
1999	10.891.415	7.822.795	615.000 ⁴⁾	8.437.795	1290,78	117,30	53,40
2000	19.438.498	7.747.000	615.000 ⁴⁾	8.362.000	2324,62	139,20	41,60
2001	40.968.165 ²⁾	7.727.000	615.000 ⁴⁾	8.342.000	4911,07	74,00	74,00

Извор:

^{1); 3)} Статистички годишњаци Републике Србије 1998- 2002. Београд: Републички завод за статистику

²⁾ Одлука о усвајању годишњег рачуна РЗЗО за 2001годину Сл гл. РС бр.10/02.

⁴⁾ Комесаријат за избеглице Републике Србије

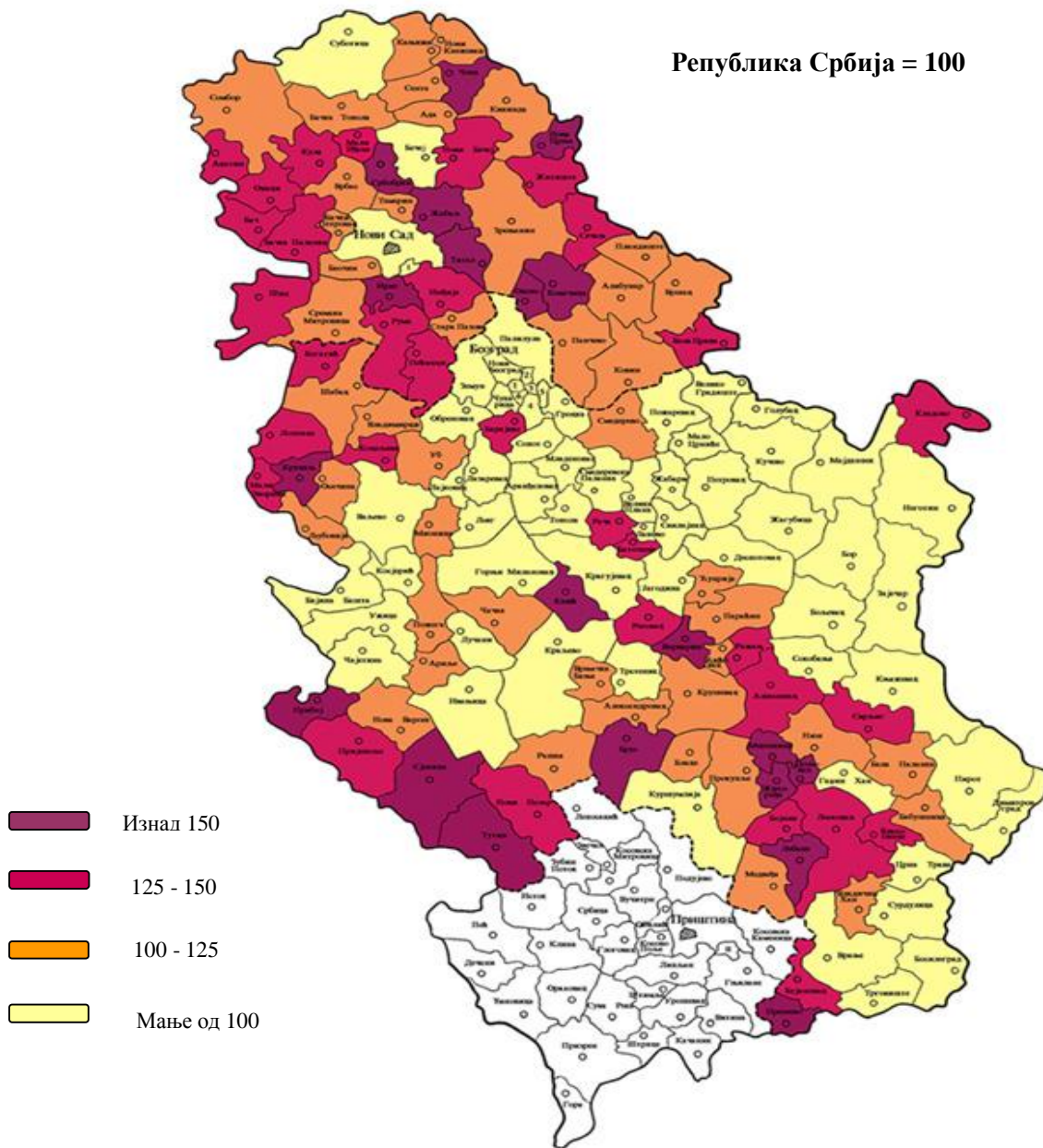
⁵⁾ Билтен НБЈ XXIII година бр.11, новембар 2002; Билтен НБЈ XXII година бр.11, новембар вембар 1995.

⁶⁾ Кретање тржишних курсава. Публикација НБЈ, 2001.

Регионални аспекти смањења сиромаштва

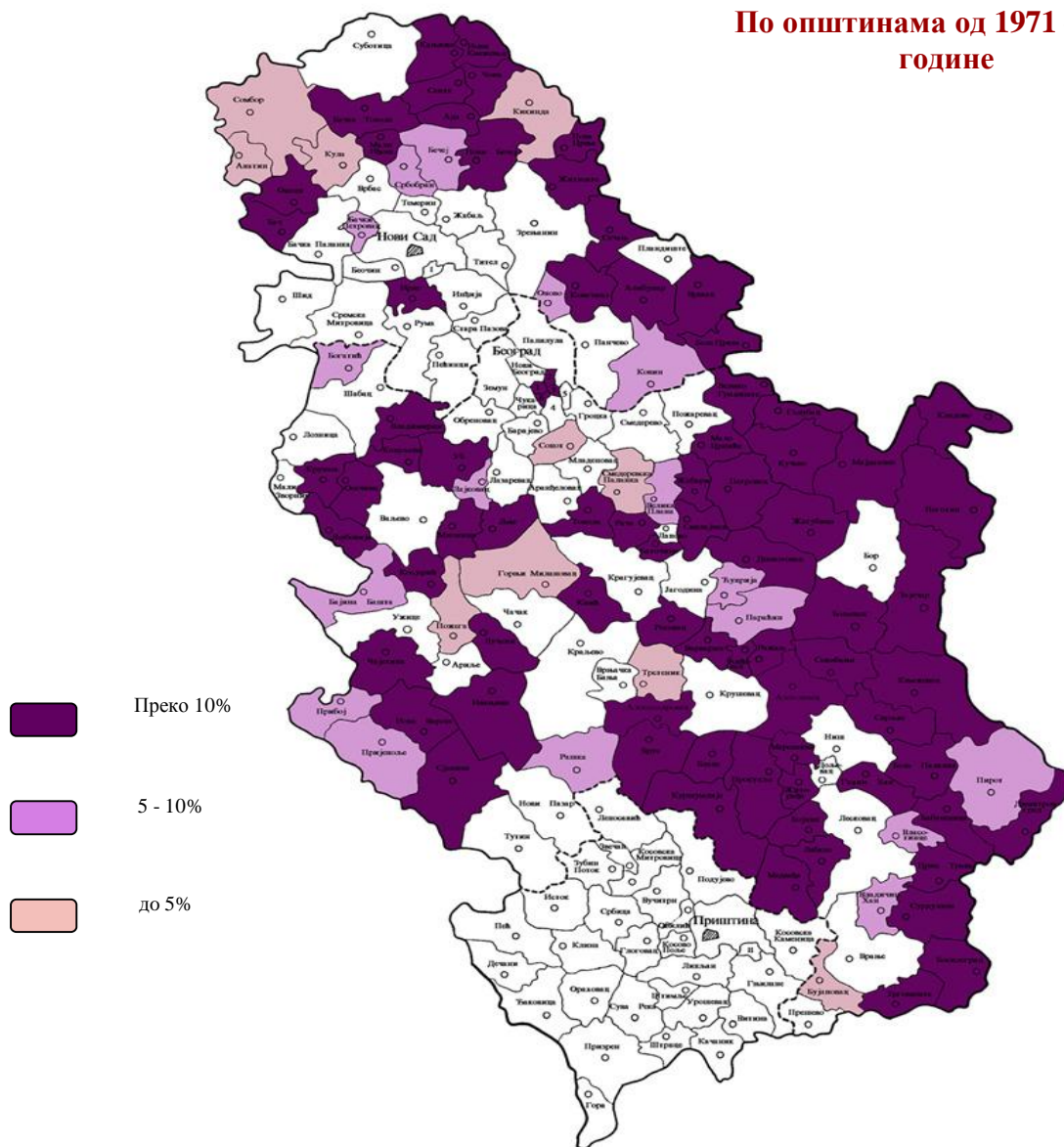
Регионално сиромаштво, незапосленост у 2002

Република Србија = 100

Смањење броја становника

По општинама од 1971 – 2002.
године

Категоризација подручја и предложени инструменти и приоритети

Подручја	Инструменти развојне и регионалне политике	Програмско-развојни приоритети
НЕРАЗВИЈЕНА ПОДРУЧЈА		
<p>Тутин, Прешево, Жабари, Мало Црниће, Житорађа, Дољевац, Владимирци, Ражањ, Бујановац, Петровац, Голубац, Бојник, Жагубица, Кучево, Осечина, Мали Зворник, Мионица, Сјеница, Коцељева, Крупањ, Пријеполје, Љубовија, Рековац, Власотинце, Меровина, Трговиште, Сурдулица, Босилеград, Лебане, Медвеђа, Гаџин Хан, Бабушница, Блаце, Куршумлија, Брус, Црна Трава, Житиште.</p> <p>37 општина (702.729 становника)</p>	<p>Формирање Републичке Агенције за регионални развој; Доношење закона о средствима за подстицање развоја неразвијених подручја у Србији; Формирање посебне Агенције за развој југа Србије са седиштем у Лесковцу; Селективне мере за реализацију програма ревитализације села на брдско-планинском подручју; Селективне мере за реализацију кредитне, пореске и подстицајне политике за реализацију програма развоја приграничне територије; Директна помоћ програмско-развојном припремању залеђу седишта општина; Мере заштите и унапређења животне средине, посебно шума и изворишта вода; Финансирање кадровског оспособљавања, просторних и урбанистичких планова, научних и геолошких истраживања; Сет мера подстицања бржег развоја МСПП, пре свега: Доношење нових и измена постојећих прописа којима се уређује оснивање и пословање МСПП (формирање центара за дерегулацију – центри који ће се бавити дерегулацијом прописа који су у надлежности локалне самоуправе); Кооперантско повезивање МСПП са великим предузећима; Укључивање сектора МСПП у јавне набавке производа, као што су униформе, школски намештај, опрема за болнице, грађевински материјал и др.; Реализација сета мера демографске ревитализације.</p>	<p>Институционални оквир; Дефинисање стабилних извора финансирања; Програмско-развојно припремање и кадровско оспособљавање; Опремање неопходном привредном и друштвеном инфраструктуром; Структурне промене; Селективан развој пољопривреде; Развој МСПП и предузетништва (саветодавни центри, уклањање правних препрека); Организација и уређење простора и рационализација мреже насеља; Очување и заштита животне средине; Селективна ревитализација села; Преусмеравање демографских токова; Развој туризма на Голији и у бањама.</p>

НАЈНЕРАЗВИЈЕНИЈА ПОДРУЧЈА		
<p>Босилеград, Бујановац, Медвеђа, Прешево, Црна Трава, Гацин Хан, Трговиште, Бојник, Житорађа, Куршумлија, Тутин, Жагубица</p> <p>12 општина (216.106 становника)</p>	<p>Најповољнији услови за коришћење свих подстицајних менаџизама; Значајна корекција тржишних услова улагања; Сви облици материјалне помоћи; Најповољнији услови кредитирања МСПП; Формирање општинских фондова за развој МСПП; Инфраструктурно опремање микролокација; Бесповратна изградња станова за интерно расељена и избегла лица; Изградња службених станова; Стимулативан доходак за кадрове који одређен период проведу на раду на овом подручју; Бесповратно финансирање просторних и урбанистичких планова, научних и геолошких истраживања.</p>	<p>Доношење оперативних програма развоја свих општина са прецизним задужењима и роковима; Коплексан програм демографског развоја; Комплементаран развој индустрије, пољопривреде, инфраструктуре и друштвеног стандарда; Селективна ревитализација села.</p>
ЈУГ СРБИЈЕ (КОМПАКТНО НЕРАЗВИЈЕНО ПОДРУЧЈЕ)		
<p>Медвеђа, Прешево, Житорађа, Дољевац, Бујановац, Бојник, Власотинце, Меровина, Трговиште, Сурдулица, Босилеград, Лебане, Црна Трава, Блаце, Бабушница, Куршумлија, Прокупље, Димитровград, Владичин Хан, Врање, Лесковац.</p> <p>21 општина (632.543 становника)</p>	<p>Формирање посебне Агенције за развој југа Србије; Комбиновање разноврсних облика непосредне и индиректне помоћи; Формирање општинских фондова за развој МСПП; Порески подстицаји за предузећа која инвестирају у производне делатности на овом подручју; Бесповратна изградња станова за интерно расељена и избегла лица; Изградња службених станова; Стимулативан доходак за кадрове који одређен период проведу на раду на овом подручју; Бесповратно финансирање просторних и урбанистичких планова, научних и геолошких истраживања; Реализација сета мера демографске ревитализације.</p>	<p>Доношење Програма развоја Југа Србије; Комплементаран развој индустрије, пољопривреде, инфраструктуре и друштвеног стандарда; Селективна ревитализација села; Селективан развој пољопривреде; Развој МСПП и предузетништва; Организација и уређење простора и рационализација мреже насеља; Преусмеравање демографских токова.</p>

НОВА ДЕВАСТИРАНА ПОДРУЧЈА - реалан пад дохотка у периоду 1990-2000. већи од 80%		
<p>Мајданпек, Пожаревац, Крагујевац, Рашка, Зрењанин, Нова Варош, Прибој, Медвеђа, Димитровград, Бела Паланка, Сента, Сврљиг, Бор.</p> <p>13 општина (619.356 становника)</p>	<p>Олакшице за реализацију програма из области експлоатације сировинских и минералних ресурса; Оштрији економски критеријуми инвестирања; Сет мера подстицања бржег развоја МСПП, пре свега: Доношење нових и измена постојећих прописа којима се уређује оснивање и пословање МСПП (формирање центара за дерегулацију – центри који ће се бавити дерегулацијом прописа који су у надлежности локалне самоуправе); - Кооперантско повезивање МСПП са великим предузећима; - Укључивање сектора МСПП у јавне набавке производа.</p>	<p>Структурне промене; Селективан развој индустрије; Бржи развој МСПП и предузетништва; Туризам и угоститељство; Потпунија валоризација минералних сировина; Програми ревитализација села.</p>
ДЕМОГРАФСКИ НАЈУГРОЖЕНИЈА ПОДРУЧЈА - смањење становништва у периоду 1971-2002. веће од 10% - негативна стопа природног прираштаја већа од -10‰		
<p>Црна Трава, Димитровград, Босилеград, Бела Паланка, Бабушница, Блаце, Сврљиг, Ражањ, Гацин Хан, Косјерић, Соко Бања, Књажевац, Бољевац, Рековац, Кнић, Пландиште, Бела Црква, Нови Кнежевац, Сечањ, Нови Бечеј, Нова Црња, Житиште.</p> <p>22 општине (345.649 становника)</p>	<p>Комбиновање разноврсних облика непосредне и индиректне помоћи; Економска помоћ категорији домаћинства млађе старосне доби (пореска политика, опремање објектима и механизацијом, и др.); Посебни подстицаји за програме у пољопривреди; Реализација сета мера демографске ревитализације: Диференцирано породилско одсуство за треће и четврто дете, Допунски дечји додатак, Новчана помоћ за време трудноће; Кредит приликом рођења, Субвенције стамбеног кредита, Стимулативне пореске олакшице (порез на доходак, укидање пореза на промет дечијих колиџа, креветаца и пелена), Санкције због непохађања основне школе; Усклађен систем мера социјалне, пореске и развојне политике.</p>	<p>Планирање породице; Активна политика и програми запошљавања; Програми здравствене и социјалне заштите; Подизање социјалне сигурности; Селективни програми из пољопривреде; Приоритет – изабрани сеоски центри у залеђу седишта општина на перспективним просторима.</p>

V ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА И ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ ЗА СМАЊЕЊЕ СИРОМАШТВА

Прелиминарни сет индикатора. Сет индикатора је веома обиман, постоји преко 100 исходних и преко 160 процесних индикатора. Обимност је последица потребе вишедимензионог посматрања сиромаштва и посебно, потребе праћења спровођења ССС. Треба имати у виду да је добар број индикатора могуће обезбедити, процена показује да је постојећим изворима података, или уз мање модификације истих, могуће обезбедити око 60% наведених исходних индикатора и око 80% наведених процесних индикатора (процесни индикатори се у добром броју случајева свде на потребне промене и израду нових закона што је лако верификовати). Наравно, листа индикатора није финална, после систематске анализе расположивости података¹⁹ (регуларност, квалитет, релевантност) листа ће бити додатно ажурирана. Процес сагледавања релевантности и квалитета индикатора/извора података ће се понављати у годишњој динамици.

Исходни индикатори писани равним словима, процесни у италику словима

Процесни индикатори обухватају праћење примене стратегије од почетног улагања у поједину стратегију или активност (степен улагања у поједине секторе који имају утицај на смањење сиромаштва), преко праћења конкретних реформских токова (промене у законодавственој сфери...) и праћења спровођења конкретних пројеката и активности у склопу ССС, до постизања непосредних резултата активности (нпр. «број лица која су прошла обуку за дефицитарна занимања»).

Исходни индикатори су везани за постизање декларисаних цињева стратегије и појединих сектора (нпр. стопа сиромаштва у ромској популацији или стопа незапослености становништва)

Стратешки циљеви, мере/стратегије/активности и опис индикатора		Регионално	Тип домаћинства	Пол	Старосне групе	Угрожене групе	Институција одговорна за праћење/активност
Основни исходни индикатори смањења сиромаштва							
Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити крајње сиромаштво и глад							
A1	Процент популације испод линије сиромаштва (корпа добара РЗСС, национална линија сиромаштва, 60% медијане прихода по члану домаћинства)	*	*	*	*	*	1
A2	Дефицит сиромаштва	*	*	*	*	*	1
A3	Удео 25% најсиромашнијих у националној потрошњи	*					1
A4	Ниво прихода и расхода домаћинстава и по потрошачкој јединици	*	*	*	*	*	1
A5	Gini коефицијент неједнакости (по приходима и расходима)	*	*	*	*	*	1
A6	Дубина и оштрина сиромаштва	*	*	*	*	*	1
A7	Процент потрошње домаћинстава на храну	*	*			*	1

¹⁹ Тренутно се спроводи анализа предложеног сета индикатора и постојања одговарајућих извора као и могућих алтернативних решења.

Спровођење реформи и формирање институција тржишне привреде

- Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе ради развоја

Сродни ССС циљ: 1. Привредни раст

Стратешки циљ: · Обезбеђивање транспарентног правног и институционалног оквира за привлачење приватних инвестиција · Обезбеђивање јаким тржишних институција као подршке расту/развоју приватног сектора · Осигурање пословне климе која подстиче динамичан приватни сектор

Мера/Стратегија/Активност: Приватизација реалног сектора

Б1	Број и проценат приватизованих предузећа	*						18
Б2	Број и проценат приватизованих банака	*						18
Б3	Учешће приватног сектора у креирању БДП							12
Мера/Стратегија/Активност: Реструктурирање реалног сектора								
б4	Реструктурирање банкарског система							21
б5	Реформа и развој финансијског система							21,13

Међународне интеграције Србије у циљу бржег привредног развоја

- Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе ради развоја

Сродни ССС циљ: 1. Привредни раст

Стратешки циљ: · Омогућити даљу либерализацију спољне трговине · Радити на успостављању заједничког тржишта са Црном Гором кроз слободан проток људи, производа, услуга и капитала · Напредак у правцу већег придруживања ЕУ. · Јачање специфичних институција које су неопходне за Акциони план SAA · Наставити напоре за чланство у СТО

Мера/Стратегија/Активност: Улазак у СТО

В1	Улазак у СТО							22
в2	Дефинисање органа надлежног за комуникацију са СТО							22
в3	Нови закон о царинској тарифи, конверзија нецаринских мера у царинску заштиту							22
в4	Понуда царинских концесија на подручју роба и услуга, друга рунда пружања додатних информација							22
Мера/Стратегија/Активност: Прикључење ЕУ								
В5	Прикључење ЕУ							22
в6	Усвајање Акционог плана о хармонизацији економских политика са Црном Гором							22
в7	Израда усаглашених закона о спољној трговини у СЦГ							22
в8	Прихватање Студије изводљивости придруживања ЕУ							22

Јавна управа, правосудни систем и локална самоуправа							
Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе ради развоја							
Сродни ССС циљеви: 1. Привредни раст 2. Спречавање новог сиромаштва 3. Смањење сиромаштва							
Стратешки циљ: • Обезбеђивање динамичног, ефикасног и транспарентног функционисања јавне администрације у складу са одговарајућом улогом државе у тржишној економији • Обезбедити приступ правди за сиромашне • Повећати независност судских власти • Повећати ефикасност и ефективност судства							
Мера/Стратегија/Активност: Модернизација и реорганизација управе и система управљања							
г1	Доношење Закона о јавној управи и Закона о јавним службеницима						24
г2	Доношење Закона о управном спору и Закона о министарствима						24
Мера/Стратегија/Активност: Судска контрола управе и увођење управног суда							
г3	Доношење Закона о управном поступку						23
Мера/Стратегија/Активност: Обука локалних власти, спровођење ССС на локалном нивоу							
г4	Број градских менаџера који су прошли стручну обуку	*					23,20
г5	Број општина покривених обукама из области стратешког управљања	*					23,20
г6	Број општина са развијеним локалним ССС	*					23,20
Мера/Стратегија/Активност: Развој судства, јачање независности							
г7	Доношење Закона о тужилаштву, Закона о правобранилаштву и Закона о омбудсману						24
г8	Доношење Закона о судовима и Закона о судском буџету						24
г9	Развој бесплатне правне помоћи (пројекат ССС)						24
Мера/Стратегија/Активност: • Смањити сиромаштво кроз мере примерене локалном нивоу и веће учешће нижих нивоа власти и самих локалних заједница у доношењу одлука							
г10	Припрема законских прописа о локалној самоуправи, јавној управи и територијалној организацији						23
г11	Припрема законских прописа о општинској својини, локалним финансијама						23,13
Мера/Стратегија/Активност: Лидерска улога општине у стратешком управљању, транспарентност рада локалних власти, повећање учешћа грађана у раду							
г12	Број општина покривених партиципативним активностима (партиципација сиромашних и угрожених група), број спроведених активности (састанци, референдуми, иницијативе...)	*					10,20
г13	Доношење Закона о НВО						10,23

Тржиште рада и запошљавање						
- Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво						
Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе у циљу развоја						
Сродни ССС циљеви: 1. Привредни раст 2. Спречавање новог сиромаштва						
Стратешки циљ: • Ефикасније и мобилније тржиште радне снаге са вишим нивоом људског капитала • Нове могућности запошљавања (смањење сиве економије и развој МСП) у правцу смањења незапослености • Повећање могућности запослења за угрожене групе						
Д1	Стопа незапослености (по квалификационој структури, трајању незапослености)	*	*	*	*	2
Д2	Број нерегистрованих радника	*				2
Мера/Стратегија/Активност: Стварање подстицајног институционалног амбијента						
д3	Примена закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености (стварање институција које Закон предвиђа)					2, 26
д4	Израда нацрта и доношење Закона о безбедности и здрављу на раду					2, 26
д5	Израда нацрта и доношење Закона о синдикатима и удружењима послодаваца, Закона о мирном решавању колективних и индивидуалних права и Закона о штрајку					2, 26
д6	Израда нацрта и усвајање Закона о запошљавању особа са инвалидитетом, Закона о условима за заснивање радног односа са страним држављанима и Закона о заштити грађана Републике Србије на раду у иностранству					2, 26
Мера/Стратегија/Активност: Одређивање стратешких праваца (динамике и структуре) новог запошљавања						
д7	Израда националне стратегије запошљавања и Акционог плана запошљавања					2, 26
Мера/Стратегија/Активност: Подизање вредности људског капитала						
д8	Укупан буџет, број пројеката, покривених општина и лица без радног искуства која су прошла едукацију	*				2
д9	Укупан буџет, број пројеката, покривених општина и лица која су прошла обуку за дефицитарна занимања	*				2
д10	Укупан буџет, број пројеката, покривених општина и избеглих и расељених лица обухваћених програмима преквалификације и доквалификације	*				2,17
д11	Укупан буџет, број пројеката, покривених општина и лица са инвалидитетом и посебним потребама обухваћених програмима додатне обуке	*				2,10
Мера/Стратегија/Активност: Финансијско подстицање запошљавања посебно угрожених група						
д12	Ниво буџета за финансирање запошљавања младих приправника	*				2
д13	Ниво буџета за финансирање запошљавања старијих (преко 45 за жене и преко 50 за мушкарце)	*				2
д14	Ниво буџета за финансирање запошљавања особа са инвалидитетом (субвенционисање дела трошкова рада)	*				2

đ15	Ниво буџета за финансирање јавних радова	*						2,13
Мера/Стратегија/Активност: Унапређење рада посредничких институција								
đ16	Формирање јединствене базе података	*						2
đ17	Број запослених из Завода за тржиште рада који су прошли додатну обуку	*						2
đ18	Број нових радника примљених у Националну службу за запошљавање							2
đ19	Број отворених «клубова незапослених» и број укључених незапослених лица	*						2,20
Мера/Стратегија/Активност: Стварање подстицајног пословног амбијента								
Д20	Број нових малих и средњих предузећа и предузетника	*						11
Д21	Број инкубатор бизнис центара, број обухваћених општина	*						11,20
Д22	Број отворених индустријских зона, број обухваћених општина	*						11,20
đ23	Израда годишњих програма за имплементацију Стратегије развоја МСПП							18
đ24	Оснивање гаранцијског фонда Републике Србије (МСПП)							18
đ25	Израда нацрта и доношење Закона о трговинским друштвима							18
đ26	Израда нацрта и доношење Закона о стечају							18
đ27	Израда нацрта и доношење Закона о регистрацији привредних субјеката							18
đ28	Израда нацрта и доношење Закона о агенцији за привредне регистре							18

Макроекономски и фискални оквир и фактори одрживог привредног раста

- Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво

Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе у циљу развоја

Сродни ССС циљеви: 1. Економски раст
2. Превенција новог сиромаштва
3. Помоћ за излазак из сиромаштва

Стратешки циљ: Макроекономска стабилност и одржив привредни раст, дугорочно одржива фискална политика

Ђ1	БДП, БДП пер capita							12,13
Ђ2	Ниво просечне плате	*		*	*	*		12
Ђ3	Процена нивоа БДП из сиве економије							12,13
Ђ4	Ниво нето помоћи за развој/донација	*						22
Ђ5	Ниво/процент развојне помоћи/донација усмерених на смањење сиромаштва	*						22
Ђ6	Тржишни курс динара према евр							21
Ђ7	Индекс потрошачких цена	*						14
Ђ8	Ниво страних директних инвестиција и учешће у БДП	*						13
Ђ9	Ниво и учешће инвестиција у БДП	*						13
Мера/Стратегија/Активност: Средњорочна фискална одрживост								
Ђ10	Јавни приходи/БДП, Јавни расходи/БДП							13
ђ11	Износ субвенција привреди, % од БДП	*						13

h12	Број запослених у јавном непрофитном сектору	*							12,2
Ђ13	Фискални дефицит (примарни и укупни)/БДП, структура финансирања фискалног дефицита								13
Ђ14	Јавни дуг/БДП								13
h15	Ниво пореских стопа по типу, структура пореза по типу								13
Мера/Стратегија/Активност: Средњорочна спољноекономска одрживост									
Ђ16	Платни дефицит/БДП, структура финансирања платног дефицита								13
Ђ17	Извоз, извоз/БДП								12
Ђ18	Спољни дуг/БДП								13
Ђ19	Стопа сервисирања спољног дуга								13

Социјална заштита

-

Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво

Сродни ССС циљ: 3. Помоћ за излазак из сиромаштва

Стратешки циљ: · Проширење мреже социјалне сигурности како би се укључиле најугроженије категорије који тренутно не задовољавају критеријуме за остваривање права на социјалну помоћ· Обезбедити приступ за све који задовољавају критеријуме за социјалну помоћ али тренутно немају учешћа, укључујући децу лишена родитељског старања, стара лица и остале који нису у стању да се старају о себи· Побољшано таргетирање социјалних услуга и програма ка најугроженијима уз одржање фискалне одрживости.

Мера/Стратегија/Активност: Реформа социјалне помоћи, дечијих додатака и боље таргетирање и информисање

E1	Број корисника и ниво социјалних трансфера (укупно и по кориснику, по типу социјалног трансфера, укључујући број деце корисника ДД, и број деце у породицама корисницима осталих социјалних трансфера)	*	*	*	*	*			3
e2	Структура и ниво буџета социјалне заштите, учешће у БДП								3,13
E3	Број старих лица обухваћен социјалном заштитом	*		*		*			3
E4	Процент таргетираности социјалних трансфера (по типу) на први и други децил најсиромашније популације	*							3
e5	Тестирање/пилотирање повећања линије сиромаштва за социјалну помоћ, тестирање и увођење смањене економије обима домаћинства при одобравању социјалне помоћи								3
e6	Израда анализе ефеката побољшаног таргетирања дечијих додатака								3
e7	Даље побољшање таргетирања дечијих додатака (диференцирање дечијих додатака према социо-демографском статусу домаћинства)								3

Мера/Стратегија/Активност: Оспособљавање за остваривање законских права

e8	Број општина покривених службама помоћи (ЦСР и НВО) за остварење законских права (социјалне заштите)	*							3,10,20
e9	Број лица која су користила услуге служби помоћи (у ЦСР и НВО службама)	*		*	*	*			3,10,20
e10	Капацитет и број смештених лица у институцијама за стара лица и институцијама за душевно оболеле	*							3

Мера/Стратегија/Активност: Побољшање институционалне и ванинституционалне заштите							
e11	Број развијених алтернативних облика заштите старих						3,10,20
e12	Број избегличких центара трансформисаних у домове за старе	*					3,17
e13	Израђена анализа система накнаде за туђу негу, спровођење сугерисаних унапређења						3,9, 10
e14	Припрема стратегије за подршку и збрињавање старих лица						3
Мера/Стратегија/Активност: Постављање оквира за даљи развој социјалне и дечије заштите, унапређење информационог система							
e15	Укупан буџет, број пројеката Фонда за социјалне иновације, број општина покривених пројектима	*					3
e16	Укупан буџет, број спроведених реформских пројеката (хранитељство, трансформација институција, стандарди и организација рада ЦСР, интегрални модел социјалне заштите)	*					3
e17	Израда анализе примене Конвенције о правима детета у систему социјалне и породичне заштите						3,9, 10
e18	Израда анализе потреба и законских права особа са инвалидитетом						3,9, 10
e19	Постављање јединственог софтвера у центрима за социјални рад, повезивање на локалном нивоу и тренинг						3
e20	Број деце збринуте кроз алтернативне облике социјалне заштите	*		*	*		3

<u>Пензијско осигурање</u>							
-							
Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво							
Сродни ССС циљ: 3. Помоћ за излазак из сиромаштва							
Стратешки циљ: · Побољшати животни стандард пензионера и старих лица, смањењем броја и удела сиромашних, као и дубине сиромаштва.· Јачање институционалних и других услуга за најугроженија и стара лица.							
Мера/Стратегија/Активност: Реформа обавезног социјалног осигурања, унапређење информационог система и развој приватног осигурања							
Ж1	Ниво просечне пензије (по сектору)	*		*		*	3
ж2	Структура и ниво буџета пензионих фондова, учешће у БДП	*					3,13
ж3	Извори финансирања и ниво дефицита пензионих фондова						3,13
ж4	Однос броја запослених по пензионеру	*					3
ж5	Стопа пензионог доприноса по заради						3,13
Ж6	Број и удео пензионера по типу осигурања (рачунајући и приватно осигурање)	*					3
ж7	Спровођење програма приближавања постојећих ПИО фондова						3
ж8	Спровођење новог Закона о добровољном пензијском осигурању						3,13
ж9	Спровођење информатичке интеграције фондова						3

Здравствена заштита

- Миленијумски Развојни Циљ 3: Промовисати једнакост полова и оснажити жене

Миленијумски Развојни Циљ 4: Смањити смртност деце

Миленијумски Развојни Циљ 5: Смањити матерналну смртност

Миленијумски Развојни Циљ 6: Борба против HIV/AIDS, маларије и осталих болести

Сродни ССС циљ: 3. Помоћ за излазак из сиромаштва

Стратешки циљ: • Равноправан и једнак приступ здравственој заштити за све грађане Србије. Смањење неједнакости у приступу здравственој заштити, нарочито за угрожене групе. • Обезбедити приступачне услуге здравствене заштите за угрожене групе и побољшати њихов квалитет. • Повећати ефикасност и ефективност у коришћењу ресурса

31	Показатељи коришћења здравствене службе по нивоима, ванболничке и болничке	*	*	*	*	*	5
32	Обухват становништва здравственом заштитом						5
Мера/Стратегија/Активност: Реформа система финансирања здравствене службе							
33	Структура расхода за здравствену заштиту и учешће трошкова здравства у БДП						5,13
34	Трошкови за здравствену заштиту по глави становника	*					5,12
35	Учешће плаћања «из џепа» за здравствену заштиту у потрошњи домаћинства	*	*			*	5,12
36	<i>Износ донација за здравствену заштиту</i>						5,22
37	<i>Развој основног пакета здравствених услуга, доношење Закона о здравственом осигурању</i>						5
38	<i>Доношење новог Закона о доприносима</i>						13
39	<i>Доношење Одлуке о личном учешћу осигураних лица у трошковима здравствене заштите</i>						5
310	<i>Увођење нових модела уговарања накнада здравственој служби и допуна трошкова здравствене заштите пољопривредника</i>						5
311	<i>Допуна трошкова здравствене заштите пољопривредника</i>						5
Мера/Стратегија/Активност: Реформа система примарне здравствене заштите							
312	<i>Увођење специјализације породичне медицине</i>						5,9
313	<i>Издавања специјалистичкоконсултативне службе из ПЗЗ</i>						5
314	<i>Развој здравствених информативних система у ПЗЗ</i>						5
Мера/Стратегија/Активност: Реформа система секундарне здравствене заштите							
315	Структура постељног фонда	*					5
316	Број болничких постеља на 1.000 становника	*					5
317	<i>Развој главног плана прерасподеле и редукације болничких капацитета</i>						5
318	<i>Развој болничког информационог система</i>						5
319	<i>Број реконструисаних болница, број болница опремљених савременом опремом</i>	*					5

Мера/Стратегија/Активност: Развој људских ресурса у здравству						
320	Број лекара опште праксе на 1.000 становника	*				5
321	Доношење Националног плана специјализација и субспецијализација у здравству					5
322	Број здравствених радника обухваћених континуираном едукацијом, доедукацијом/реедукацијом	*				5
323	Број лекара и медицинских сестара едукованих из менаџмента у здравству	*				5
Мера/Стратегија/Активност: Побољшање квалитета услуга у здравству за посебно угрожене групе						
324	Задовољство корисника здравственом заштитом	*		*	*	5,10, 20
325	Леталитет за поједине дијагностичке ентитете	*				5
326	Учесталост интрахоспиталних инфекција	*				5
Мера/Стратегија/Активност: Акредитација здравствених установа и програма, лиценцирање здравствених радника и сарадника за рад у здравству						
327	Оснивање агенције за акредитацију установа и програма					5
328	Доношење Закона о коморама здравствених радника - лиценцирање					5
Мера/Стратегија/Активност: Промоција здравља и превентивни програми и активности намењени осетљивим популационим групама						
329	Стопа смртности деце до 5 година	*	*	*		5
330	Стопа смртности одојчади	*	*	*		5
331	Пропорција потхрањене деце до 5 година (underweight, stunting, wasting)	*	*	*		5,9 10
332	Пропорција деце вакцинисане против малих богиња	*	*	*	*	5,9 10
333	Однос матуралне смртности	*	*		*	5
334	Пропорција порођаја уз присуство обучених здравствених радника	*	*		*	5
335	Број инфицираних HIVом	*	*	*	*	5,9, 10
336	Инциденца, преваленца и морталитет од туберкулозе	*	*	*	*	5
337	Очекивано трајање живота	*	*	*		5
338	Преваленца фактора ризика (алкохол, пушење...)	*	*	*	*	5,9, 10
339	Обухват жена контрацепцијом	*	*		*	5,9 10
340	Стандардизоване стопе морбидитета и морталитета од малигних болести	*	*	*	*	5
341	Стандардизоване стопе морбидитета и морталитета од повреда и несрећа	*	*	*	*	5
342	Стандардизоване стопе морбидитета и морталитета од кардиоваскуларних болести	*	*	*	*	5
343	Број жена и деце са анемијом услед недостатка гвожђа	*	*		*	5,9
344	Број лица са поремећајима услед недостатка јода	*	*	*	*	5,9
345	Развој/постојање програма превенције КВО, малигних болести, повреда и несрећа					5,9
346	Развој/постојање посебних програма за бригу о здрављу Ромкиња, избеглица и жена на селу					5,9 10

347	Развој/постојање програма промоције менталног здравља и превенције менталних поремећаја								5,9	10
348	Број корисника обухваћених посебним програмима промоције здравља и превенције болести	*	*	*	*	*			5,9	10

Образовање

-

Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво

Миленијумски Развојни Циљ 2: Остварити универзално основно образовање

Миленијумски Развојни Циљ 3: Промовисати једнакост полова и оснажити жене

Сродни ССС циљеви: 2. Спречавање новог сиромаштва

3. Смањење сиромаштва

Стратешки циљ: · Повећати буџетске расходе као % БДП у средњорочном периоду · Побољшати материјални стандард у пружању образовних услуга · Побољшати ефикасност и приступ становништва · Побољшати квалитет/обуку предвача

<i>и1</i>	Буџет образовања по структури/нивоима образовања, учешће у БДП, ниво донација									4,13
-----------	---	--	--	--	--	--	--	--	--	------

Мера/Стратегија/Активност: Реформа и имплементација предшколског образовања

<i>и2</i>	Развој система подршке интегралном развоју деце у раном детињству									4,9	10
<i>и3</i>	Број предшколских институција које примењу системе подршке интегралном развоју деце у раном детињству, број обучених кадрова, број покривених општина, број обухваћене деце	*								4,10,	20
<i>и4</i>	Измена законске регулативе предшколског образовања									4	

Мера/Стратегија/Активност: Реформа основног образовања

<i>И5</i>	Пропорција деце уписане у основне школе	*	*	*		*				4	
<i>И6</i>	Пропорција неписмених	*	*	*	*	*				4	
<i>И7</i>	Пропорција деце која стигну до 5 разреда	*	*	*		*				4	
<i>и8</i>	Измена законске регулативе основног образовања									4	
<i>и9</i>	Примена реформе наставних планова									4	
<i>и10</i>	Примена реформе образовања наставника									4	
<i>и11</i>	Однос броја ђака по наставнику	*								4	
<i>и12</i>	Трошкови становништва за основно образовање	*	*					*		4,12	
<i>и13</i>	Буџетски показатељи (ниво финансирања основног образовања, учешће у БДП, ниво донација)									4,13	

Мера/Стратегија/Активност: Реформа средњег стручног образовања

<i>И14</i>	Пропорција деце уписане у средње школе	*	*	*		*				4	
<i>и15</i>	Увођење флексибилних облика занатског образовања									4	

u16	Израда пилот програма у областима од посебног значаја, израда програма обуке и саветовања								4,9,10
u17	Однос броја ђака по наставнику	*							4
u18	Број стипендираних ученика	*							4
u19	Трошкови становништва за средње образовање	*	*				*		4,12
u20	Буџетски показатељи (ниво финансирања средњег образовања, учешће у БДП, ниво донација)								4,13
Мера/Стратегија/Активност: Редформа образовања одраслих и образовања друге шансе									
И21	Број лица која су стекла квалификације (преквалификације) и број деце покривене образовањем друге шансе	*				*	*		4,10,20
u22	Измена законске регулативе								4
u23	Спровођење програма стицања прве квалификације за незапослене (старости 18 до 30)								4,9,10
u24	Спровођење програма основног образовања деце 12-18 година ван система								4,9,10
Мера/Стратегија/Активност: Интеграција Рома у образовни систем									
И25	Сви горепоменути основни индикатори образовања рашчлањени за ромску популацију	*				*	*		4
u26	Израда програма припрема за полазак у школу и компензаторних програма								4,9,10
u27	Број ромских кадрова обучених за рад у школи	*							4,10
u28	Број асистената учитеља за помоћ ромским ученицима	*							4,10
u29	Ниво материјалне помоћи намењене образовању ромске популације (трансфери домаћинствима/ученицима)	*	*						4,10,12
Мера/Стратегија/Активност: Редформа образовања деце са посебним потребама									
И30	Процент/број деце са посебним потребама обухваћене основним и средњим образовањем	*				*	*		4,10,20
u31	Спровођење пројекта <i>Ка бољем и квалитетнијем живљењу</i> и <i>Ка свету рада</i>								4
u32	Број наставника/учитеља обучених за инклузију деце са посебним потребама	*							4
Мера/Стратегија/Активност: Интегрисање перспективе родне равноправности у образовне програме									
u33	Прилагођење наставних планова, програма и уџбеника, обука кадрова								4,9,10
Мера/Стратегија/Активност: Реконструкција и опремање школа									
u34	Спровођење оптимализације школске мреже								4

Регионални аспекти сиромаштва						
-						
Миленијумски Развојни Циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво						
Миленијумски Развојни Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе у циљу развоја						
Сродни ССС циљеви: 2. Спречавање новог сиромаштва 3. Смањење сиромаштва						
Стратешки циљ: • Смањити структуралне проблеме и регионалне разлике улагањем у људски капитал и инфраструктуру. Обезбедити институционалну инфраструктуру у регионима и локалним заједницама која је потребна за развој и имплементацију свеобухватних, дугорочних и стратешких развојних планова						
	Сви досада дефинисани исходни индикатори за које је предвиђена регионални ниво приказа података					

Мера/Стратегија/Активност: Вертикална и хоризонтална организованост						
j1	Формирање владине међуресурске радне групе за регионални развој					19
j2	Формирање Националне агенције за регионални развој					19
j3	Формирање мреже регионалних агенција за развој					19,20
Мера/Стратегија/Активност: Израда стратешких докумената						
j4	Израда Стратегије регионалног развоја Србије					19
j5	Регионализација подручја					19
j6	Израда Политике регионалног развоја Србије					19
j7	Израда новог Закона о неразвијеним подручјима					19
Мера/Стратегија/Активност: Финансијски подстицаји						
j8	Израда закона о средствима за подстицање развоја неразвијених подручја					19
j9	Ниво финансирања кадровског оспособљавања, просторних и урбанистичких планова, научних и геолошких истраживања у НРП					13
j10	Примена сета фискалних подстицаја					13
j11	Примена посебних подстицаја за пригранична подручја					13
Мера/Стратегија/Активност: Подстицање развоја МСПП у НРП						
j12	Спровођење локалне дерегулације					19
j13	Укључивање МСПП у јавне набавке					11
j14	Формирање општинских фондова за развој МСПП					11,20
Мера/Стратегија/Активност: Демографска ревитализација и изградња основних инфраструктурних објеката у НРП						
j15	Примена посебних подстицаја за аграрне програме					6,13
j16	Примена посебних подстицаја за водоснабдевање и путну мрежу у НРП					6
j17	Регионални демографски трендови	*				12

Мера/Стратегија/Активност: Развој подстицајних механизма							
j18	Примена посебних фискалних подстицаја за предузећа						13
j19	Примена посебних стимуланса за кадрове, укупан износ и број кадрова који их примају						19
Мера/Стратегија/Активност: Развојни приоритети југа Србије							
j20	Израда Програма развоја Југа Србије						19
j21	Формирање Агенције за развој Југа Србије						19

<u>Рурални аспекти сиромаштва</u>							
-							
Миленијумски развојни циљ 1: Искоренити екстремно сиромаштво							
Сродни ССС циљеви: 2. Спречавање новог сиромаштва 3. Смањење сиромаштва							
Стратешки циљ: • Одржив економски развој руралних подручја • Смањење руралног сиромаштва							
	Сви досада дефинисани исходни индикатори за које је предвиђено груписање по типу домаћинства (сеоско/градско)						
K1	Стопа сиромаштва на селу, дубина и оштрина сиромаштва	*					12
K2	Демографски трендови на селу	*					12
к3	Просечна величина имања	*					12, 6
к4	Број породица и лица која су примила хуманитарну помоћ, укупан годишњи износ помоћи	*	*	*	*	*	3,9, 10,20
Мера/Стратегија/Активност: Јачање перформанси локалне управе, цивилног друштва и пословног сектора							
к5	Оснивање Агенције за рурални развој						6
к6	Број општина са формираним стручним развојним јединицама за израду планова руралног развоја	*					6,20
к7	Број општина са формираним фондовима за рурални развој	*					6,20
Мера/Стратегија/Активност: Претварање пословних идеја у одржив пројекат							
к8	Број пословних пројеката из области агробизниса	*					6,20
к9	Број пословних пројеката из органске пољопривреде	*					6,20
к10	Број одобрених микрокредита за агробизнис, просечан и укупан износ кредита	*					6,20
Мера/Стратегија/Активност: Оснивање и јачање капацитета локалних пословних удружења							
к11	Број пословних удружења у руралним насељима	*					20
к12	Број женских пољопривредних и занатских сеоских задруга	*					20,10

Урбани и стамбени аспекти сиромаштва						
-						
Миленијумски развојни циљ 7: Осигурати самоодрживост животне средине, посебно побољшати услове живота становника сиромашних градских четврти						
Сродни ССС циљеви: 2. Спречавање новог сиромаштва 3. Смањење сиромаштва						
Стратешки циљ: Обезбедити задовољење потреба сиромашних при урбаном планирању.						
• Развити и спровести програме социјалног становања, у оквиру Националне стамбене политике, чија је припрема у току						
	Сви досада дефинисани исходни индикатори за које је предвиђено груписање по типу домаћинства (сеоско/градско)					
Л1	Стопа сиромаштва у граду, дубина и оштрина сиромаштва	*				12
Л2	Демографски трендови у градовима	*				12
Л3	Број изграђених станова (по структури станова)	*				15
Л4	Број лица/домаћинстава која живе у сламовима	*	*	*	*	15
Л5	м2 стана пер capita	*	*			15, 12
Л6	Инфраструктурни трошкови пер capita	*				15, 12
Л7	Цена квадратног метра стана (медијана цене, новоградња и друго), рацио према медијани прихода домаћинства	*				15, 12
Л8	Број/процент домаћинстава припадника угрожених категорија која поседују телефон	*				15, 10
Мера/Стратегија/Активност: Интегрисати програме за смањење сиромаштва у све програме и планове урбаног развоја и разрадити оперативне планове за мобилизацију ресурса на националном и локалном нивоу						
л9	Број општина са урбанистичким плановима који интегришу аспекте стратегије за смањење сиромаштва	*				15
л10	Процент насеља/објеката са регулисаним правним статусом	*				15
Мера/Стратегија/Активност: Државна подршка програму социјалног становања						
Л11	Број сиромашних породица које користе стамбене субвенције, просечан и укупан износ субвенција годишње	*				15, 12 10, 20
Л12	Расположивост дугорочног кредитирања куповине стана (рок и каматна стопа)					15
Л13	Број изграђених «социјалних» станова	*				15
л13	Број општина са урбанистичким плановима који интегришу аспекте стратегије за смањење сиромаштва	*				15
л14	Доношење Закона о социјалном и приступачном становању					15
л15	Доношење Закона о оснивању Националне Агенције/Фонда за социјално и приступачно становање					15
Мера/Стратегија/Активност: Подршка приступачном ренталном становању						
Л16	Месечни трошкови за смештај/становање (номинално и као удео у укупним трошковима домаћинства)	*	*			15
л17	Максимизирање висине ренте за становање					20, 10

л18	Број породица лица која користе субвенције на стамбене кредите и премије за стамбену изградњу	*	*							15,12 10,20
-----	---	---	---	--	--	--	--	--	--	----------------

Људска права, равноправност полова и посебно угрожене групе										
-										
Миленијумски развојни циљ 3: Промовисати једнакост полова и дати права женама Такође, људска права су у основи свих осталих Миленијумских развојних циљева										
Сродни ССС циљеви: 3. Смањење сиромаштва										
Стратешки циљ: Остваривање људских права										
	Сви досада поменути индикатори за које је предвиђено груписање по угроженим групама (и по полу)									
Мера/Стратегија/Активност: Јачање правних норми и изградња националних капацитета за изградњу људских права, имплементација политичких обавеза на основу одлука UN, постизање права на признање личности пред судом и права на правичност										
Љ1	Стопа кривичних дела, рашчлањена на сиромашно и несиромашно становништво као жртве	*	*	*	*	*				25,16
Љ2	Број полицијских акција чији је циљ превенција насиља или истрага насилних кривичних дела против сиромашних	*								25,16
Љ3	Процент сиромашних који имају приступ правној помоћи у парничним питањима	*								10,9 20,16
Љ4	Број становника по судији/суду	*								24
Љ5	Просечна дужина трајања поступка пред грађанским судовима	*								24,10 9
Мера/Стратегија/Активност: Превенција и помоћ женама и деци жртвама насиља, смањење насиља, заштита жена од трговине људима										
Љ6	Број склоништа за жртве	*	*							20,10 9
Љ7	Број случајева насиља над женама и децом	*	*	*	*	*				16,20 10,9
љ8	Доношење свеобухватног плана акције спречавања насиља над женама и децом									16,20 10,9
љ9	Број обучених службеника за помоћ и превенцију насиља над женама и децом (број обучених полицајаца, социјалних радника, судија)	*								16,20 10,9
Стратешки циљ: Остваривање равноправности полова										
Љ10	Пропорција девојчица у основном, средњем и вишем образовању	*	*					*		4
Љ11	Пропорција неписмених жена	*	*			*	*			4,12
Љ12	Пропорција жена међу запосленима	*	*			*	*			2,12, 10
Љ13	Пропорција жена посланика у парламенту									1
Мера/Стратегија/Активност: Развој знања о родној равноправности, интегрисање у стратегије развоја, стварање законских предуслова равноправности полова, изградња мреже институција за побољшање положаја жена										
љ14	Припрема Закона о родној равноправности									24
љ15	Припрема Закона о забрани дискриминације									24
љ16	Формирање Националне комисије за унапређење положаја жена									10

љ17	Број формираних локалних комисија за унапређење положаја жена	*							10
Остали аспекти праћења положаја и права посебно <u>угрожених група</u>									
Љ18	Степен укључености особа са инвалидитетом у систем компензаторних права (рехабилитација, техничка помагала, новчани трансф. и услуге)	*		*					3
Љ19	Број особа са инвалидитетом укључених у специјално образовање	*		*	*				3,4
Љ20	Број избеглих који се вратио у државе из којих су избегли	*		*					17
Љ21	Број расељених који се вратио на Косово	*		*					17
Љ22	Број избеглих који су добили СЦГ држављанство	*		*					17
Љ23	Број расељених који је пријавио ново пребивалиште у СЦГ	*		*					17
Љ24	Број колективних центара	*							17
Љ25	Број изграђених социјалних станова за расељене и избегле, број додељених кредита и завршених објеката	*							17,15
Љ26	Број избеглих и расељених у социјалним установама	*		*	*				17,3
Љ27	Број избеглих и расељених смештених у здравственим установама	*		*	*				17,5
Љ28	Број избеглих и расељених домаћинстава/лица којима је додељено пољопривредно земљиште (програм запошљавања у пољопривреди)	*		*					17,6
Љ29	Број омладинских центара, број саветовалишта за младе	*							10,20
Љ30	Број деце без родитељског старања	*		*					3
Љ31	Број/стопа сиромашних именованих на јавне функције	*							10,20
Љ32	Број јавних састанака, демонстрација или штрајкова које организују сиромашни или су организовани у њихово име	*							10,20
Љ33	Број активности јавног информисања које организује влада, а које се директно односе на сиромашне	*							1
Љ34	Број медијских програма који се односе на сиромашне	*							1

Еколошки аспекти смањења сиромаштва									
-									
Миленијумски развојни циљ 7: Осигурати самоодрживост животне средине									
Сродни ССС циљеви: 1. Привредни раст 2. Спречавање новог сиромаштва 3. Смањење сиромаштва									
Стратешки циљ: • Одрживи приступ квалитетној води за пиће и побољшани приступ санитарним чворовима• Боље управљање отпадом• Побољшање стања еколошких црних тачака									
М1	Пропорција територије под шумом	*							6
М2	Ниво БДП по јединици утрошене енергије								7
М3	Ниво CO2 емисије per capita								7,8
М4	Број/процент домаћинстава која живе мање од 5 км од опасне локације (токсични отпад, депонија)	*		*					8,15
Мера/Стратегија/Активност: Унапредити систем водоснабдевања									
М5	Пропорција водовода са задовољавајућим квалитетом воде	*							6
М6	Број и пропорција популације са приступом чистој и сигурној води за пиће	*							6
м7	Број новоизграђених система воде за пиће	*							6

Мера/Стратегија/Активност: Побољшати управљање отпадним водама						
M8	Пропорција насеља са изграђеним канализационим системима	*				6
m9	Број индустријских постројења за пречишћавање	*				6,8
m10	Формирање ургентног тима за санације					8
Мера/Стратегија/Активност: Побољшати управљање комуналним отпадом						
m11	Број санираних и новоизграђених регионалних санитарних депонија	*				8

Миленијумски развојни циљеви

Циљ 1: Искоренити крајње сиромаштво и глад

Задатак 1: Између 1990. и 2015. године, преполовити пропорцију људи чији приходи износе мање од једног долара дневно.

Задатак 2: Између 1990. и 2015. године, преполовити пропорцију људи који пате од глади.

Циљ 2: Остварити универзално основно образовање

Задатак 3: До 2015. године, обезбедити да деца свуда, дечаци и девојчице подједнако, могу да заврше цели програм основног школовања.

Циљ 3: Промовисати једнакост полова и оснажити жене

Задатак 4: Елиминисати разлике међу половима у основном и средњем образовању, по могућству до 2005. године, а на свим нивоима најкасније до 2015. године.

Циљ 4: Смањити смртност деце

Задатак 5: Између 1990. и 2015. године, смањити за две трећине стопу смртности деце испод пет година старости.

Циљ 5: Смањити матерналну смртност

Задатак 6: Између 1990. и 2015. године, смањити за три четвртине стопу смртности мајки (породиља).

Циљ 6: Борба против HIV/AIDS, маларије и осталих болести

Задатак 7: До 2015. године, зауставити и почети мењати правац ширења HIV/AIDS.

Задатак 8: До 2015. године, зауставити и почети мењати правац појаве маларије и других главних/тешких болести.

Циљ 7: Осигурати самоодрживост животне средине

Задатак 9: Уградити принципе одрживог развоја у политику и програме земље и преусмерити губитак еколошких ресурса.

Задатак 10: До 2015. године, преполовити пропорцију људи без одрживог, трајног приступа безбедној / здравој пијаћој води.

Задатак 11: До 2020. године, остварити значајно побољшање (услова) живота за бар 100 милиона становника сиромашних градских четврти.

Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе ради развоја

Задатак 12: Даље развијати отворени, на правилима базиран, предвидљив, недискриминаторан трговински и финансијски систем. Обухвата обавезу доброг вршења власти / владања, развоја и смањења сиромаштва, како на националном тако и на међународном нивоу.

Задатак 14: Третирати специјалне потребе земаља без излаза на море и малих острвских земаља у развоју (кроз Програм за Барбадос и одредбе 22. Генералне скупштине).

Задатак 15: Свеобухватно разматрати проблеме дугова земаља у развоју путем националних и међународних мера да би се дугови учинили одрживим у дугорочном смислу.

Задатак 16: У сарадњи са земљама у развоју, развијати и спроводити стратегије за поштен и продуктиван рад за младе.

Задатак 17: У сарадњи са фармацеутским компанијама, обезбедити приступ доступним основним лековима у земљама у развоју.

Задатак 18: У сарадњи са приватним сектором, учинити расположивим користи од нових технологија, нарочито информатичке и у области телекомуникација.

Основни индикатори Миленијумских циљева, постојећи нивои
Доња табела даје основни сет индикатора остварења Миленијумских циљева и појединих релевантних макроекономских индикатора и њихове нивое у 2002. години (или претходној години за коју постоје подаци).

Основни MDG индикатори, постојећи нивои

	2002
Циљ 1: Искоренити крајње сиромаштво и глад	
Задатак 1: Између 1990. и 2015. године, преполовити пропорцију људи чији приходи износе мање од једног долара дневно.	
Задатак 2: Између 1990. и 2015. године, преполовити пропорцију људи који пате од глади.	
Процент популације са потрошњом испод линије сиромаштва	10.6%
Gini коефицијент неједнакости (по потрошњи)	30
Процент деце са умереном до високом неухрањеношћу	2000: 1.9%
Циљ 2: Остварити универзално основно образовање	
Задатак 3: До 2015. године, обезбедити да деца свуда, дечаци и девојчице подједнако, могу да заврше цели програм основног школовања.	
Пропорција деце уписане у основне школе (net enrolment) ²⁰	98.5%
Пропорција деце која стигну до 5 разреда	2000: 95.9%
Пропорција деце уписане у основну школу која заврше основно школовање	97.7%
Пропорција становништва старијег од 15 година без основне или са мање од 4 разреда основне школе	12.4%
Пропорција ромског становништва старијег од 15 година без основне или са мање од 4 разреда основне школе	32.5%
Пропорција ромске деце обухваћене основним образовањем	20%
Циљ 3: Промовисати једнакост полова и дати права женама	
Задатак 4: Елиминисати разлике међу половима у основном и средњем образовању, по могућству до 2005. године, а на свим нивоима најкасније до 2015. године.	
Рацио броја девојчица према броју дечака, основно образовање	2001: 94.8
Пропорција жена међу запосленима	42.1%
Пропорција жена посланика у парламенту	2001: 10.8%
Циљ 4: Смањити смртност деце	
Задатак 5: Између 1990. и 2015. године, смањити за две трећине стопу смртности деце испод пет година старости.	
Стопа смртности деце до 5 година (на 1.000 живорођених)	2001: 11.8

²⁰ Генерално, национални показатељи уписа и похађања основног образовања су на завидном нивоу, посебна пажња ће се обратити праћењу школовања посебно угрожених група код којих су поментути показатељи неповољни.

Стопа смртности одојчади (од 1.000 живорођених)	2001: 10.2
Пропорција деце вакцинисане против богиња	2001: 90.5%
Циљ 5: Побољшати материнску здравствену заштиту	
Задатак 6: Између 1990. и 2015. године, смањити за три четвртине стопу смртности мајки (породиља).	
Однос матерналне смртности (на 100.000 живорођених)	2001: 8.9
Пропорција порођаја уз присуство обучених здравствених радника	2001: 98.8%
Циљ 6: Борба против HIV/AIDS, маларије и осталих болести	
Задатак 7: До 2015. године, зауставити и почети мењати правац ширења HIV/AIDS.	
Задатак 8: До 2015. године, зауставити и почети мењати правац појаве маларије и других главних/тешких болести.	
Укупан број регистрованих лица инфицираних AIDS-ом	1189
Циљ 7: Осигурати самоодрживост животне средине	
Задатак 9: Уградити принципе одрживог развоја у политику и програме земље и преусмерити губитак еколошких ресурса.	
Задатак 10: До 2015. године, преполовити пропорцију људи без одрживог, трајног приступа безбедној / здравој пијаћој води.	
Задатак 11: До 2020. године, остварити значајно побољшање (услова) живота за бар 100 милиона становника сиромашних градских четврти.	
Пропорција територије под шумом	1999: 25,6%
Пропорција водовода са задовољавајућим квалитетом (физичко/хемијским) воде	2000: 57,0%
Циљ 8: Развијати глобалне партнерске односе ради развоја	
Стопа инвестиција у БДП	14,0%
Укупан дефицит у % од БДП	3,5%
Извоз/БДП	19,3%
Ниво страних директних инвестиција, % од БДП	6,0%
Удео спољног дуга у БДП	66%
Остали показатељи, макроекономија и буџет	
БДП пер capita (USD)	1.946
Индекс цена на мало, инфлација	14,2%
Стопа незапослености (Национална служба за запошљавање)	30%
Учешће јавних расхода у БДП	46%
Учешће расхода образовања у БДП	3,4%
Учешће расхода здравства у БДП	5,2%
Учешће расхода социјалне заштите у БДП	4,1%
Учешће расхода фонда пензионог осигурања у БДП	11,7%

Институције и радне групе задужене прикупљање података, праћење примене и резултата стратегије

- 1 Централни тим за праћење стратегије
- 2 Министарство за рад и запошљавање
- 3 Министарство за социјална питања
- 4 Министарство за просвету и спорт
- 5 Министарство здравља
- 6 Министарство за пољопривреду, шумарство и водопривреду
- 7 Министарство енергетике

- 8 Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине
- 9 Радна група међународних развојних партнера
- 10 Радна група цивилног друштва и невладиних организација
- 11 Републичка агенција за развој малих и средњих предузећа и предузетништва
- 12 Републички завод за статистику
- 13 Министарство финансија
- 14 Министарство трговине, туризма и услуга
- 15 Министарство за урбанизам и грађевину
- 16 Министарство за људска и мањинска права
- 17 Комесаријат за избеглице
- 18 Министарство за привреду и приватизацију
- 19 Републички завод за развој
- 20 Локалне општинске радне групе за праћење ССС
- 21 Народна банка Србије
- 22 Министарство за економске везе са иностранством
- 23 Министарство за државну управу и локалну самоуправу
- 24 Министарство правде
- 25 Министарство унутрашњих послова
- 26 Социјално економски савет

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

AFL-CIO	Амерички центар за међународну солидарност радника
AIDS/HIV	Стечени синдром губитка имунитета
ARDI	Асоцијација за развој духа и интелекта
CAS	Стратегија помоћи земљи
CDM	Свеобухватна стратегија за управљање у ванредним ситуацијама
CERD	Комитет за укидање расне дискриминације
CES MECON	Центар за економске студије
CIDA	Канадска агенција за међународни развој
CIL	Центар за самостални живот особа са инвалидитетом
CLDS	Центар за либерално демократске студије
CPA	Центар за проучавање алтернатива
CRS	Католичка служба за помоћ
DFID	Одељење за међународни развој (при Влади Велике Британије)
DOTS	Директно праћење лечења оболелих од туберкулозе
DRC	Дански савет за избеглице
EBRD	Европска банка за обнову и развој
ECA	Алијанса за енергију
EFF	Продужени аранжман са Међународним монетраним фондом
EIB	Европска инвестициона банка
EU	Европска унија
EU CARDS	Помоћ Европске уније за обнову, развој и стабилизацију
FAO	Организација за храну и пољопривреду Уједињених нација
GA UN	Генерална скупштина Уједињених нација
IAUS	Институт за архитектуру и регионално и урбано планирање Србије
IBRD	Међународна банка за обнову и развој
ICRC	Међународни комитет Црвеног крста
ICVA	Међународни савет волонтерских организација
IDA	Агенција за међународни развој
IT	Информациона технологија
IUCN	Међународна унија за очување животне средине
MDG	Миленијумски развојни циљеви
MFA	Макрофинансијска помоћ

MG-S-ROM	Специјална група за Роме
MICS	Истраживање вишеструких показатеља здравственог стања и понашања жена и деце
MMF	Међународни монетарни фонд
MTEF	Средњорочни оквир јавних расхода
NATO	Северноатлантска алијанса
NPA	Национални план акција
NPK	Комплексна ђубрива која садрже азот, фосфор и калцијум у одређеним пропорцијама
OECD	Организација за економску сарадњу и развој
OXFAM	Британска хуманитарна организација
p.c.- per capita	По глави становника
PPP	Паритет куповних моћи
PSP	Споразум о стабилизацији и придруживању
REM	Регионално енергетско тржиште
SAC	Зајам за структурно прилагођавање
SAP	Процес стабилизације и придруживања
SEEA	Агенција за енергетску ефикасност
SIIPA	Агенција за промоцију инвестиција и извоза Републике Србије
SIF	Фонд за социјалне иновације
TSS	Стратегија за подршку транзиције
UCTE	Унија за координацију преноса електричне енергије
UN	Уједињене нације
UNDP	Програм за развој Уједињених нација
UNEP	Програм Уједињених нација за заштиту животне средине
UNESCO	Организација за образовну, научну и културну сарадњу Уједињених нација
UNHCR	Високи комесаријат за избеглице Уједињених нација
UNICEF	Дечији фонд Уједињених нација
USA	Сједињене Америчке Државе
USAID	Агенција Сједињених држава за међународни развој
WB	Светска банка
WB/CEU	Европски институт Светске банке (у Будимпешти)
WFP	Светски програм хране
WHO	Светска здравствена организација
YuD	Југословенски динар

АЖС	Анкета о животном стандарду
АПД	Анкета о потрошњи домаћинства
АРС	Анкета о радној снази
БДП	Бруто домаћи производ
БиХ	Босна и Херцеговина
БЈР Македонија	Бивша југословенска република Македонија
ГУП	Генерални урбанистички план
ДД	Дечији додатак
ДП	Друштвени производ
ЕК	Европска комисија
ЕПС	Електропривреда Србије
ЕРГ	Експертска радна група
ЗПА	Зона приоритетних акција
КВО	Кардиоваскуларна оболења
кое	Коефицијент енергетске потрошње
КПС	Комисија за припрему стратегије
ЛИССС	Локалне иницијативе Стратегије за смањење сиромаштва
МВ	Министарство вера
МГ	Министарство урбанизма и грађевине
МДУЛС	Министарство за државну управу и локалну самоуправу
МЕВИ	Министарство за економске везе са иностранством
МЕВИ/ DACU	Министарство за економске везе са иностранством/ Одељење за координацију помоћи и развоја
МЗ	Министарство здравља
МЗПБЖС	Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине
МКМ	Министарство културе и медија
МНО	Материјално необезбеђена лица
МНО	Материјално недовољно обезбеђена лица
МНТП	Министарство за науку, технологију и развој
МОП	Материјално обезбеђење породице
МОР	Међународна организација рада
МП	Министарство правде
МПВ	Министарство пољопривреде и водопривреде
МПП	Министарство за привреду и приватизацију
МПС	Министарство просвете и спорта
МРЕ	Министарство рударства и енергетике
МРЗ	Министарство за рад и запошљавање
МСП	Министарство за социјална питања

МСП	Мала и средња предузећа
МСПП	Мала и средња предузећа и предузетништво
МСТ	Министарство саобраћаја и телекомуникација
МТТУ	Министарство трговине, туризма и услуга
МУГ	Министарство урбанизма и грађевине
МУП	Министарство унутрашњих послова
МФЕ	Министарство финансија и економије
НБС	Народна банка Србије
НВО	Невладине организације
НРП	Недовољно развијена подручја
ЊКВ	Њено краљевско височанство
ПДВ	Порез на додату вредност
ПЗЗ	Примарна здравствена заштита
ПИО	Пензијско инвалидско осигурање
ПТТ	Пошта телеграф телефон
РЗЗО	Републички завод за здравствено осигурање
РЗР	Републички завод за развој
РЗСС	Републички завод за статистику и информатику Србије
РС	Република Србија
СоЕ	Савет Европе
САНУ	Српска академија наука
СБС	Србија без сиромаштва
СДИ	Стране директне инвестиције
СЗО	Светска здравствена организација
СЗС	Савезни завод за статистику
СКГОЈ	Стална конференција градова и општина Југославије
СО	Саветодавни одбор
СРЈ	Савезна Република Југославија
ССС	Стратегија за смањење сиромаштва
СТ	Саветодавно тело
СТО	Светска трговинска организација
СФРЈ	Социјалистичка федеративна република Југославија
СЦГ	Србија и Црна Гора
ТБЦ	Туберкулоза
ТВ	Телевизија
ТУП	Тим за управљање пројектом
ФЕНС	Федерација невладиног сектора Србије
ЦСР	Центар за социјални рад